

KOR/RIDOR

SZLOVÁK–MAGYAR TÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

SLOVENSKO–MAĎARSKÝ HISTORICKÝ ČASOPIS

Prvý ročník
2. číslo ▪ 2014

KOR/RIDOR
Szlovák–Magyar Történeti Folyóirat
Slovensko–maďarský historický časopis

ISSN 2064-6410

VYDAVATEĽ:

Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku

SPOLUVYDAVATELIA:

Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Fórum inštitút pre výskum menších,
Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet

VYDANIE ČASOPISU PODPORILO:

Ministerstvo ľudských zdrojov Maďarska
Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Úrad pre Slovákov
žijúcich v zahraničí

REDAKČNÁ RADA:

Pál Fodor, Adam Hudek, Miroslav Kmeť, Anna Kováčová, Miroslav Londák,
Slavomír Michálek, Géza Pálffy, Attila Simon, László Szarka, Károly Tóth

REDAKCIA:

József Demmel (zodpovedný redaktor), Csaba Katona, Tünde Lengyelová

ADRESA REDAKCIE:

Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku,
5600 Békéscsaba, Szabó Dezső u. 42. E-mail: korridor.koridor@gmail.com

WEBOVÁ STRÁNKA:

www.kor-ridor.eu

ZA VYDANIE ZODPOVEDÁ:

riaditeľka Výskumného ústavu CSSM Anna Kováčová

NÁVRH OBÁLKY:

Réka Maróti

NA OBÁLKE:

Pamätnica neďelnej školi Pešťanskej v Pešti roku 1843 založenej.
Budapesti Szlovákjku Evangélikus Egyházközség Lelkészi Hivatal irattára

Tlačiareň:
CROATICA

OBSAH

LECTORI SALUTEM!	5
ŠTÚDIE	
Štefan Šutaj: Slovensko–maďarské historické paralely a konflikty (národné dejiny v stredoeurópskom kontexte) alebo o písaní spoločných slovensko–maďarských textov	9
László Matus: Z česko–slovenského samovzdelávacieho krúžku slovenská remeselnícka škola? Korelácie medzi slovenskou národnou politikou identity a štátnym odborným vzdelávaním	19
KRITIKA	
Tóth Gergely (ed.): <i>Bel, Matthias: Notitia Hungariae novae historico geographica (Tünde Lengyelová)</i>	53
Zászkaliczky Péter (ed.): <i>Oltalom a zivatarban. Gyülekezet a világvárossá fejlődő Budapesten (Diána Bozó-Szűcs)</i>	57
Dušan Segeš–Maroš Hertel–Valerián Bystrický (eds.): Slovensko a slovenská otázka v poľských a maďarských diplomatických dokumentoch v rokoch 1938–1939 (<i>Miklós Mitrovits</i>)	62
Andrej Findor: <i>Začiatky národných dejín (József Demmel)</i>	67
Adam Hudek et al.: <i>Overcoming the Old Borders. Beyond the Paradigm of Slovak National History (Bálint Varga)</i>	72
PORTRÉT	
Od košickej kráľovskej zbrojnice po bratislavské korunovácie. Predstavujeme historika Gézu Pálffyho	77
Recenzia: Pálffy Géza: <i>A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században; The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century (Orsolya Réthelyi)</i>	90
SUMMARY	97
AUTORI	98

LECTORI SALUTEM!

Skúmanie dejín slovensko-maďarských vzťahov bolo od začiatkov sprofesionalizovania slovenskej a maďarskej historiografie vystavené vplyvu politickej inštrumentalizácie. Teda tomu, že historici kládli svoje základné otázky tak, aby sa tie (v súvislosti s druhým národom) prispôbovali aktuálnym domácim či zahraničnopolitickým cieľom vlastného národného spoločenstva.

Už v období dualizmu stáli v pozadí historických výskumov dve otázky, ktoré neboli historického, ale verejno-politického charakteru. Jednou bola otázka „Kto tu bol skôr?“, teda kto zohrával väčšiu úlohu pri vzniku stredovekého uhorského štátu a v konečnom dôsledku kto má na základe histórie väčšie právo na územie. Druhá otázka znela „Kto začal?“, čiže koho je možné obviňovať z vyostrenia vzájomných vzťahov v 19. storočí? Slovenskú alebo maďarskú stranu? Názorným príkladom je v podstate zmierlivá a v tej dobe mimoriadne tolerantná poznámka, ktorú napísal Mihály Zsilinszky v roku 1868 na stránkach časopisu Századok po tom, ako si prezrel historické príspevky v ročenke Matice slovenskej: „Vo vedeckom boji, ktorý takto vznikol, porazenej strane patrí rovnaká sláva ako víťazovi, pretože objavenie pravdy je to, za čo sa bojuje. Napriek všetkému verím, že víťazom bude maďarská časť.“

Po rozpade Uhorska a vzniku Československa sa tieto otázky modifikovali. Na jednej strane historické argumenty pomáhali podložiť oprávnenosť revízie hraníc, na druhej strane jej neoprávnenosť. Charakteristický je napríklad výrok Lajosa Steiera, osoby, ktorá v medzivojnovom období najviac publikovala o slovenských dejinách. Steier v roku 1924 napísal: „V období po zániku monarchie, v prvej etape môjho dobrovoľného vyhostenia z rodného kraja, z Horného Uhorska, som svoje vedomosti nadobudnuté o slovenskej otázke zasvätil protestom proti neoprávnenej územnej krádeži.“ Generácia historikov, ktorá vytvorila prvú profesionálnu koncepciu slovenských dejín a spája sa s menom Daniela Rapanta, kládla dôraz na politické udalosti po roku 1848 a snahy Slovákov, ktoré viedli k samostatnej štátnosti. Iné obdobia, udalosti a javy slovenských dejín však ostali v úzadí. V tom čase sa ešte často odvolávali aj na mýtus o tisícročnom utláčaní Maďarmi, ktorý vznikol na začiatku 19. storočia.

Po roku 1948 bol výskum spoločných slovensko-maďarských dejín poznačený pečaťou komunistickej ideológie. Na maďarskej strane bola obľúbená iluzórna myšlienka o priateľstve národov, ktorá konflikty zametala pod koberec. V roku 1962 Gábor G. Kemény zhrnul podstatu tejto koncepcie nasledovne: „Štáty a ľud socialistického tábora zaujíma predovšetkým to, čo zblízuje stámilióny pracujúcich na celom svete a privedie ich k vzájomnému porozumeniu a k spoznaniu spoločných problémov.“ Kvôli tomuto postoju mnohí z vtedajších maďarských historikov a literárnych historikov súvislosti s konfliktnými obdobiami venovali príliš veľkú pozornosť menej významným pokusom o zblíženie, ktoré sa často odohrali len na úrovni dvoch osôb. No existujúce a ďalej pretrvávajúce protiklady radšej ignorovali. Aj napriek dobrým úmyslom sa do interpretácie spoločných dejín mohli dostať vážne štrukturálne chyby. Na slovenskej strane dostala väčší priestor teória dvojitého útlaku, podľa ktorej Maďari utláčali slovenský pracujúci ľud z národnostného i triedneho hľadiska.

Významné zmeny priniesol až rok 1989. Odvtedy sa totiž v prácach historikov čoraz menej objavovalo prispôsobovanie sa aktuálno-politickým cieľom. Zásľuhu na tom má aktivita *Slovensko-maďarskej komisie historikov* pod vedením Lászlóa Szarku a Petra Zelenáka, neskôr Štefana Šutaja. Z výsledkov činnosti tejto komisie vyplýva, že len spoločné inštitúcie, ktoré berú do úvahy seriózne odborné hľadiská, sa môžu stať základom dlhodobého, prínosného a intenzívneho vzťahu týchto dvoch historiografií. Z tohto dôvodu sa *Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku (Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézet), Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Fórum inštitút pre výskum menšín a Historický ústav Výskumného strediska filozofie Maďarskej akadémie vied (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)* rozhodli, že na budovanie vedeckých vzťahov vznikne ďalší orgán – dvojjazyčné periodikum *Koridor. Slovensko-maďarský historický časopis*. Tento cieľ sme sledovali aj pri výbere názvu časopisu. Chodba je totiž okrem toho, že spojuje, vhodná aj na pravidelné stretávanie sa, rozhovory a výmenu názorov.

Ako ponaučenie z vyššie spomínaného procesu chceme v našom časopise prenechať ústrednú úlohu štúdiám, ktoré sa zaoberajú konfliktnými témami ako je viacnásobná identita, vytváranie vzájomného obrazu, asimilácia, pretrvávajúce národných mýtov alebo otázky historickej pamäte. Veľký dôraz kladieme tiež na prehľad najnovších výsledkov oboch historiografií a na prezentovanie najdôležitejších kníh a najvýznamnejších odborníkov. V našom časopise teda dáme veľký priestor prezentáciám a recenziám. Zároveň v každom čísle uverejníme portrét poprednej osobnosti historiografie, ktorý bude pozostávať z rozhovoru a z recenzie niektorej z jej/jeho najnovších publikácií.

Pripúšťame, že zaoberanie sa s citlivejšími témami môže vyvolať diskusie. Budeme sa však usilovať o to, aby sme počas týchto diskusií nevyhlasovali „víťazov“ a „porazených“. Ak totiž vychádzame z princípu prísnej odbornosti, naším cieľom nemôže byť poraziť toho druhého, ale pochopiť jeho argumenty, alebo ich aspoň legitímne prijať. Zrejme nemôžeme dúfať, že vo všetkých otázkach, o ktorých sa bude na stránkach časopisu diskutovať, dospejeme ku konečnej dohode. Vytýčený cieľ časopisu je o niečo skromnejší a zároveň ambicióznejší. Boli by sme radi, keby predstavitelia oboch historiografií mali priebežne a pravidelne možnosť viesť intenzívny dialóg.

Békešská Čaba, Bratislava, Budapešť, Šamorín 15. december 2013

Redakcia

ŠTÚDIE

ŠTEFAN ŠUTAJ

Slovensko-maďarské historické paralely a konflikty (národné dejiny v stredoeurópskom kontexte) alebo o písaní spoločných slovensko-maďarských textov¹

Spolupráca a konflikty, to sú dve základné dimenzie komplikovaného slovensko-maďarského vzťahu a ich historiografií v 20. storočí a na začiatku 21. storočia. Na tému spoločných, či rozdelených, slovensko-maďarských, maďarsko-slovenských dejín, sa vyjadrili mnohí historici. Čo je dôležité pre spoločné dejiny? Štátnosť, príslušnosť k národu, etnicita, spoločné osudy, spoločné nešťastia, diktatúry, vojny v ktorých sme boli spolu alebo stáli v minulosti proti sebe? Kto sme to „my“ a kto sú „oni“? Čo sú to slovenské dejiny a čo sú to maďarské dejiny? Komu patrili a komu patria?

Určite sa zhodneme mnohí na tom, že rozdielne sú predovšetkým interpretácie historických udalostí. Popísať anamnézu spoločných dejín, na základe vyjadrení množstva aktérov, je nesmierne ťažké, ba na krátkom priestore skoro nemožné. O komplexnú analýzu stavu sa ešte nikto nepokúsil, aj keď drobné, ale výstižné analýzy už existujú. Roman Holec pripomenul, že „na tisíc rokov (údajne) spoločných dejín už pripadá skoro sto rokov úplne rozdelených“. Pri hodnotení „spoločných dejín“ dospel k záveru, „že spoločná minulosť je v prípade Slovákov a Maďarov mýtom“, ale zamýšľal sa, či je to preto že „spoločná minulosť nefunguje“ alebo „spoločná minulosť neexistuje“.² Bez ohľadu na možné a mnohohrsteve vysvetľované dôvody, prečo je to tak, sa asi zhodneme na tom, že spoločná minulosť existuje, ale jej vnímanie nefunguje. Trvalým faktom ovplyvňujúcim stanoviská historikov v spoločnej diskusii o dejinách zostane stigmatizácia diskutérov ich etnicitou a niekedy aj nacionálnym videním, ba aj nacionalizmom. Aj v prípade prípravy spoločných slovensko-maďarských textov sa nevyhnutne objavovala

¹ Príspevok je spracovaný na základe pracovnej verzie úvodu k spoločným textom slovenských a maďarských historikov.

² Holec, 2013. 11-12.

„predurčenosť“ etnickou príslušnosťou. Kľúčovým bodom slovensko-maďarskej komunikácie v tejto oblasti by mala byť aj empatia. Dokážeme vnímať pohľad druhej strany? Z maďarskej strany je to predovšetkým pocit ukrivdenosti, nespravodlivosti, ktorá je vrastená do mnohých konštatovaní pri hodnotení udalostí, ktoré ovplyvnili formovanie terajších hraníc Maďarska vrátane hodnotenia oboch mierových konferencií v 20. storočí. Miera reflexie krívd „našich“ a „cudzích“ sa ukazuje ako dôležitý faktor objektivizácie dejín.³

Bez ohľadu na to, že sa považujem skôr za historika čerpajúceho zo spoločných teoreticko-metodologických východísk „modernej“ historickej vedy, vychádzajúcej z európskeho pohľadu na dejiny a spolupráce s modernými spoločenskými a humanitnými vedami, ocitol som sa v čele autorského kolektívu, ktorému bola daná úloha pripraviť pohľad dvoch historiografií, kde dominantným princípom komparácie bola etnicita. Dôkazom toho je, že maďarskú historiografiu zastupujú aj slovenskí Maďari a slovenskú historiografiu maďarskí Slováci nereprezentujú. Ale v slovenskom autorskom kolektíve nie sú ani slovenskí Maďari a v maďarskom autorskom kolektíve nie sú maďarskí Slováci.

Aj keď už v zárodku slovenská autorská línia nadväzuje na staré traumy svojich predchodcov zo súžitia s Maďarmi a neskôr s Čechmi v jednom štátnom útvaru, oproti našich predchodcom sme príslušnosť k týmto útvarom nevnímali ako handicap. So všetkými výhodami a nevýhodami písania „národného príbehu“ a ich „uzlových bodov.“⁴ Usilovali sme sa, aby jednotlivé štúdie vnímali slovenskú účasť na budovaní štátnych útvaroch, v ktorých existovali, ako nezmazateľnú a neodškriepiteľnú. Podobne však aj ich zánik ako nevyhnutný krok pri budovaní novej slovenskej štátnosti a európskej spoločnosti. Konceptie slovenských dejín 20. storočia boli ovplyvnené nielen slovensko-maďarským, ale aj česko-slovenským vzťahom, v ktorom, ako píše M. Kopeček, odvolávajú sa na prácu Josepha Závacka z roku 1969, sa české dejiny chápali ako československé a „...slovenské dejiny len ako prívesok vývoja v Čechách, skutočné česko-slovenské historické povedomie, ktoré by bolo spoločné pre všetky relevantné skupiny ľudí, nikdy neexistovalo, a to v žiadnom momente existencie Československa.“⁵ Keď sa v roku 1965, v súvislosti riešením problémov kultúrneho dedičstva medzi Maďarskom a Československom hovorilo o vzájomných historických vzťahoch, maďarská strana presadzovala, že je potrebné vychádzať zo spoločnej histórie maďarského a slovenského národa. Podľa *Stanoviska k maďarskej koncepcii*

³ Pozri: Zeľová-Bačová-Šutaj-Výrost, 1992.

⁴ Pozri Hudek, 2010. 15-19.

⁵ Kopeček, 2013. 29.

o slovensko-maďarských dejinách,⁶ ktorú spracoval Ľudovít Holotík, táto téza mala zdôvodniť podľa maďarskej predstavy „držbu veľkého kultúrno-historického dedičstva, ktoré ale vlastní maďarský ľud“. Podľa *Stanoviska* téza o spoločných slovensko-maďarských dejinách nezodpovedá skutočnosti. „Dejiny majú dva aspekty. Objektívny a subjektívny. Aj keď Slováci žili objektívne s Maďarmi v jednom štáte, rozvíjala sa aj v tejto minulosti spoločná kultúrna a historická práca predovšetkým medzi Čechmi a Slovákmi... takže z toho hľadiska je možné hovoriť o spoločných dejinách Slovákov a Čechov,“ a nie o spoločných slovensko-maďarských dejinách.

Pri takomto hodnotení zohrávali úlohu dva aspekty, ignorovanie, ako spomína aj Ľ. Holotík, objektívnej skutočnosti a modelovanie česko-slovenských spoločných dejín v duchu koncepcie čechoslovakizmu v marxisticko-leninskej podobe. Druhým aspektom bol samotný princíp marxistickej historiografie, opierajúci sa o triedne hľadisko.

Slovenská historiografia sa v období svojho formovania a vývoja, pod vplyvom vládnucich ideológií systematicky zbavovala historického dedičstva. Proti-maďarské zameranie a formovanie slovenského národného vedomia v konflikte s maďarským historickým dedičstvom viedlo k odmietaniu uhorských dejín ako dejín, na ktorých sa podieľali aj Slováci. Podobne kultúrne konflikty s českým politickým prostredím viedli k odmietaniu česko-slovenského historického dedičstva. „Uhorská“ tradícia a „spoločné“ slovensko-maďarské dejiny boli najprv nahradené česko-slovenským spoločným motívom a potom izolacionalistickým pohľadom na vlastné dejiny, ktorý napriek zapojeniu územia Slovenska do iných štátnych celkov, videl slovenské dejiny ako „nezávislý“ priestor, vykolíkováný na etnicky zmiešanom území a v rámci „cudzích“ štátnych útvarov. V ňom slovenské dejiny dostávali punc nezávislosti a slovenskí historici akoby sa zriekali spoločného dejinného rámca z obdobia, kedy budovali iné štátne útvary, ktoré zase dominantné národy týchto štátov vnímali výsostne, vrátane dnešného pohľadu, ako výlučne vlastné dejiny. Návrat do reality a reálneho a objektívneho vnímania historických udalostí a spoločných dejín, napriek zložitým vzťahom, pocitom krivdy bol, ako naznačil už Roman Holec, komplikovaný, ba nemožný. Naším východiskom bola téza o spoločných, rozdielnych a vedľa seba plynúcich dejinách. Vedľa seba plynúce neznamená neovplyvňujúce sa.

Ako členovia, a spolu s kolegom Lászlóm Szarkom ako spolupredsedia *Slovensko-maďarskej komisie historikov* sme boli postavení pred výzvu naplniť vízie o „nefungujúcej“ spoločnej minulosti a perspektívnej budúcnosti našich historiografií a pretaviť ich do otvorenej spolupráce a zároveň konfrontácie.

⁶ NA ČR, f. KSČ – Predsedníctvo 02, sv. 136, a. j. 145_4.

Vyriešiť problém „vlastníctva“, nároku na dejiny a to aj marginalizovaním podielu iných na týchto dejinách, vyriešiť problém odcudzenia (vzdávania sa) časti vlastných dejín, lebo neprebíhali v súlade s idealizovanou predstavou o vlastnej pozícii v slávnej minulosti, k spokojnosti všetkých zainteresovaných zložiek spoločnosti a ideových či myšlienkových prúdov – je nemožné. Jediným možným riešením bola spolupráca, komunikácia a z nej plynúci pokus, položiť vedľa seba, prelínať navzájom podobné alebo rozdielne vzájomné interpretácie slovenských a maďarských historikov. Touto cestou sme sa vydali pri príprave spoločných slovensko-maďarských textov o dejinách Uhorska, Maďarska, Československa a Slovenska a slovenských a maďarských pozíciách v týchto dejinách.

V posledných rokoch sa zintenzívnili kontakty slovenských a maďarských historikov. V rámci *Slovensko-maďarskej komisie historikov* sa uskutočňovali vedecké konferencie a s väčšími či menšími problémami pravidelné stretnutia. Vznikli spoločné publikácie, uskutočnili sa spoločné prezentácie kníh, ktoré vychádzali na oboch stranách hraníc, ba aj spoločných diskusií pre verejnosť na Slovensku a v Maďarsku prostredníctvom kultúrnych inštitútov v Bratislave a v Budapešti. Aj tak možno povedať, že otvorená diskusia v slovensko-maďarskom diskurze absentuje. Chýbajú predovšetkým časopisecké diskusie a polemiky medzi reprezentantmi rozdielnych názorov.

Slovenská ani maďarská historiografia nikdy nedefinovali jednoznačne svoje stanoviská k ťažiskovým otázkam vzájomného diskurzu. Iste aj preto, že ani vo vnútri jednotlivých historiografií nejestvujú jednotné odpovede na položené otázky. Niet pochybnosti o tom, že sa dejiny oboch národov a ich existencia nielen v rámci jedného štátneho celku, ale aj vedľa seba, silne ovplyvňujú. Môžeme v nich sledovať podobné mechanizmy v činnosti inštitúcií, vývoja obyvateľstva, spoločnosti, kultúry, ba aj v spôsobe rozpadu alebo integrácie štátno-politických organizačných jednotiek v 20. storočí.

Charakteristickým rysom nielen stredoeurópskeho rozmeru vnímania histórie je vstupovanie politiky a ideológie do jej výkladu. Vládnuce ideológie a vládnuce politické skupiny sa usilujú prispôbovať výklad histórie svojim politickým cieľom. Neplatí to iba pre slovenský a maďarský výskumný a politický priestor. Štátno-politický záujem vládnucich elít sa nezastavuje pred bránami historiografie a historici musia reagovať na aktivity a snahy politikov prenikať do sféry výkladu dejín priamo, či využívaním politickej symboliky, pamätníkov, sôch, či pamätných tabúl.

V slovensko-maďarskom diskurze sa tento záujem politiky prejavil, keď sa premiéri Slovenskej republiky a Maďarskej republiky 14. júna 2007 v 14 bodovom programe „*Common Past, Common Future – in the Mirror of Common Projects*“

(„Spoločná minulosť, spoločná budúcnosť v zrkadle spoločných projektov“) dohodli, že je potrebné pripraviť spoločné učebné texty pre vyučovanie dejepisu. Zároveň sa dohodli na tom, že prípravou učebnice má byť poverená *Slovensko-maďarská komisia historikov*.⁷ Na slovenskej strane spočiatku nebolo v politických štruktúrach jasné, či má byť inštalovaná osobitná komisia, nominovaná ministerstvom školstva alebo pod touto komisiou bola myslená existujúca *Slovensko-maďarská komisia historikov*. Táto komisia pracuje už od roku 1993 a je odbornou, nezávislou, profesionálnou skupinou historikov. Jej slovenskí členovia sú menovaní Slovenským národným komitétom historikov, ktorý je volený na zjazde *Slovenskej historickej spoločnosti*.

Na slovenskej strane bol predseda slovenskej časti *Slovensko-maďarskej komisie historikov* Štefan Šutaj poverený koordinovaním prác na príprave učebných textov za slovenskú stranu listom štátnej tajomníčky Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky Oľgy Algayerovej z 26. septembra 2007. Na maďarskej strane bol koordináciou práce maďarských historikov poverený predseda maďarskej časti komisie László Szarka.

Myšlienka prípravy spoločných monografií bola dlhodobo súčasťou úvah v spoločnej komisii historikov. Nesporne podporným motívom bola publikácia francúzskych a nemeckých historikov k spoločným témam. Táto učebnica bola síce inšpirujúca, ale jej model, spoločný pohľad na európske dejiny, sa nestal v úvahách slovenských a maďarských historikov dominantným. Uvažovalo sa o možnosti pripraviť spoločný pohľad na „spoločné“ dejiny. Už samotný tento pojem bol problematický, pretože ako sme už uviedli, ani idea „spoločných“ dejín nie je korektným pomenovaním výskumného priestoru.

Príprave textov sa venovali predovšetkým zasadania *Slovensko-maďarskej komisie historikov*. Existovala tu kontinuita s predchádzajúcou činnosťou komisie. Jej zasadania boli vždy o spoločných témach a spoločných či rozdielnych interpretáciách. Problematike prípravy učebných textov boli priamo venované viaceré zasadania *Slovensko-maďarskej komisie historikov*. Prvé zo 14. júna 2007 v Budapešti bezprostredne predchádzalo stretnutiu premiérov. Na tomto zasa-

⁷ Mediálna interpretácia tohto rozhodnutia nadobudla charakter pripisujúci politickému rozhodnutiu pripraviť spoločnú učebnicu, v ktorej by sa zjednotil výklad dejín na oboch stranách a to napriek tomu, že samotní politici, aktéri dohody, pripúšťali, že na mnohých otázkach sa historici nezhodnú. (*Pravda*, 19. 6. 2007. Fico a Gyurcsány chcú zjednotiť výklad dejín; *Sme*, 18. 6. 2007. Fico a Gyurcsány chcú jednotný výklad dejín) Treba pripomenúť, že aj keď *Slovensko-maďarská komisia historikov* pristúpila na myšlienku spoločnej publikácie (učebné texty) a prijala politickú výzvu pripraviť spoločnú publikáciu, po celý čas pracovala ako nezávislá štruktúra, bez ovplyvňovania politickými špičkami oboch krajín. Zároveň je potrebné konštatovať, že bez ohľadu na to, aké vlády pracovali v oboch krajinách, nezaznamenali sme doteraz významnejšie pokusy o zasahovanie do našej práce.

daní sa uvažovalo o širšom koncepčnom zameraní prác na slovenských a maďarských dejinách a ich vzájomných prienikoch. Úvahy smerovali, nadväzujúc na predchádzajúce aktivity komisie, k podpore vydávania edícií spoločných dokumentov, príprave spoločných pedagogických textov, prieniku histórie a literatúry a iných humanitných vied a príprave paralelných analýz jednotlivých historických období, ktorých prípravou by boli poverení renomovaní historici na oboch stranách.⁸ Spoločenský tlak však orientoval prípravu spoločných aktivít do spoločnej publikácie (najprv nazývanej učebnicou, neskôr po „realistických“ pohľadoch členov spoločnej komisie historikov na stav bádania o slovenských a maďarských dejinách a zhodnotení stavu prienikov slovenskej a maďarskej historiografie a stavu možností vzájomnej komunikácie, nazývanej „učebné texty“). Snaha o vytvorenie základu pre spoločnú diskusiu v podobe publikácie paralelných štúdií, ktoré by zachytili stav súčasného poznania, rozdiely a mieru konfrontácie medzi oboma historiografiami, však nenašiel podporu na oboch stranách. Ambíciou sa stala príprava „spoločných“ textov.

7. februára 2008 na XIII. zasadaní komisie v Košiciach boli dohodnuté niektoré detaily prípravy „učebnice“. Komisie a predsedovia komisií boli v stálom kontakte a zintenzívnili sa vzájomné kontakty vedenia komisie, jej členov a začala sa fáza výberu. Bolo vybraných 15 kľúčových oblastí slovenských a maďarských dejín. Chronologicky je to obdobie od príchodu Slovanov a Maďarov do Karpatскеj kotliny až do súčasnosti a ďalšie témy ako napr. formovanie uhorského štátu, formovanie etnickej, regionálnej a mestskej štruktúry uhorskej spoločnosti, protihabsburské stavovské povstania, vnútorné kolonizácie, asimilačné procesy, formovanie národných hnutí, zánik Uhorska a vznik nástupníckych štátov, problematika desaťročia 1938–1948 a vývoj v komunistických režimoch.

Napriek počiatočnému politickému optimizmu treba konštatovať, že na slovenskej strane po prijatej politickej dohode medzi premiérmi oboch krajín, nastalo obdobie ticha. Minister školstva Ján Míkolaj, do ktorého rezortu mala príprava publikácie patriť, verejne prezentoval nedôveru k takejto dohode a projektu. Práce sa mohli rozbehnúť až vtedy, keď sa v tejto problematike začal angažovať podpredseda vlády Dušan Čaplovič v roku 2008. Zároveň je potrebné pripomenúť, že projekt našiel podporu u oboch, po sebe „slúžiacich“ veľvyslancov Slovenskej republiky v Maďarsku Juraja Mígaša a Petra Weissa. Podobné je možné konštatovať aj v prípade diplomatického zastúpenia Maďarska v Bratislave a v Košiciach.

⁸ Postoj *Slovensko–maďarskej komisie historikov* k otázke spoločnej učebnice. (Výťah zo zápisnice z XII. zasadania *Slovensko–maďarskej komisie historikov*, Budapešť 14. júna 2007) – materiál v osobnom archíve Štefan Šutaja.

Ochotu podporovať projekt potvrdili aj premiéri Fico a Bajnai v 11 bodovom programe zverejnenom 10. septembra 2009, aj ďalšie „administratívy“ na maďarskej a slovenskej strane. Celý proces prípravy bol a je sprevádzaný veľkým záujmom médií na Slovensku, v Maďarsku a v ďalších krajinách Európy.

Cieľom projektu sa stala príprava prehľadu historického vývoja, pohľadu slovenských a maďarských dejín. Pripravovaný materiál by mal slúžiť ako pomôcka pre učiteľov, žiakov a verejnosť, ktorá sa zaujíma o dejiny Slovákov a Maďarov. Nemá nahradiť súčasné učebnice, ale poskytnúť pedagógom, žiakom i odbornej verejnosti pomocné alternatívne texty, ktoré by sa dali využiť v niektorých fázach vyučovacieho procesu. Zároveň plní dôležitú úlohu inventarizácie problémov a rozdielov v nazeraní slovenskej a maďarskej historiografie na dejinné udalosti v stredoeurópskom priestore, ktoré je predpokladom pre ďalšiu prácu, diskusie a spoluprácu susedných historiografií. Odbornými gestormi publikácie sa stali historické ústavy akadémií vied na oboch stranách.

V úvodnej fáze riešenia projektu (január 2009) boli pripravené tézy jednotlivých štúdií, ktoré boli zaslané koordinátorom projektu. V ďalšej fáze boli vypracované prvé pracovné verzie textov, ktoré boli prediskutované s maďarskými partnermi. Autori z oboch krajín mali spoločne k dispozícii cca 30 normostrán textu, k textovej časti boli pridané obrázky, mapy. Úvodný vstup kapitoly by mal obsahovať základnú charakteristiku obdobia, ktorá by mala byť spoločná. Jadro sa má orientovať na špecifiká a hodnotenie hlavných historických udalostí. Každý autor poskytne svoj pohľad na problematiku. Záverečná časť textu mala obsahovať zosumarizovanie rozdielnych a spoločných interpretácií danej problematiky. Hlavný text bude doplnený o chronológiu a bibliografiu najdôležitejších prác.

Po rokovaní 6.–7. februára 2008 v Košiciach sa uskutočnilo stretnutie autorov na stretnutí Slovensko–maďarskej komisie historikov v Győri 21.–22. mája 2009 a 11.–12. júna 2009 v Rožňave. Tu boli dokončené diskusie o povahe materiálu a uskutočnili sa dvojstranné rokovania väčšiny autorov a spôsobe prípravy textov. Ďalšie stretnutie sa uskutočnilo v Bratislave, na Historickom ústave SAV, pre tých autorov, ktorí sa nemohli zúčastniť rožňavského stretnutia.

Práce na textoch boli veľmi komplikované. V prvom rade to bolo množstvo otázok, na ktoré historici nevedeli nájsť zhodu. Minimálny princíp spolupráce je napísanie spoločného úvodu a záveru a paralelné texty dvoch historikov. Maximálny princíp spolupráce je spracovanie spoločného materiálu. Medzi tým je pestrá škála prístupov, ktorú bolo potrebné koordinátormi projektu spojiť do jednoliateho celku.

Ďalšie diskusné fórum pre historikov, ktorí potrebovali ďalšie stretnutia sme vytvorili v dňoch 12.–13. novembra 2009 v Balašských Ďarmotách. Mimo stretnutia v Rožňave boli všetky stretnutia realizované z iniciatívy *Slovensko–maďarskej*

komisie historikov a neboli financované z prostriedkov, ktoré boli poskytnuté na vydanie publikácie.

Nasledovalo stretnutie autorov v Budapešti v dňoch 14.–15. júla 2010. Od toho času sa existujúce problémy snažili riešiť obaja koordinátori pri stretnutiach v rámci svojich pedagogických a výskumných (aj dovolenkových) aktivít. V Budapešti v júli 2010 boli zhodnotené pracovné texty a pripravené po vzájomnej dohode požiadavky pre autorov textov na doplnenie.

Samotná príprava bola komplikovaná tým, že je do nej bolo zainteresovaných okolo 40 historikov z oboch krajín, čo je náročné na koordináciu. Väčšinou išlo o ľudí, ktorí majú bohatý program a aktivity, ktoré je veľmi ťažko zladiť napr. pri pripravovaných stretnutiach. Navyše ide o problematiku náročnú, citlivú. Vyžadovala množstvo energie, aj pre koordinátorov je prácou navyše, popri množstve závažných úloh, ktoré majú vo svojej pracovnej náplni. Pripravovaná publikácia bude výstupom jednotlivých autorov, nie reprezentatívnym hodnotením historiografií, to znamená, že si neuzurpujeme právo hovoriť v mene slovenskej alebo maďarskej historiografie.

Zo slovenskej strany boli publikované časti pracovných textov v časopise *História*, č. 1–2, 2009. Anglická verzia rozšírenej podoby slovenských príspevkov bola spracovaná a vydaná v podobe vedeckých kapitol v publikácii *Key Issues of Slovak and Hungarian History (A View of Slovak Historians)*.⁹

Z posledných stretnutí časti členov autorského kolektívu je potrebné spomenúť rokovanie členov *Slovensko–maďarskej komisie historikov* v Komárne 6.–7. septembra 2011 a rokovanie 15. septembra 2011 v Budapešti, ktoré sa už zaoberalo zabezpečením textov a prípravou doplnkových atribútov publikácie.¹⁰ Ďalšia príprava už bola záležitosťou prekladov, zjednocovania charakteru textov, terminológie, pojmov, bibliografie, výberu obrázkov a prípravy máp. Teda „drobné“, ale nekonečnej práce, ktorá však dáva pripravovanej publikácii osobitný ráz a charakter.

Dúfame, že predkladané príspevky slovenských a maďarských historikov pomôžu v pochopení „národného“ pohľadu na slovenské a maďarské dejiny a slovensko–maďarské vzťahy. Bez nároku na vyvlastnenie dejín, s rešpektovaním fenoménu označovaného ako kolektívna pamäť, s vysvetlením pojmov a terminológie, rešpektovaním jazykových zvyklostí a zvláštností, hľadaním paralely medzi slovenskými a maďarskými dejinami.

⁹ Šutaj, 2011. 258. Ďalším členom autorského kolektívu zo slovenskej strany bol Peter Zelenák. Žiaľ dvaja naši kolegovia Milan Podrimavský a Marián Hronský, už nie sú medzi nami.

¹⁰ Záznam zo stretnutia pracovnej skupiny pre prípravu slovensko–maďarských učebných textov 15. septembra 2011 v Budapešti – v osobnom archíve Štefana Šutaja.

Mala by to byť publikácia hľadajúca vzájomné prieniky a hodnotenia, ale rešpektujúca symboly, vyhýbajúca sa mytologizácii dejín, pokúšajúca sa o empatiu, prinášajúca nielen podobné i rozdielne interpretácie, ktoré by na „druhej“ strane mali ukázať, že na dejiny je možné pozeráť aj ináč, ako býva „u nás“ zvykom. Nebude presviedčať o chybnom vnímaní historických udalostí na „druhej strane“, ale ukazovať pohľad z iného miesta. Mala by ukázať, že pri rešpektovaní a citlivom vnímaní etnickej identity a rozdielnosti, je európsky historický vývoj súbehom kontinuity a diskontinuity štátnych, etnických, mocenských a geograficko-politických atribútov. Predkladaná publikácia bude zároveň pokusom slovenských a maďarských historikov prispieť do vzájomnej diskusie predložením hodnotení na niektoré sporné obdobia „našich“ dejín a slovensko-maďarských vzťahov.

Skratky a literatúra

1. Nepublikované pramene

NA ČR – Národný archív Českej republiky Praha, f. KŠČ – Predsedníctvo 02, sv. 136, a. j. 145_4.

Osobný archív Štefana Šutaja

Postoj Slovensko-maďarskej komisie historikov k otázke spoločnej učebnice. (Výťah zo zápisnice z XII. zasadania Slovensko-maďarskej komisie historikov, Budapešť 14. júna 2007)

Záznam zo stretnutia pracovnej skupiny pre prípravu slovensko-maďarských učebných textov 15. septembra 2011 v Budapešti

2. Publikované pramene

Pravda, 2007. 06. 19. Fico a Gyurcsány chcú zjednotiť výklad dejín

Sme, 2007. 06. 18. Fico a Gyurcsány chcú jednotný výklad dejín

3. Odborná literatúra

Holec

2013 Holec, Roman: Úvod bez záveru alebo Úvaha namiesto úvodu. In: Kollai, István et al. *Rozštiepená minulosť. Kapitoly z histórie Slovákov a Maďarov*. Budapešť, 2013.

Hudek

2010 Hudek, Adam: *Najpolitickéjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*. Bratislava, 2010.

Kopeček

2013 Kopeček, Michal: Historický výskum národných hnutí a koncept socialistického patriotizmu v Československu, Maďarsku a stredo-východnej Európe v rokoch 1956–1970. In: *Forum historiae*, 7. (2013) 1.

Šutaj

2011 Šutaj, Štefan et al. (Baka, Igor–Čičaj, Viliam–Hronský, Marián–Kmeť, Miroslav–Kónya, Peter–Kowalská, Eva–Lukačka, Ján–Mrva, Ivan–Podrimavský, Milan–Ruttikay, Alexander–Segeš, Vladimír–Sikora, Stanislav–Škvarna, Dušan–Šoltés, Peter): *Key Issues of Slovak and Hungarian History (A View of Slovak Historians)*. Prešov, 2011.

Zeľová–Bačová–Šutaj–Výrost

1992 Zeľová, Alena–Bačová, Viera–Šutaj, Štefan–Výrost, Jozef: *Interpretácia slovensko–maďarských vzťahov v súvislosti s vybranými etnickými a sociálno-psychologickými charakteristikami. (výsledky na súbore učiteľov)*. Košice, 1992.

LÁSZLÓ MATUS

Z česko-slovenského samovzdelávacieho krúžku slovenská remeselnícka škola?

Korelácie medzi slovenskou národnou politikou identity a štátnym odborným vzdelávaním

Často citovaným príkladom rozkolu medzi Kollárom a Štúrom v otázke slovenského literárneho jazyka je to, že sa farár Ján Kollár v máji 1846 pokúsil o ztvorenie nedeľnej školy slovenských evanjelikov v Pešti. Zákaz bol odôvodnený aj tým, že zamestnania prebiehali v novom slovenskom literárnom jazyku, v štúrovčine.¹ Ďalším kľúčovým aktérom udalosti bol Ján Kadavý, učiteľ slovenskej elementárnej školy, ktorý viedol nedeľnú školu. Jeho biografii napísal Boris Banáry,² ktorý predstavil rozporuplný vzťah Kollára a Kadavého, roztržku ohľadne nedeľnej školy a prezentoval aj jej rôzne súvislosti. Pramene, najmä Kadavého korešpondencia, skutočne vytvárajú obraz vyhroteného sporu, ktorý rozdeľoval aj Evanjelický seniorát v Pešti (ďalej peštianska cirkev),³ nútil superintendenta banského dištriktu zaujať stanovisko a stal sa súčasťou polemiky Hlasowé.⁴ Jedným z kontextov vzťahu Kadavý-Kollár, resp. v širšom zmysle jazykového boja slovenských evanjelikov je príbeh nedeľnej školy. Táto štúdia skúma zrod, činnosť a zánik tejto inštitúcie, hľadajúc odpovede na otázky: Aké bolo miesto peštianskej nedeľnej školy v celoštátnom a evanjelickom školskom systéme? Aký mala vzťah k sebaorganizačným snahám štúrovcov a k ich cieľom v oblasti verejného školstva?

Slovenské národné spolky?

Príručky a monografie o slovenskom národnom hnutí z reformného obdobia venujú veľkú pozornosť kapitolám prezentujúcim a analyzujúcim program štúrov-

¹ O konflikte podľa mojich vedomostí ako prvý písal Pavel Blaho v publikácii vydanjej pri príležitosti 100. výročia Kollárovho narodenia. Blaho, 1893. 46. Viď aj Kováčová, 2012. 26–32; Kovács-Matus, 2012. 90–93 a Zászkaliczky, 2011. 128–129.

² Banáry, 1984.

³ Peštianska cirkev bola v zmysle zmluvy z roku 1834 trojjazyčným cirkevným zborom, od roku 1843 seniorátskym mestským zborom.

⁴ „Pýtame sa však, kto zabraňoval z kazateľne p. Kadavému v Pešti držať nedeľnú školu?“ Hurban, 1846. ako aj Hlasowé, 1846. 236.

cov, no už oveľa menej pozornosti venujú realizácii a naplneniu programu. Tento nedostatok je typický najmä pre hodnotenie snáh hnutia o zakladanie spolkov. Nie je zvykom, napríklad, klásť si v podstate evidentnú otázku, či je autentické hodnotiť spolky miernosti a hospodárske spolky, ako aj nedeľné školy tak, akoby boli integrálnymi prvkami hnutia za vznik virtuálnej slovenskej spoločnosti, a to z toho dôvodu, lebo štúrovci vo svojej stratégii budovania národa tieto tri typy združení spojili a tak ich propagovali. Mnoho historicko-filozofických a historických úvah spochybňuje takýto národný, teda selektívny a svojvoľný zorný uhol, je však nesporné, že takýto diskurz prebieha, čo už samo osebe potvrdzuje historickú reflexiu. V tejto súvislosti kritizovali slovenskú historiografiu venovanú družstvám dvaja maďarskí historici, István Gaucsík a András Vári, keďže podľa nich neraz neberie do úvahy kontext Uhorska, regionálne interakcie, glorifikuje zakladajúce osobnosti, nekriticky preberá konštatovania propagandistickej literatúry a už pred vznikom národa predpokladá národnú jednotu.⁵ Navyše sa objavujú pochybnosti aj ohľadne odborných kompetencií, lebo družstvá namiesto spoločenských vedcov spravidla skúmajú bádatelia nacionalizmu, ktorí nadhodnocujú ich nacionalizačnú rolu v „neodvratnom“ procese prerodu v národ.⁶ István Gaucsík ako príklad týchto nedostatkov analyzuje príbeh a historiografiu Gazdovského spolku v Sobotišti a formuluje svoj základný postoj, ktorého rozšírenie na iné typy sebaorganizácie stojí za zváženie: „Spolok [v Sobotišti] nebol podľa mňa družstvo, ale jeden z raných reprezentantov myšlienky družstva, ktorého pôsobnosť sa zhodovala s hranicami slovenskej komunity v Sobotišti. Tento typ spolku nebol nositeľom znakov etnickej špecifickosti. Išlo o formu spolupráce, ktorá bola jednoducho rozšírená v širšom kruhu, a bola obvyklá aj v slovenskej spoločnosti, čo však neuberá nič z jeho historického významu.“⁷

Neprotirečí to vyššie citovanému chápaniu, no podľa môjho názoru sa treba hlbšie zamyslieť nad faktom, že podľa stanov spolku založeného v Sobotišti v roku 1845 sa jeho členovia stránili konzumácie alkoholu, žili mravne a navštevovali nedeľnú školu. To sa zhoduje so snahami štúrovcov o budovanie sietí aj v prípade, že tento typ gazdovského spolku nebol per definitionem družstvom a „nebol nositeľom znakov etnickej špecifickosti“. Spojenie výskumu dejín sebaorganizácie a budovania národa si vyžaduje vymedzenie metodiky a pojmov. Kritika nacionalistického chápania dejín je pri spoločenskovednej analýze jed-

⁵ Gaucsík, 2012. 42–43.

⁶ Poznnamenávame, že napriek legitímnej myšlienke v úvode Váriho štúdie nepociťujeme ako dostatočne jasné vymedzenie historikov bádajúcich nacionalizmus od nacionalistických historikov. Vári, 2007. 80–81.

⁷ Gaucsík, 2012. 48.

notlivých spolkov oprávnená, lebo v sebaorganizujúcich sa skupinách predpokladá národnú identitu, presnejšie pocit solidarity, teda príslušnosť jednotlivcov k „národu“ vníma ako evidentnú, čomu odporujú najnovšie teórie o komunikáciách. Zároveň je však istý ideálno-typický výskum slovenských sebaorganizačných hnutí v rámci národného hnutia odôvodnený, pokiaľ nie je zameraný na identitu členov skupín, ale na odkrytie realizácie slovenskej politiky identity. Na ilustráciu vyššie spomínanej dilemy spomeniem *Spolok všeobecnej vzdelanosti* v Banskej Bystrici, ktorý zrejme nikdy nevznikol. Na základe plánu Karola Kuzmányho, ktorý prezentoval na jeseň 1847, mal fungovať ako regionálna vzorová inštitúcia, no jeho stanovky úradu neschválili. Tento interkonfesijný vrcholný spolok mal integrovať nedeľnú školu, spolky miernosti a gazdovské spolky v meste, plánoval organizovať prednášky, diskusné večery a bály a bola reč aj o prevádzke telocvične a plavárne.⁸ Môžeme si ho predstaviť ako ideál zastrešujúcej organizácie meštianskej kultúry, ktorý síce nereprezentoval slovenskú národnú solidaritu, no zámerom zakladateľa bolo to, aby bol vhodný na šírenie pocitu slovenskej solidarity.

Vo svojej analýze teda vychádzam z toho, že program štúrovcov integroval predchádzajúce spolkové-sebaorganizačné snahy, a to práve v najdôležitejšom období, kedy vznikla koncepcia utvorenia národa.⁹ To však znamená len toľko, že istá skupina inteligencie z generácie štúrovcov sa snažila vytvoriť sieť kultúrnych inštitúcií, no jej organizovanosť a realita je dielom slovenskej kultúry pamäti a historickej vedy, pričom tento kánon nebol ani neskoršie podrobený kritike. Slovenskí historici však očividne už dávno prekonali stanovisko, podľa ktorého napr. „... hnutie proti alkoholizmu bolo u nás prvým skutočne masovým hnutím založeným na širokej demokratickej základni...“,¹⁰ no len zriedka sa to realizovalo v štúdiách a monografiách. Ani v dvoch najnovších prácach sumariujúcich dejiny spolkov a osvetovej činnosti nedošlo k zmene chápania, keďže sa nemohli oprieť o prípadové štúdie a výskumy spracúvajúce dejiny jednotlivých spolkov.¹¹

Nikto nesformuloval relevantné konštatovania a otázky ani ohľadne organizácie nazývanej peštianska nedeľná škola, ktorá bola jednou z takýchto foriem

⁸ Pasiar, 1975. 134–135.

⁹ Odborná literatúra v Štúrovom politickom myslení rozdeľuje tri etapy: 1. predrevolučnú, realisticky zameranú publicistiku, ktorá sa najmä na stránkach Slovenských národných novín venovala utváraniu slovenského národa v rámci Uhorska (1845–1848), 2. revolučný romantický kurz v rokoch boja za slobodu, 3. porevolučná rusofilská slovanská ideológia. Pichler, 1998. 33.

¹⁰ Butvin, 1965. 350. Podobne: „... tieto spolky sa v skutočnosti stávali významným spojovacím článkom národnej inteligencie s ľudovými masami.“ Pasiar, 1975. 126.

¹¹ Franková, 2007; Dudeková, 1998.

slovenského združovania sa. Keď píšem „organizácia nazývaná peštianska nedeľná škola“, signalizujem tým svoju neistotu z hľadiska definície a typológie. Kardinálna je totiž otázka, na základe čoho slovenská odborná literatúra zaraďuje nedeľnú školu do národného sebaorganizačného hnutia alebo hnutia dobrovoľných združení.¹² Ide o nejakú špeciálne „slovenskú“ inštitúciu alebo skôr o náboženskú školu vyučujúcu katechizmus, alebo o jeden z prvkov verejného školského systému, ktorý sa len zriedkavo skúma a pertraktuje? Aká inštitúcia bola vôbec nedeľná škola, ktorá sa považuje za súčasť slovenského národného hnutia? Máme do činenia s podobným javom, voči akému mali Gaucsík a Vári výhrady v prípade družstiev?

V Pešti slovenskí evanjelici založili aj spolok miernosti, ako aj gazdovský spolok,¹³ tri typy združení sa na prvý pohľad skutočne spojili. Čo sa týka všeobecnej definície spolku, sú striktnějšíe a miernejšie varianty. Vrstvovitosť systému kritérií spolkového bytia, ktorého hlavnými zastávkami boli právna subjektivita, vydelenie hospodárskej spoločnosti, potom vznik pojmu spoločenské organizácie, motivovali vznik nových a novších, čoraz striktnějších definícií.¹⁴ Nediferencované vymedzenie Károlya Szladitsa považuje každý zbor založený na báze dobrovoľnosti za spolok v prípade, že nespadá pod inú právnu klasifikáciu.¹⁵ Táto definícia je aplikovateľná v nami skúmanom období, kedy sa stanovy spravidla nepredkladali na schválenie.¹⁶ Predsa však s ňou musíme narábať opatrne, lebo smerodajná odborná literatúra využíva počet a rozšírenosť dobrovoľných združení založených s vymedzeným cieľom na meranie meštianskej vyspelosti danej spoločnosti, teda na základe všeobecnej aplikácie Szladitsovej definície by sa zdalo, že slovenské komunity, ktoré zakladali spolky miernosti a iné združenia, mali silný meštiansky ráz. Preto má zásadný význam napr. otázka, či spolky miernosti zodpovedajú prísnejšej definícii spolku ako sebaorganizovanej právnickej osobe. Árpád Tóth, autor monografie o peštiansko–budínskom spolkovom živote v reformnom období, vytvoril definíciu založenú na teoretických úvahách a komplexnom výskume prameňov: spolok bol založený s verejnoprospešným cieľom, pracuje na báze dobrovoľného združovania sa a finančného príspevku

¹² Vid' Dudeková, 1998. ako aj Mannová, 2006. 74. Libuša Franková už nedeľnú školu nezaraďuje medzi slovenské spolky, ale osvetové ústavy šíriace národnú identitu. Franková, 2007. 163.

¹³ Banáry, 1984. 121.

¹⁴ Domaniczky, 2008. 17. Dudeková, 1998. V jej práci nájdeme systém kritérií, ktoré môžeme chápať aj ako definíciu, avšak samotná autorka poznamenáva, že nie sú v plnej miere aplikovateľné vo výskume historického zázemia vzniku dobrovoľných, neziskových združení a ich prechodných foriem.

¹⁵ Cituje Domaniczky, 2008. 18.

¹⁶ Pajkossy, 1993. 6.

súkromných osôb. Inštitucionálny ráz spolku vytvárajú stanovy, nie je to úradná ustanovizeň, úrady na jeho činnosť len dozerajú.¹⁷ Árpád Tóth na základe tejto definície zaradil medzi spolky napr. peštianske podporné spolky, hoci ich za ne nepovažovala ani dobová verejnosť, ani neskoršia odborná literatúra.

Na prvý pohľad ani v prípade spolkov miernosti z reformného obdobia nie je jednoznačné, či ide skutočne o spolky. Kým slovenská historiografia interpretuje sieť spolkov miernosti ako masové hnutie, ktoré v roku 1848 v päťsto obciach združovalo 40 tisíc osôb,¹⁸ maďarské diela sumarizujúce spolkové dejiny združenia, ktoré vznikli s cieľom obmedziť konzumáciu alkoholu a opilstvo, prakticky medzi spolkami nespomínajú. A to napriek tomu, že problematike alkoholizmu venovali pozornosť aj poprední politici reformného obdobia, teda mala aj politický aspekt.¹⁹

O činnosti jednotlivých spolkov miernosti máme veľmi málo informácií, vieme však, ako mali teoreticky pracovať. Jozef Miloslav Hurban vydal v roku 1846 knižočku, ktorú v podtitule odporúčal slovenským spolkom miernosti a nedeľným školám, resp. ich zakladateľom a podporovateľom. V prílohe tejto útlej knihy zverejnil stanovy spolku miernosti v Hlbokom, ktoré určovali podmienky činnosti spolku, kritériá členstva, úlohy funkcionárov a povinnosť vyúčtovania.²⁰ Tým bola rozhodnutá otázka, či vo funkčnom zmysle môžeme spolok miernosti považovať za združenie, za typ asociačnej formácie. Fungovanie na základe stanov, resp. obsah stanov spĺňa definíciu Árpáda Tótha. Zatiaľ však nemáme údaje o tom, ktoré spolky pracovali na základe Hurbanových stanov, resp. stanov vo všeobecnosti. Podobne sa dá spochybníť aj „národný“ slovenský charakter spolkov miernosti, teda či pri ich vzniku zohrala akúkoľvek rolu slovenská identita alebo tento charakter bol daný aktom štúrovcov, ktorí ich sieť integrovali do svojho národného programu.

Hnutie miernosti bolo pôvodne nezávislé od politických iniciatív, vzniklo po cirkevnej línii. Evanjelickí a katolícki kňazi na základe zahraničných vzorov zakladali spolky, ktorých členovia v kostole prisahali, že sa nedotknú pohárka. V Uhorsku sa ako prvá venovala organizácii „spoločností“ publikácia z roku 1838 (*Pálínkakórság – Levéltöredék a mértékletességi egyesületekről. Kolosvár, 1838*).²¹

¹⁷ Tóth, 2001. 57.

¹⁸ Dudeková, 1998. Iný prameň, Norbert Duka Zólyomi spomína v roku 1847 už 100-tisíc osôb, cituje Demmel, 2009. 70. a Demmel, 2011. 215. Inde sa dočítame, že katolícky kňaz z Diviny Štefan Závodník zozbieral 60 tisíc podpisov. Dohnány, 1988. 163–164.

¹⁹ V dobovej tlači si prečítame návrhy Istvána Széchényiho, Lajosa Kossutha a Miklósa Wesselényiho týkajúce sa tejto problematiky, ako o tom píše Kárpáti, 1960. 146–147.

²⁰ Hurban, 1846.

²¹ Kárpáti, 1960. 148.

Hnutie zapustilo korene v Sedmohradsku medzi Sikulmi a Sasmi a najmä v župách obývaných Slovákmi. Na základe správy z roku 1845 bolo v krajine 35 spolkov,²² teda zakladateľská horúčka, ktorú zdôrazňujú slovenskí historici, prišla až neskôr, možno aj na základe Štúrovej programovej state.²³ Isté je, že v maďarskom alebo nemeckom kultúrnom prostredí zostali spolky miernosti marginálnym javom, no to nemohlo závisieť len od zvyku konzumovať alkohol. Vysoký počet slovenských spolkov mal aj iný, dôležitejší dôvod, a to samotnú snahu, aby sa hnutie miernosti stalo súčasťou národného programu, aby sa v hnutí vytvorilo – zatiaľ len jednostranne deklarované – puto medzi ľuďom a inteligenciou.²⁴

József Demmel odtienene prezentuje dilemu o národnom charaktere hnutia miernosti. Dôležitým míľnikom hnutia bola konferencia Ústredného spolku striezlivosti v Uhorsku v Oravskom Veselom, na ktorú prišli účastníci z dvanástich hornouhorských žúp. Schválený program neskôr podporili aj katolícki hodnostári, reformní politici a župné zhromaždenia, čo vytvára obraz celospoločenského hnutia, ktoré sa teoreticky nespája s národnosťou. Potvrďuje to aj skutočnosť, že oficiálnym jazykom zasadnutia bola latinčina, no veľa prezrádza aj fakt, že vedenie Tatrína, nesporne slovenského kultúrneho spolku, a Ústredného spolku striezlivosti bolo prakticky totožné.²⁵ Aj iné pramene poukazujú na to, že integrácia spolkových iniciatív do Tatrína bola súčasťou národného programu.²⁶

Okrem spolkov miernosti a nedeľných škôl, ktoré boli integrálnymi kultúrnymi inštitúciami,²⁷ kládlo slovenské národné hnutie, teda „Štúrov projekt“, dôraz aj na organizovanie sa na hospodárskej báze. Toto snaženie odzrkadľujú už aj normalizované, Hurbanove stanovy spolku miernosti. Úvodné riadky IV. odseku stanov zdôvodňujú, prečo potrebuje spolok miernosti pokladnicu: najväčším problémom ľudu v Hlbokom je okrem pálenky židovský úžernický úrok, preto treba založiť pokladnicu, ktorá poskytne svojim členom úver na celoštátne stanovený úrok.²⁸ Paralelne s rastom kapitálu porastie počet pokladníkov, ako aj veľkosť sumy, ktorá sa dá požičať.²⁹ Základný kapitál vytvorí zápisné

²² Tamže.

²³ Štúr, 1845.

²⁴ Pichler, 2011. 204.

²⁵ Demmel, 2011. 215.

²⁶ Banáry, 1984. 121. a Štúrov článok o spolkoch miernosti. Štúr, 2012. 142–149.

²⁷ Môžeme citovať mnoho príkladov ilustrujúcich úzky vzťah medzi spolkami miernosti a nedeľnými školami, napr. Hurban, 1846. 37.: „Nedeľnje školi sú alebo kvet a ovocja spolkov umjernosťi, alebo základ, prameň a počjatok jejich.“

²⁸ C. d., 55.

²⁹ C. d., 57.

poplatky a dary, neskôr bude pokladnica vďaka úrokom z úverov sebestačná. V spolkoch miernosti sa teda na základe cieľov zakladateľov skrývali aj zárodoky úverového združenia.

Škola remeselníckych učňov

Štúrov projekt sa nezrodil pri písacom stole. Spájal rôzne iniciatívy, ktoré neraz vznikli s úplne rozdielnym zámerom, čo veľmi dobre dokumentuje školský prvok programu. Ľudovít Štúr v auguste 1845 v Slovenských národných novinách uverejnil cyklus článkov, ktorý venoval svojim predstavám o verejnom školstve. Verejné školstvo ako tému neuviedol do verejného diskurzu Štúr, veď v tomto roku sa rokovalo o návrhu školského zákona. Vo svojom úvodnom článku navrhol zavedenie pruského školského systému. Vyzdvihol síce individuálne iniciatívy, záslužné úsilie vynikajúcich mužov, no z hľadiska verejného školstva ich v skutočnosti považoval za nepodstatné. Verejné školstvo je podľa neho úlohou štátu, ktorej realizáciu si treba vynútiť.³⁰ V nasledujúcich dvoch článkoch vyhlásil program nedeľných škôl: tie sa opakovaním učiva snažili doplniť vedomosti, ktoré mnohí vo verejnom školstve nezískali.³¹ Nedeľná škola je z hľadiska základnej funkcie vzdelávacia inštitúcia, a nevzniká ako dobrovoľné združenie jednotlivcov. Štúrov návrh však obsahuje aj nezvyčajný prvok, ktorý je typický skôr pre samovzdelávací alebo čitateľský krúžok: do nedeľnej školy mohli chodiť aj dospelí, pričom mládež a starších chcel na základe ich vedomostí rozdeliť do dvoch skupín (začiatočníci a pokročilí). Vymenoval predmety, odporúčanú literatúru, urgovoval zakladanie knižníc a to, aby boli frekventanti nedeľnej školy vtiahnutí do činnosti hnutia miernosti. Na základe ostatného, takisto novátorského nápadu sa zrodil základ koncepcie integrálnych spolkov.³² Ideovým spojením dvoch typov združenia Štúr načrtnol víziu masového hnutia, no chýbal k nej akčný potenciál. V článku ešte spomenul, že vo svojom návrhu sa inšpiroval českými a rakúskymi nedeľnými školami, hoci sa podstatne odklonil od základného typu. Nedeľné školy však mali svoj predobraz aj v Uhorsku.

Štefan Pasiar v monografii o školách pre dospelých analyzoval Štúrov program nedeľných škôl a pripomenul nariadenie kráľovskej rady z roku 1845, ktoré nedeľným školám ukladalo povinnosť poskytnúť všeobecné vzdelanie remeselníkom. Podľa neho to štúrovcom nestačilo, preto do svojho programu zaradili

³⁰ Köznépünk. A nép oktatása. In: Štúr, 2012. 132–141.

³¹ Štúr, 1845.

³² O Štúrovi a politike možného: Pichler, 1998. 33.

národnosť a pospolitosť, a vraj z toho dôvodu rozdelili školu na dve triedy, teda na začiatovníkov učiacich sa základné poznatky a pokročilých, ktorí si osvojovali slovenské kultúrne reálie. Podľa Pasiara sa štúrovci zaslúžili aj to, aby nedeľné školy slúžili na doplnenie si vedomostí, ktoré sa ľudia v mladosti nenaučili alebo sa ich nenaučili poriadne.³³ Historik vedeckou metodikou skonštruoval jedno z miest pamäti slovenskej národnej naratívy, teda jedno z kultúrnych dejísk kolektívnej pamäti, ktoré neustále aktualizuje a nanovo interpretuje identitu. Hnutie nedeľných škôl sa stalo symbolickou inštitúciou slovenskej tradície pamäti, hoci sa k nej neviaže čin uchovávací pamäť (obrad).

V maďarskojazyčnej kultúre nemá nedeľná škola miesto pamäti, typ, o ktorom písal Štúr, nie je všeobecne známy. Tento pojem sa používa skôr na označenie inej inštitúcie. Protestantské cirkevné dejiny nazývajú nedeľnou školou detské bohoslužby a vyučovanie náboženstva pre mládež.³⁴ Nedeľné školy sa spomínajú len v zriedkavo citovaných odborných prácach o výučbe remesiel. Ich sieťou sa štát snažil vytvoriť inštitucionálny systém remeselného vzdelávania.³⁵ Jedným z prvkov tohto inštitucionálneho systému bola nedeľná kresliarska škola, v ktorej mohli uční získať vysvedčenie. Do týchto škôl nechodili len remeselní pomocníci, ale aj inžinieri, advokáti a šľachta so záujmom o výtvarné umenie.³⁶ Okrem strednej kresliarskej školy, ktorá vyžadovala už nejaké vzdelanie, postupne – sčasti aj na základe miestnej iniciatívy – vznikol ďalší typ nedeľnej školy, ktorý bol určený pre učňov remesiel a obchodu, aby si v nich osvojili najmä základné poznatky. Už v júli 1795 dostali všetci negramotní príkaz povinne ju navštevovať, Miestodržiteľská rada nariadenie viackrát zopakovala a návšteva školy bola podmienkou získania titulu majstra. Odborné vzdelávanie však naďalej prebiehalo najmä v dielňach cechových majstrov, teda v mimoškolskom

³³ Pasiar, 1975. 130.

³⁴ Prvá nedeľná škola bola založená v roku 1781 v Gloucesteri, školy boli populárne vo Walese, Škótsku, Írsku a najmä v Amerike. V Nemecku sa rozšírili v tridsiatych rokoch 19. storočia, podľa maďarskej evanjelickej tradície ju do Uhorska priniesli škótski misionári. Pôvodná predstava bola taká, že sa v nedeľu doobeda a popoludní zhromaždili deti z ulice, rozprávalo sa im o vyzkupiteľovi, čítalo Písmo Sväté a spievalo sa. V druhej polovici 19. storočia sa táto ustanovizeň špecializovala. Nedeľné školy sa konali v kostole, pričom sa vyučovalo ako v tradičných školách metódou vysvetľovania a skúšania, žiaci sa okrem toho aj modlili a spievali (Sonntagsschule). Špeciálne detské alebo mládežnícke omše (Kinder-Gottesdienst) boli čosi iné, vysvetľovanie a skúšanie v nich bolo nahradené rozprávaním, vysvetľovaním pasáží Svätého Písma. Oba typy vzdelávania, katechizmus a rozprávanie, sa u nekonfirmovanej mládeže striedali. Frenyó, 1899. a Schwalm, 1884. 126.

³⁵ Nedeľné školy pôvodne vznikli ako nevyhnutnosť. V čase letných prác sa v dedinách vyučovalo len v nedeľu, spravidla sa opakovalo učivo zo zimy. Kosáry, 1980. 458.

³⁶ Marosvári, 1991–1992. 180.

rámci.³⁷ Štátne odborné nedeľné školy sa u nás nerozšírili, ich návštevnosť bola sporadická, na rozdiel od českých a rakúskych území monarchie.³⁸

Vzdelávací systém rakúskeho cisárstva mal tri úrovne: 1. ľudové školy, 2. školy remesiel a obchodu, 3. školy vedcov a štátnej správy (do tejto kategórie patrili aj gymnáziá). Stredné odborné vzdelanie zabezpečovali vyššie odborné školy (Instituta technica), vyššie meštianske alebo elementárne školy (Schola capitalis a Haupt-Schule), ako aj polytechniky vyučujúce viac remesiel (Instituta polytechnica). Okrem (resp. v rámci) vyššej elementárnej školy existovali dva typy škôl, industriálna škola a nedeľná škola, ktoré mohli byť založené aj nezávisle od vyššej elementárnej školy. Prvá škola „privykajúca na prácu“ mala český pôvod, no rozšírila sa aj na rakúskom území. Školy fungovali v mestách i na dedinách, typická pre ne bola praktická výučba v dielňach. V Uhorsku tento typ školy reprezentovala Tessedikova škola v Szarvasi.³⁹ V nedeľnej škole sa ďalej vzdelávali alebo si opakovali základné znalosti remeselníci. Okrem toho bolo cieľom nedeľnej školy aj to, aby zabránila mládeži flákať sa po nedeliach. V roku 1819 bolo na území rakúskeho cisárstva 7176 nedeľných škôl.⁴⁰ Nedeľné školy boli aj v Uhorsku, napr. v Budíne, ich činnosť nariadila vláda väčšinou pri takých vyšších elementárnych školách, v ktorých boli viac ako dvaja učitelia. Takéto doučovacie – vzdelávacie zariadenia vznikali aj na základe miestnej iniciatívy.⁴¹

Realizácii programu odborného vzdelávania bránil na jednej strane odpor cechov, na druhej strane zasa vzdelávacia autonómia protestantských cirkví. V evanjelickej cirkvi so slovenskou väčšinou si cirkevné zbory volili kňaza a učiteľa, rozhodovali o učive a metodike vzdelávania (v prípade patronátu zemepána bolo, prirodzene, potrebné dohodnúť sa s patrónom). Pre evanjelické školy nebolo povinné ani Ratio educationis, preberali z neho len to, čo považovali za užitočné, hoci viacero jeho prvkov už dávnejšie uplatňovali.⁴² Reformný

³⁷ Marosvári, 1991–1992. 181 a 184.; Mladý človek učiaci sa remeslo bol tri roky učeň, potom sa stal slobodným tovarišom, tri roky „putoval“ a následne sa po úspešnom zložení skúšky stal majstrom. Halkovics, 1999. 260.

³⁸ Takéto školy však existovali. Je absurdné, čo sa človek niekedy dočíta v odbornej literatúre: prvú nedeľnú školu v roku 1834 založil v Hornej Súči Michal Rešetka. Napríklad Ferenčuhová, 2000.

³⁹ Jej rozšírenie propagoval János Szabó Váradi, jeden z uhorských stúpcov pedagogických zásad Pestalozziho. Už v tomto diele sa prejavuje záujem o vyučovanie praktických vedomostí, praktické vzdelávanie, výučbu materinského jazyka a výchovu k miernosti. Szabó, 1817. 13–14., 19., 30., 56–57. Vid' aj Kosáry, 1980. 470–476.

⁴⁰ V roku 1811 fungovalo v Čechách 2011, na Morave a Sliezske 1548 nedeľných škôl. Lassú, 1833. 116–117.

⁴¹ Napr. v roku 1823 vo Verseci. Sztérényi, 1897. 61.

⁴² Detre, 1996. 31–33.

návrh z roku 1802, nové Ratio educationis, ktoré platilo až od roku 1806, bolo povinné len pre katolícke, ortodoxné a izraelské školy. V roku 1806 peštiansky univerzitný pedagóg a školský dozorca peštiansko-budínskych evanjelikov Lajos Schedius pripravil komplexný návrh školskej reformy, do ktorého integroval aj vládne ustanovenia, no ten napriek neskorším prepracovaniam nebol pre evanjelické školy povinný. Schedius zaradil do evanjelického školského systému aj nedeľné školy.⁴³ Nepodarilo sa presadiť ani uhrovecký školský návrh z roku 1842, darmo ho schválilo a odporučilo generálne zasadnutie. Prvý predpis, týkajúci sa všetkých evanjelických ľudových škôl, bol prijatý až v roku 1863.⁴⁴ Tak sa mohlo stať dokonca aj to, že v Csövére v Peštianskej župe bola veková hranica pre školopovinnú mládež nie dvanásť, ale trinásť rokov,⁴⁵ István Koren (Petőfiho učiteľ) v Aszóde zasa nerozdával polročné vysvedčenia, lebo uňho neboli v móde.⁴⁶ Jednotný systém nedeľných škôl nedokázala v evanjelických cirkevných zboroch zaviesť ani vláda, ani cirkev.

V štyridsiatych rokoch 19. storočia sa štát opäť pokúsil zjednotiť systém verejných škôl, na vzdelávanie v elementárnych a učňovských školách kládli dôraz vo svojich programoch aj reformní politici. Vláda počas reorganizácie elementárnych škôl na základe rakúskeho a česko-moravského vzoru v roku 1844 využila aj návrh Mednyánszkeho výboru z roku 1842.⁴⁷ Vytvorila nižšiu elementárnu školu s dvoma triedami a vyššiu elementárnu školu takisto s dvoma triedami, pričom školy sa mali zakladať vo väčších zemepanských mestách a v slobodných kráľovských mestách. Po absolvovaní tretej triedy sa dalo pokračovať v štúdiu buď na gymnáziu alebo v štvrtjej triede vyššej elementárnej školy. Štvrtú triedu, ktorá bola určená na výučbu remesla, bolo treba absolvovať za dva roky. Školská reforma aj v otázke nedeľných škôl vychádzala z návrhu Mednyánszkeho výboru. Vo februári 1846 Miestodržiteľská rada obežníkom vyzvala mestských radných, aby založili nedeľné školy „doplňajúce verejné školstvo“,⁴⁸ v ktorých

⁴³ V jeho zmysle je „ich [nedeľných škôl] poslaním pod vedením zrelšej mládeže, učiteľa alebo kňaza opakovať učivo zo školy, aby ho dokonale chápali a naučili sa ho využívať vo všednom živote“. Szelényi, 1917. 92.

⁴⁴ Detre, 1996. 46–47.

⁴⁵ Tamtiež, 56.

⁴⁶ Asztalos, 1996. 210.

⁴⁷ Víg, 1937. 143–147. Snem v rokoch 1832–1836 založil školský výbor, ktorý viedol barón Alajos Mednyánszky. Výbor v roku 1842 predložil elaborát o vzdelávaní remeselníkov, pričom jedna jeho kapitola sa snažila reformovať nedeľné školy. Marosvári, 1991–1992. 189.

⁴⁸ Nariadenie č. 4545 z roku 1846. Sztérényi, 1897. 77–78 a Marosvári, 1991–1992. 189. V zmysle nariadenia sú nedeľné školy „ústavy doplňajúce verejné školstvo“. Fericsán, 1999. zverejňuje text nariadenia.

sa vzdelávali remeselnícki učni a mládenci starší ako dvanásť rokov. Tento typ školy bol však povinne zavedený až v marci 1854.⁴⁹

Program štúrovcov venovaný verejným a nedeľným školám bol teda motivo- vaný štátnymi reformnými plánmi. Podobne ako v minulosti, aj v polovici štyri- dsiatych rokov 19. storočia vláda iniciovala zakladanie nedeľných škôl v Uhor- sku, ktoré boli rozšírené a dobre fungovali v českých a rakúskych provinciách, pričom jej cieľom bolo ďalej vzdelávať učňov a tovarišov, ktorí z verejných škôl odišli. Podmienkou vykonávania remesla preto bolo ukončenie štvrtej triedy vyššej elementárnej školy alebo absolvovanie nedeľnej školy, v ktorej si žiaci učivo zopakovali.

Nedeľná škola peštianskych Slovákov

Peštianska slovenská evanjelická nedeľná škola pôvodne nebola nedeľnou ško- lou. Bola by mohla vzniknúť aj ako nedeľná škola, veď Ján Kollár ju už koncom roka 1840 spomenul medzi dôležitými slovanskými osvetovými inštitúciami v Uhorsku (Matica, spolky miernosti), keď formuloval myšlienky k jednej petí- cii.⁵⁰ Od školy sa ani neskôr nedištancoval, v roku 1846 okrem zakladania knižníc a čitateľských krúžkov propagoval aj zakladanie nedeľných škôl. Prirodzene, v inom duchu, než v akom ich plánovali štúrovci. Kollár považoval nedeľnú školu za národnú česko-slovenskú školu, v ktorej sa nevyučuje po česky či po slovensky, ale slovakizovaným variantom biblickej češtiny.⁵¹ S nádejou na posil- nenie väzieb medzi Čechmi a Slovákmí v auguste 1839 povzbudzoval Jána Ka- davého, ktorý mal český pôvod, aby sa v peštianskej slovenskej cirkvi uchádzal o uprázdnený post učiteľa. Uvažoval aj o tom, že po zvolení Kadavého založia čitateľský krúžok.⁵²

Kollárov plán sa realizoval v novembri 1843, keď podľa vzoru nedeľných škôl v Liptovskom Svätom Mikuláši a Brezovej pod Bradlom, ako aj peštianskych kultúrnych spolkov niekoľko členov slovenského cirkevného zboru založilo sa- movzdelávací krúžok alebo besedu. Nejasný charakter inštitúcie pociťoval aj učiteľ školy, ktorý ju viedol, keď stanovky zapísal takto: „Pravidlá školi ňeďelnej

⁴⁹ Marosvári, 1987. 291–292.

⁵⁰ Rapant, 1943. 96.

⁵¹ Hlasové, 1846. 113.

⁵² Jánovi Kadavému, 167. list, 13. august 1839. Ambruš, 1991. 203.

pešťanskej alebo besjed ňed'elních.“⁵³ Stanovy a program stretnutí obsahovali mnoho prvkov, ktoré boli cudzie školskej inštitúcii zameranej na opakovanie učiva pre remeselníkov. Do nedeľnej besedy mohol chodiť prakticky hocikto, teda aj ženy. Členovia sa dohodli, že vždy na jar budú organizovať nedeľné a sviatočné popoludňajšie zamestnania. Okrem populárno-náučných kníh čítali aj humornú literatúru, divadelné hry a časopisy a vypracovali odpovede na otázky z rôznych predmetov, čo bolo typické pre študentské krúžky.⁵⁴ Mnoho členov darovalo besede knihy, svietniky, sviečky alebo minerály, na rozširovanie knižničného fondu zasa zbierali členské. Hoci stanovy spomínali učňov a žiakov, v skutočnosti bola reč o nedeľnom školskom spolku, preto v prvej etape jeho činnosti považujem za náležitejšie označenie beseda.

O ovzduší stretnutí si môžeme vytvoriť predstavu na základe zápisu v spolkovej pamätnej knihe z 1. januára 1844. Je to jediné zasadnutie, ktorého priebeh Kadavý detailne zvečnil. Slávnostný ráz zasadnutiu dala prítomnosť Kollára a jeho rodiny, česko-slovenskú vzájomnosť zabezpečila prítomnosť dvoch českých dám z Budína. Najprv boli prečítané a schválené pravidlá, potom sa čítalo niekoľko krátkych článkov. Následne Kadavý vystúpil s prednáškou o užitočnosti spolkov miernosti a navrhol založiť takýto spolok aj v Pešti. Návrh podporil Kollár, ktorý povedal, „že mi Slováci máme k založení spolku mjerností vetšje příčini ako inje národu v Uhrách, lebo vraj náš národ slovenskí hlboko klesnuv pro piťja pálenki a nás Pešťanou to vraj musí najvjac bolet, keď tu vidjevame v čas žatvi a obaračiek opilích Slovákou po ulicách sa povaluvať, a preto vraj máme na víkoreneňi tohto hriechu najvjacej pracuvať“.⁵⁵ Potom dvaja besedníci prečítali básne, následne mužský zbor zaspieval „jednu spjevanku (slovenskú, národnú)“, napokon české dámy za sprievodu klavíra predniesli české a slovenské piesne a árie. Najväčší úspech mala pieseň *Nitra, milá Nitra*. Kollár na záver vyjadril svoju radosť z toho, že na zasadnutí bolo viac žien ako mužov.

⁵³ Dejiny nedeľnej školy zvečnila jej pamätná kniha. Pamätná kniha sa nachádza v archíve Pešťianskeho slovenského evanjelického cirkevného zboru, jedna kópia je aj v EOL PSZE. Nižšie sa na ňu nebudem odvolávať v osobitnej poznámke pod čiarou ani v prípade citátu, odkaz je v texte štúdie vždy zřejmý.

⁵⁴ O odpovediach diskutovali a vydarenejšie slohy zapísali do pamätnej knihy. 21. januára 1844 prečítal svoju prácu Ján Menich, ktorý analyzoval výučbu v pešťianskej slovenskej elementárnej škole. Hľadal odpoveď na otázku, prečo absolventi slovenskej školy opúšťajú svoje náboženstvo a národnosť. 18. februára 1844 si zasa účastníci vypočuli prednášku Viskidenského o striezlivosti, bol to v podstate propagandistický text za založenie spolku miernosti.

⁵⁵ Kollárovo slová citujem z dvoch dôvodov: 1. len zriedka sa dá čítať Kollárov citát v tomto jazyku; 2. tento citát do slovenského literárneho jazyka prepísal Pavel Blaho, no jeho obsah prekrútil. Blaho, 1893. 45.

Dôležitejšie ako symbolické prvky slávnostného programu bolo to, že sa hovorilo o založení spolku miernosti. Pramene nehovoria o tom, kedy sa to presne stalo, no spolok bol založený niekedy od polovice januára do začiatku apríla roku 1844, teda skôr ako Závodníkov spolok, ktorý slovenská historiografia dlho pokladala za prvý.⁵⁶ Hoci o peštianskom spolku miernosti nemáme viac prameňov, je isté, že kým pracoval, bol úzko spätý s nedeľnou besedou. Tá mala od polovice apríla do polovice novembra 1844 letnú prestávku, no tí, ktorí mali záujem o stretnutia, sa mohli pridať k členom spolku miernosti, ktorý pracoval naďalej. Na zamestnaniach spolku sa takisto čítali noviny a užitočné knihy.

Na jeseň 1845 sa začala nová etapa dejín nedeľnej besedy. Kadavý jej význam podčiarkol aj tým, že do pamätnej knihy za stanovy dodatočne vsunul jednu poznámku: od začiatku školského roka 1845–1846 sa kládol dôraz na „krajinské reči“,⁵⁷ medzi nimi vyslovene na slovenskú gramatiku a vedecké predmety. Od tohto obdobia bola škola otvorená len mužom: „mešťanom, mistrom, tovarišom i učnom remeselníckim“. Ako formuloval Kadavý: z besedy sa stala nedeľná škola.⁵⁸ Medzi publikácie na čítanie boli okrem českých kníh a časopisov⁵⁹ zaradené aj Slovenské národné noviny a kapitola z Hurbanovej Unie.

Aj nasledujúcu reorganizáciu inicioval na stretnutí 24. apríla 1846 Kadavý. Navrhol, aby sa urobil nábor nových členov, a aby nebola letná prestávka. Priamo to síce nevyslovil, no jeho argumenty odkazovali na to, že mal v úmysle pripojiť sa k hnutiu Štúra a Hurbana.⁶⁰ Členovia podporili aj návrh, aby boli na základe veku vytvorené dve triedy, jedna pre začiatčníkov a druhá pre dospelých členov. Tí prví sa budú učiť písať, čítať a počítať, pokročilých zasa bude Kadavý

⁵⁶ Vid' napr.: Martiš, 1973. 18. 20. 34. Inde patrí „prvenstvo“ katolíckemu kňazovi Petrovi Árvaymu z Bobrovca z roku 1840. Pasiar, 1975. 127.

⁵⁷ „... a na žiadosť údou sa aj mluvnica reči slovenskej prednášala. Ťžež sa vislovalo, že sa budúcně aj na druhje reči vo vlastí našej potrebuje zvláštná pozornosť obrátiť.“

⁵⁸ „... a teda naše besjedi zostali celkom ňeďelnou školou.“

⁵⁹ Napr. Průmyslní posel od Dra Amerlinga; Zábavy nedělní, čili prstonárodní poučování v sílospytu (fysika) od dr. F. S. Kodyma, v Prahe; Nedobytedlný hrad jméno Hospodinovo od Komenského; zprávy z Květů.

⁶⁰ „Ej, musí sa už veru dobrá duša slovenska naraďovať, keď čuje, jako na Slovensku tisíc a tisíc do spolku mjerností vstupujú, jako sa po osvete a vzdělanosťi túžjaci starcovja a mládenci do ňeďelnej školi hrnú a ju v zime i v leťe naplňujú. Inše, ako k. p. v Čechách, chodja len odrostlje djetki do ňeďelnej školi, ale na Slovensku i mládenci a starci, a to len preto že sa tam vzdělat' muožu. Krásni, velební je to obraz vid'jet' vo škole vedla vedochtivjeho mládenca sed'jet' starca strjebrovlasjeho. Ale či bi sme mi Pešťjanski Slováci mali nazad zosťat' ? Či bi sme sa mi ňeznali tím naším dolno a horňozemskích bratom virovnat' a školu ňeďelnú ňjelen v zime, ale ako oří, i v lete držat' ? Či bi sme mi ňemali tak pevnú vuoluku svojmu vzdělanju aspon jednu hoďinu do tídňa obetovat' a posvet'it', a to tím vjacej, čím peknejši příležitost' k tomu v našom městě máme?“

učiť „mluvnicu so vzťahom na reč maďarskú a nemeckú“, ktorej znalosť je v Pešti podmienkou na vybavovanie záležitostí. Pokročili sa okrem toho budú učiť písanie, matematiku, prírodovedu a zemepis, ako aj iné užitočné veci, okrem českých kníh budú čítať Štúrove noviny, Hurbanove Pohľady a Lichardov kalendár. Beseda transformovaná na nedeľnú školu tak v podstate zodpovedala inštitúcii, ktorú sa vláda snažila rozšíriť na opakovanie učiva pre učňov a tovarišov. Tento cieľ však bol prekonaný tým, že ju mohli okrem mládeže navštevovať aj dospelí (na rozdiel od starších členov učni za školu neplatili), čo bola súčasť Štúrovho a Hurbanovho programu. Na to, že sa škola plánovala pripojiť k hnutiu, ktoré vyhlásil Ľudovít Štúr, poukazoval navyše aj symbolický akt. Členovia sa rozhodli, že na vlastné náklady vydajú Hurbanovu knihu propagujúcu spolky miernosti a nedeľné školy, budú ju lacno predávať a každej nedeľnej škole zašlú jeden výtlačok. Distribúciu mal zabezpečiť Kadavý, ktorého poprosili aj o to, aby v mene členov poďakoval Hurbanovi za darovaný rukopis.⁶¹

Vo vyššie opísanej podobe, ako súčasť Štúrom a Hurbanom organizovanej siete, pracovala nedeľná škola len veľmi krátky čas. Pravdepodobne bola populárna, lebo Kadavý sa v žiadosti, ktorú 10. mája predložil partikulárnemu konventu slovenského cirkevného zboru, odvolával na nedostatok miesta. Peštiansku cirkev žiadal o povolenie, aby sa nedeľná škola mohla konať v školskej budove na námestí Szén (dnešné Deákovo námestie). Túto žiadosť však musel oficiálne predložiť slovenský cirkevný zbor. Kollár sa 10. mája na konvente pokúsil nedeľnú školu zakázať a to isté urobil popoludní toho istého dňa aj v kostole.⁶²

V pozadí sporu medzi Kollárom a Kadavým bolo mnoho krívd a ideových rozporov. Spomedzi nich si pozornosť zasluhujú najmä tie, na základe ktorých sa dajú vyvodiť závery o adaptačných možnostiach Štúrovho programu v praxi. Väčšina slovenského cirkevného zboru odmietala Štúrovu iniciatívu zameranú na nový slovenský literárny jazyk. Dôvody sú komplikované, ich prezentácia presahuje rámec tejto štúdie. V každom prípade sa dá jednoznačne dokázať, že v odmietnutí okrem osobných a ideologických motívov zohrali svoju rolu aj náboženské konflikty, veď v obvineniach proti Kadavému nefigurovalo používanie slovenčiny, ale „katolícko bernoláckej slovenčiny“. Napätie však vyvolávalo aj to, že mnohí hodnotili Štúrovu kodifikačnú snahu ako gesto voči Maďarom. Medzi slovenskou evanjelickou inteligenciou bol rozšírený názor, že Štúr chcel

⁶¹ Kniha napokon vyšla v Banskej Bystrici. Keby nebola nedeľná škola zatvorená, zrejme by vyšla v Pešti.

⁶² Prípád mal aj predohru, viď Kraus, 1974. 195. Štefan Marko Daxner v liste zo 14. februára 1846 informuje o tom, že Wrchovský na slovenskom zasadnutí na Kollárov popud zaútočil na Kadavého.

novým jazykom a odtrhnutím sa od češtiny – čo vyslovene zdôraznil v spise Nárečie slovenské – odraziť obvinenia z panslavizmu. Podľa niektorých to bol hlavný dôvod zavedenia slovenského normatívneho jazyka, napríklad, Daniel Lichard sa práve z toho dôvodu stal zástancom štúrovčiny.⁶³ Články, podporujúce novú slovenskú jazykovú normu, vyšli v novinách *Pesti Hírlap* a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* (PEIL), pričom do periodika protestantov ich písali slovenskí duchovní.⁶⁴ Treba sa zamyslieť aj nad tým, že takýto aspekt sa dá vyčítať aj z jednotlivých prejavov štúrovcov. Plánovali totiž, a sčasti sa aj snažili realizovať politiku, ktorá bola menej iluzórna ako predchádzajúca, nesnažila sa len zachovať status quo, bola realistickejšia a budovala modernú spoločnosť, pričom evolúciu Slovanov–Slovákov umiestnila do Uhorska.⁶⁵ A dajú sa nájsť aj isté spojivá, lebo členovia nemeckých a maďarských cirkevných zborov nepociťovali voči štúrovčine averziu.

Vplyvný kňaz maďarského zboru peštianskej cirkvi a redaktor PEIL József Székács podporoval, aby nová nedeľná škola používala slovenčinu. S Kollárom sa síce konfrontoval len zriedka, no okrem iného s ním nesúhlasil ani v otázke slovenského jazyka. Pri analýze Székáčsových článkov so slovenskou tematikou

⁶³ Daniel Lichard publikoval v roku 1867 v *Časniku Štúrovu* biografii. V nej uvádza jeden z dôvodov, prečo sa stal v štyridsiatych rokoch prívržencom slovenčiny. Maďari pokladali literárne spojenectvo s Čechmi za vlastizradu. „Dobre, budeme písať našou rečou, k vzdelaniu nášho ľudu, čo nám len azda nebude pokladané za zradu vlasti.“ Cituje: Hodža–Škultéty, 2008. 361.

⁶⁴ Fried, 1992.

⁶⁵ K tomu: „Poznajúc teda naše nešťastie, odvážili sme sa už raz sami náš kmeň vzkriesiť a prebudiť k jeho vlastnému životu, aby mal aspoň sám seba, sám sebou sa ratoval. Náš slovenský kmeň nevylieval krv za českú, ale za uhorskú korunu, je vpletený do celkom iného pásma ako českého, preto aj musí hľadať svoju ochranu inde než v obrazotvornej veľkosti česko-slovanského, totiž českého literátstva; stavajúc na verejnej spravodlivosti a historickom základe, dôjdeme k stálejším výsledkom ako na pokútnych teóriách o jednom veľkom českoslovanskom národe. Domom nášho kmeňa a jazyka je uhorská vlasť, a v čom mene sa môžeme domáhať svojho práva, to je spravodlivosť krajinského zriadenia, domnievame sa, že predsudky, ktoré v našej vlasti lietajú o Slovákoch, zaženieme nie českou, pre uhorský štát vždy len cudzou literatúrou, ale na každý spôsob slovenskou, ako domácou, krajinskou. Toho sa už aj od času, čo píšeme po slovensky, docielilo viac, akoby si mysleli naši odporcovia. A práve preto veríme, že hoc priam jednotlivcom sa ťažko darí prislúhovať spravodlivosti – uhorský štát, stavy, ba sami Maďari uznajú spravodlivé žiadosti nášho kmeňa a neodoprú mu právo vzdelávať sa v jeho otcovskej, domácej, krajinskej reči.“ Hurban, 1846. Štúr sa v spise Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí jednoznačne dištancoval od Čechov. „Ktorý národ a kmeň žiť chce a žiť má, ten sa nesmie a nemôže na druhý národ alebo kmeň spoliehať a od neho prebudenie i zadržanie života svojho očakávať, ale musí sám pracovať a na nohy sa postaviť... Dosiaľ sa kmeň náš veľmi po Čechoch ohliadal a to, do čoho sa sám nechytal, od nich očakával... Česi sú kmeň od nás odchodný, ich história nepadá na nás, bo sme my v nej žiadnej účasti nemali.“

http://zlatyfond.sme.sk/dielo/30/Stur_Narecie-slovenske-alebo-potreba-pisania-v-tomto-nareci/1

musíme brať do úvahy jeho ambivalentný vzťah k Slovákom.⁶⁶ Výnimkou je séria štyroch článkov, ktoré v lete 1846 publikoval v PEIL pod názvom Merengések, a venoval sa v nich aktuálnym otázkam evanjelickej cirkvi. Tieto články charakterizuje ojedinelá úprimnosť a silné emócie, čo je zrejme dôsledok toho, že ho zdrvila závažná polemika s generálnym inšpektorom evanjelickej cirkvi Károlyom Zayom.⁶⁷ Expresívne sa vyjadroval okrem iného aj o literárnom jazyku Slovákov, nedokázal pochopiť, prečo tak odhodlane lipnú na bibličtine, ktorá už dávno prišla o svoju komunikačnú rolu. Slovenským evanjelikom však vyčítal aj iné veci. Rozsiahlo analyzoval rozdiel medzi národným označením Slovan a Tót a navrhol, aby sa namiesto označenia Slovan používalo radšej Slovák alebo Tót, čím by sa predišlo označeniu pansláv. Sám za seba navrhol aj to, že keď dostane rukopis slovenského prekladu Písma Svätého, tak získa prostriedky na jeho vytlačenie.⁶⁸

Zákaz nedeľnej školy zatiaľ nebol úspešný, v čom zohralo svoju rolu aj stanovisko peštianskej cirkvi, ktoré iste inicioval Székács. Cirkevné zápisnice detailne dokumentujú postup proti Kadavému a nedeľnej škole a dopĺňajú obraz, ktorý sa črtá v korešpondencii komentujúcej roztržku.⁶⁹ V lete sa na slovenských zasadnutiach o záležitosti nehovorilo, stalo sa tak na jeseň 1846, kedy sa blížil začiatok školského roka. Slovenský cirkevný zbor chcel za každú cenu odstrániť neposlušného učiteľa. Na tento účel sa nezbierali len podpisy, ich presný počet bol 68, ale dozorca slovenskej školy Ján Menich, ktorý bol v minulosti aktívnym členom nedeľnej besedy, vykonal kontrolu školy a zistené nedostatky zhrnul do trinástich bodov. No len jeden bod, v ktorom sa evidentne ukázali kompetenčné problémy, sa týkal nedeľnej školy. Kollár a cirkevný zbor totiž nemohli oficiálne zatvoriť inštitúciu, ktorá mala charakter samovzdelávacieho krúžku. Mohli však zakázať, a aj tak urobili, aby pracovala v prenajatej budove slovenskej školy a mali pocit, že účasť môžu zakázať aj svojmu učiteľovi. Aj v tejto oblasti sa však

⁶⁶ Hoci často zdôrazňoval svoju toleranciu, jeho pamäti svedčia o tom, že z hľadiska zvyšovania počtu členov maďarského cirkevného zboru si prostriedky nevyberal. Začiatkom päťdesiatych rokov 19. storočia počas diskusií o oddelení slovenského, nemeckého a maďarského cirkevného zboru sa, napríklad, snažil oslabiť Slovákov, ktorí žiadali miesto v spoločnej školskej budove, aj tým, že na periférii mestských častí Józsefváros a Terézváros organizoval maďarsko-nemeckú elementárnu školu, pričom získal aj podporu viacerých slovenských členov cirkvi. Poučná je aj kapitola, v ktorej píše o tom, ako získaval Slovákov od Kollára. Zászkaliczky, 2011. 155.

⁶⁷ Károly Zay na stránkach Budapesti Híradó a PEIL polemizoval s duchovnými (napr. PEIL, 10. 5. 1846. Még egy válasz a' magyarhoni nehány ev. lelkész panaszaira, gróf Zay Károlytól.) K polemike sa Székács vyjadril ako redaktor (PEIL, 14. 6. 1846, 570–572.), čo vyvolalo sériu odpovedí.

⁶⁸ Merengések IV. PEIL, 12. 7. 1846, 704–705.

⁶⁹ Kraus, 1974. 195–196. Banáry, 1984. 120–121.

objavili kompetenčné pochybnosti a preto boli nútení obrátiť sa na superintendenta so žiadosťou o radu.

Kompetenčné problémy boli zakódované v komplikovanejšej štruktúre trojjazyčného peštianskeho evanjelického cirkevného zboru. Od roku 1844 sa peštianska evanjelická cirkev zmenila na seniorátny zbor, čo znamenalo, že nepatrila pod seniorát a jeden z jej troch farárov (zbor mal maďarského, nemeckého a slovenského kňaza), ktorý v danom roku viedol matriku, bol senior. V iných záležitostiach fungovala cirkev na základe spomínanej dohody z roku 1834. Peštiansku evanjelickú cirkev augsburského vyznania tvorili tri zbory, ktoré sa líšili používaným jazykom: nemecký, slovenský a maďarský zbor. Peštianska cirkev si volila svojho dozorcú, správcu a školského dozorcú na zasadnutiach, na ktorých sa mohol zúčastniť každý jej člen. Od 19. storočia menšie záležitosti prerokovával volený výbor, ktorého členmi boli okrem funkcionárov a kňazov aj zástupcovia troch partikulárnych zborov. Organizačná štruktúra bola v prípade peštianskej evanjelickej cirkvi štvornásobná: aj partikulárne zbory mali svojich volených predstaviteľov (viceinšpektor, podsprávca, atď.), zástupcov a vlastné partikulárne zasadnutia. Kňazov a učiteľov volil celý zbor: členovia peštianskej evanjelickej cirkvi ich volili spomedzi kandidátov, ktorých navrhli partikulárne zbory. Učiteľ teda nebol zamestnanec partikulárneho zboru, ale peštianskej cirkvi. Aj plat dostával z cirkevnej pokladnice, pričom ho mohol dopĺňať príjem z rôznych nadácií. Podobná situácia bola aj v prípade slovenskej elementárnej školy. Jej činnosť podporovali slovenské nadácie, no organizačne patrila do školskej siete peštianskej cirkvi a bola financovaná zo spoločnej pokladnice. Ukazuje to, napríklad, aj dokument venovaný školám „Tanárokróli tudósítás a pesti prot. ev. esper. gymnasiumtól és jegyzetek az elemi tanodákról és szakintézetekről az 1845/6 év 2. felétől“.⁷⁰ Medzi inštitúciami zaradenými ku gymnáziu bola slovenská škola a kresliarska škola. Žiaci slovenskej elementárnej školy mohli slobodne navštevovať kresliarsku školu, ako aj školu spevu a telocviku.

Slovenský cirkevný zbor sa viackrát pokúsil demonštrovať nezávislosť svojej elementárnej školy od peštianskeho evanjelického vzdelávacieho systému. Napríklad, od novembra 1838 sa školský rok otváral osobitne v budove, ktorú si

⁷⁰ EOL AGE IIe/17, 14. 1. Maďarsko-nemecká elementárna chlapčenská škola (prvý a druhý ročník elementárnej školy bol dvojročný). 2. Koedukovaná slovenská škola, učiteľ: János Kadavý, ktorý je zároveň organistom a kantorom na slovenských bohoslužbách. 3. Maďarsko-nemecká dievčenská škola (prvý a druhý ročník elementárnej školy bol trojročný). 4. Kresliarska škola. 5. Hudobná škola. 6. Škola telocviku. 7. Kurz prírodných vied v štvorročných gramatických triedach. 8. Vyučovanie angličtiny. 9. Vyučovanie francúzštiny.

slovenská škola prenajímala.⁷¹ Slovenská škola však nezávisle od toho zostala filiálnou školou a učitelia sa v sporoch mohli vždy oprieť o peštiansku cirkev. Kadavý nebol prvým učiteľom, ktorý sa dostal do konfliktu s Kollárom.⁷² Aj na zasadnutí na jeseň 1839 sa hovorilo o tom, že slovenský zbor často mení svojich učiteľov, pričom podľa člena maďarského výboru Andrása Thaisza bola dôvodom Kollárova nevráživosť.⁷³ Tá mala vraj aj tragické následky, lebo podľa Štefana Marka Daxnera Kollár dovtedy trápil učiteľa Jánosa Petóho, Kadavého predchodcu, kým ten neskočil do Dunaja.⁷⁴

V júni 1846, teda bezprostredne potom, čo Kollár vystúpil proti nedeľnej škole, bol opäť v programe zasadnutia peštianskej cirkvi spor medzi farárom a učiteľom. Viacerí vystúpili proti Kollárovi, že vraj z kazateľnice zakázal nedeľnú školu, a bez vedomia cirkvi a superintendenta obvinil učiteľa. Odborná literatúra nemá vo zvyku zdôrazňovať fakt, ktorý sa dá vyčítať z iných prameňov, že spoločný výbor peštianskej cirkvi, ktorý tvorili zástupcovia maďarských, nemeckých a slovenských veriacich, bránil nedeľnú školu a Kadavého pred Kollárom a výborom slovenského cirkevného zboru. Kadavý cítiac túto ochranu sa do začiatku roku 1847 nepodvolil a angažoval sa za nedeľnú školu aj napriek tomu, že superintendent Szeberinyi sa jednoznačne postavil na stranu slovenského zboru a v liste z 1. decembra 1846 ho postavil pred voľbu: alebo sa do dvadsiatich štyroch hodín písomne zaviazal k poslušnosti voči slovenskému zboru alebo dobrovoľne zo svojho postu odíde. Vyhrážala sa mu, že ak sa bude naďalej priečiť, bude voči nemu začaté úradné konanie.⁷⁵

Kadavý hľadal spravodlivosť u peštianskej cirkvi, o čom svedčí jeho sťažnosť napísaná v nemčine, ktorá si zasluhuje pozornosť z viacerých aspektov. Dôležitý je samotný adresát sťažnosti, lebo Kadavý sa obrátil na zhromaždenie peštianskej cirkvi. Uviedol, že ho 1. novembra 1846 na schôdzi napadol Ľudovit

⁷¹ EOL PSZE, Zápisnice. 1. 11. 1838.

⁷² Nevieme, kedy zo školy odišiel Samuel Matejkovský, ktorý v nej od jej založenia dlhý čas učil, na dôvod však poukazuje autor Kollárovej biografie: vraj urazil Kollára, potom bez stopy odišiel. Jeho nástupcom sa stal László Jeszenszky, ktorý tu zostal do apríla 1837, kedy dostal ponuku stať sa kňazom v Kunovej Teplici. Zrejme mal s Kollárom dobré vzťahy, aspoň som nenašiel údaj o konflikte medzi nimi. János Petó, učiteľ chlapčenskej triedy, však zostal v Pešti len polrok, potom musel odísť, lebo po maďarsky označil Slovákov za špinavý národ. Rovnako odišiel aj Ján Masztiš alebo Mastič, učiteľ dievčat, ktorý mal takisto konflikt s Kollárom. Zászkaliczky, 2011. 127-128.

⁷³ EOL PSZE, Zápisnice. 29. 10. 1839. Zbor nemal štyri mesiace slovenského učiteľa, dva mesiace učil slovenské deti kaplán, ktorého si vyžiadali od peštianskej cirkvi. EOL PSZE, Zápisnice. 3. 12. 1839.

⁷⁴ Kraus, 1974. 195.

⁷⁵ 1. december 1846, Banská Štiavnica, Jan Szeberinyi, EOL PEL Ib6 5. škatuľa.

Haeckl (Häckl),⁷⁶ lebo nebol ochotný vzdať sa novej nedeľnej školy. Počas búrlivej diskusie sa mu Haeckl vyhráždal palicou a označil ho za satana a zradcu, následne ho chcel dať vyhodiť z konventu. Kadavý pobúrene citoval Haecklov výrok: „Musíte nás poslúchať a musíte odísť z nedeľnej školy, keďže vás vymenovalo slovanské zhromaždenie, ktoré vás toleruje a má právo vám dávať príkazy, ja vám teda prikazujem, vy ste môj sluha (szluha).“⁷⁷ Kadavý sa bránil tým, že zmluvu podpísal s peštianskou cirkvou, od ktorej poberá aj plat, že podporuje ušľachtilú záležitosť, ktorú schválil výbor peštianskej cirkvi. Peštiansku cirkev napokon požiadal o to, aby ho ochránila pred urážkami.

Kadavý zaspätkoval až v lete 1847, kedy slovenský cirkevný zbor prostredníctvom slovenského školského dozorca Jána Menicha spustil voči nemu súdne konanie.⁷⁸ Vtedy sa rozhodol, že slovenskému výboru predloží žiadosť o dohodu.⁷⁹ Výbor ju 31. januára schválil, no dozvuky sporu trvali do mája 1847, keď Kadavý – zrejme s cieľom, aby sa vášne upokojili – dostal povolenie navštíviť svojich príbuzných v Čechách a cestovať po krajine s cieľom učiť sa po maďarsky.⁸⁰ Dôležitým momentom konfliktu je aj to, že slovenský zbor sa ho snažil riešiť ako svoju vnútornú záležitosť. Z toho dôvodu, napríklad, nebol ochotný predložiť text dohody ani po vyslovenej výzve výboru peštianskej cirkvi.⁸¹

Zhrnúc vyššie povedané, nedeľná škola bola do jesene 1846 inštitúciou, ktorú slovenský cirkevný zbor podporoval, ale neprevádzkoval. Slovenský učiteľ založil a viedol čitateľský krúžok, ktorý pretvoril v nedeľnú školu, a tú sa neskôr pokúsil integrovať do Štúrovho a Hurbanovho hnutia. Od leta 1846 slovenský zbor prerušil so školou všetky kontakty, a keďže ju nemohol zakázať, marginalizoval jej členov a vedúceho, pričom peštianska cirkev naďalej zabezpečovala podmienky na jej činnosť.

Na jeseň 1846 sa však príbeh školy nekončí. V pamätnej knihe to spomína aj Kadavý: zamestnania boli opäť spustené pod patronátom peštianskej cirkvi. Opätovné založenie nedeľnej školy iniciovali vážení slovenskí členovia cirkvi. Obrátili sa na (hlavného) inšpektora (Oberinspektor) peštianskej cirkvi so žia-

⁷⁶ Haeckl bol krajčírsky majster z predmestia Lipót (Lipótváros), ktorý bol viackrát slovenským viceinšpektorom a školským dozorcem, pričom v tom čase fungovala slovenská elementárna škola v jeho dome. EOL PSZE, Zápisnice. 15. 2. 1846.

⁷⁷ „Sie müssen uns gehorchen und von der Sonntagsschule abtreten, denn die slawische Gemeinde hat Sie berufen, sie tolerirt Sie, und hat also das Recht Ihnen zu befehlen, – ja ich befehle Ihnen, Sie sind mein Knecht (:szluha:).“ Kadavého sťažnosť adresovaná zasadnutiu peštianskej cirkvi, EOL PEL Ib6 5. škatuľa.

⁷⁸ EOL PSZE, Zápisnice. 10. 1. 1847.

⁷⁹ EOL PSZE, Zápisnice. 24. 1. 1847.

⁸⁰ EOL PSZE, Zápisnice. 24. 5. 1847.

⁸¹ EOL PSZE, Zápisnice. 28. 2. 1847.

dost'ou, aby nedeľná škola, ktorú zakázal výbor slovenského zboru, mohla pokračovať v niektorej zo školských miestností peštianskej cirkvi. Svoju žiadosť odôvodnili tým, že: 1. väčšina členov slovenského cirkevného zboru sa do mesta presťahovala a vo svojom rodisku si nemohli osvojiť vedomosti, ktoré sú „v centre domoviny“, v takom meste obchodu ako Pešť potrebné; 2. v Pešti je mnoho mladých slovanských remeselníkov, ktorí neovládajú ani také nevyhnutné veci ako je písanie a počítanie; 3. takáto inštitúcia existuje v mnohých evanjelických zboroch a odporúča ju aj samotná kráľovská rada; 4. rozvíjanie duše vedomosťami je prirodzené právo človeka. Zároveň ohlásili, že učiteľ Kadavý na ich žiadosť vedenie nedeľnej školy, podobne ako v minulosti, prijal. Táto žiadosť predstavuje z hľadiska skúmania dejín školy nový a dôležitý aspekt. Žiadatelia tak zrejme formulovali kvôli adresátovi, no obraz o nedeľnej škole je zbavený akéhokoľvek nacionalizovania a Štúrovho vplyvu. Odzrkadľuje to aj návrh predmetov, ktorý je prílohou žiadosti: obmedzil sa len na najdôležitejšie predmety bez ideológie.⁸²

⁸² Na prvom liste je uvedený 11. október 1846, zrejme sa o ňom rokovalo na konvente peštianskej cirkvi, ktorý sa konal v tento deň. Uverejňujem celý list: Hochgeborener Herr Ober Inspector! Löbliche Gemeinde! Es ist wohl der löbl. Gemeinde theils aus den letzten Acten des slawischen Part. Conv. theils auch auf anderen Wegen zur Kenntnis gekommen, daß unter den Gliedern, hiesigen slawischen Coetus die so genannte Sonntagsschule vor einiger Zeit gegründet worden ist. Obgleich nun diese unschuldige Gestalt in der neuesten Zeit durch manche in den Weg getretenen Hindernisse unterbrochen wurde, und selbst der slav. Part. Conv. einen ungünstigen Beschluß gegen dieselbe gefaßt hat, demungeachtet sind wir Unterschriebenen von der Unschuld und Reinheit unseres Vorhabens tief überzeugt und indem wir die Nützlichkeit und Notwendigkeit einer Sonntagsschule klar einsehen, haben wir uns entschlossen, dieselbe neuerdings ins Leben treten zu lassen. Die Gründe welche uns zu solchem Schritte bewegen hatten sind wir so freyhiemit der löb. Gemeinde zu unterbreiten: Wir unterfertigten, und auch der größere Theil der Mitgliedern des slav. Coetus, sind nicht in dem Schooße dieser löbl. Gemeinde geboren und erzogen worden, sondern aus verschiedenen Gegenden unseres Vaterlandes hierher zusammengefloßen haben wir uns allhieransäßig gemacht. In unseren GebrurtsÖrten meistens armen Ortschaften fehlte es an Gelegenheit und auch an Mitteln, um uns mit jenen verschiedenen Wissenschaften und Kenntnissen zu bereichern, welche in dem Centrum unseres Vaterlandes, in einer so reichen Handels Stadt wie Pest, – in jeder Hinsicht des Lebens so nützlich ja unumgänglich nothwendig sind. – Außer dem gibt es hier in Pesth so viele junge slavische Handwerker die nicht einmal in den unentbehrlichsten Sachen – im Schreiben und Rechnen – die nötigsten Bewandtheit besitzen. – Diesem Übel also mögliche Abhülfe zu leisten, für die weitere Ausbildung unserer selbst, und unserer Kinder auf erlaubten Wegen zu sorgen, – ist unser Vorhaben und unser' alleiniges Ziel. – Und dieß ist – wie wir glauben – allein hinreichend um unseren Schritt vor der löb. Gemeinde zu rechtfertigen. Das Recht, sich zu bilden, – den Kreis seiner Kenntnisse zu erweitern, seinen Geist wissenschaftlich zu nähern – dies ist ja ein natürliches ein angeborenes Recht, welches allen Menschen gehört, und Niemanden abgesprochen werden kann, – die Bildung und Verfolkkommnung ist ja das Ziel des einzelnen Menschen so gut, wie der gesammten Menschheit. – Nun ist aber bei uns, die wir in den Industrial Schulen, und anderen dergleichen Anstalten keinen Antheil nehmen können, der einzige zu dem besagten Ziele führende Weg.

Kadavý s podporou peštianskej cirkvi teda opäť začal vyučovať v nedeľnej škole. Pomáhali mu krajčír Ján Sztraka z Ferencvárosu, Ján Zimány, ktorý v šesťdesiatych rokoch 19. storočia zohral dôležitú rolu ako dozorca slovenského patentálneho zboru v Pešti, ako aj Pál Kanya, učiteľ 3. a 4. gramatickej triedy nemecko-maďarského gymnázia, v rokoch 1843–1845 bol jeho riaditeľom.⁸³ Kanya sa nielen podieľal na výučbe, ale keď sa slovenský učiteľ stiahol, polrok nedeľnú školu aj viedol. O jeho názoroch na národnú identitu a slovenský literárny jazyk sa dozvieme z jeho pamätí. Všestranne vzdelaný učiteľ, ktorý hovoril viacerými jazykmi, mal síce slovenskú materinskú reč, no medzi jeho predkami boli najmä Nemci a Maďari, pričom kategoricky odmietal, aby si ho proti jeho vôli privlastňovali Maďari, Slováci alebo Nemci. Podľa pamätí už v roku 1813 podporil kodifikáciu slovenčiny, keď bol na obede u svojho krstného otca „Mátyása Schuleka“, farára v Tisovci: „Hovorilo sa aj o slovenskej literatúre, starý pán veľmi zatracoval čechistov. Práve vtedy sa vďaka Györgyovi Palkovicovi, Tabliczovi a iným začala slovanská česká literatúra hýbať. Súhlasil som s názorom starého pána, české slovné spojenia som už dávno považoval za nedvižné a neprirodzené: v kostole – v kázňach – som si síce osvojil biblický jazyk, no vo verejnom živote som považoval za správny slovenský dialekt, ktorý bol literárne rozvinutejší.“⁸⁴

Detaily o nedeľnej škole, ktorá fungovala v budove gymnázia pod pôsobnosťou peštianskej cirkvi, či o výučbe, ktorá v nej prebiehala, neprežrádza ani pamätná kniha, ani iný dokument. Vyučovacím jazykom bola na základe vyš-

Wir haben uns demnach entschlossen, die Sonntagschule neuerdings zu begründen, – was wir um desto größerer Zuversicht thun, weil solche Anstalten in vielen Evangelischen Gemeinden bestehen, – und selbst durch das Hohe K. Ung. Consilium anempholen worden sind. Demzufolge haben wir den Herrn Lehrer Kadavy ersucht, er möge die Leitung der Sonntagsschule wie vor dann, so auch jetzt übernehmen, – was er auch in seinem Eifer für das Gute und Nützliche, – wie vor dann so auch jetzt zu thun versprach. Indem wir aber keinen geeigneten Ort für unsere Zusammenkünfte haben, und der slavische part. Con. uns das Quartier der slav. Schule zu diesem Zwecke verweigert hat, – dem zu folge wenden wir uns an die Löbliche Gemeinde, mit der unterthänigste Bitte, – die Löb. Gemeinde möge uns gütigst eine der Schul Classen, für unsere Sonntagsschule anweisen. – Die Gegenstände, welche daselbst vorgetragen werden sollten sind wir so frey Sub % – der löbl. Gemeinde zu unterbreiten. In der festen Hoffnung daß unsere unterthänigste Bitte durch die Löbliche Gemeinde gewürdigt sein wird, – verharren wir in gebührender Ehrfurcht der Löblichen Gemeinde unterthänigste Diener Johan Bohurad, Johann Djurkowitz, Andreas Ivanovits, Joseph Makoviczký, Viszkidenski Andreas, Wiszkidenszky Pawel, Fraňo Kossuch, Kahelyi Andreas, Andreas Bobcsek, Štefan Daxner, Michael Matuška, Andreas Medzihradský. Kadavého sľaznosť zhromaždeniu peštianskej cirkvi, EOL PEL Ib6 5. škatuľa. Daxner je pravdepodobne Štefan Marko Daxner, ktorý bol v tom čase v Pešti justičným praktikantom vo Vrchovského kancelárii.

⁸³ Hittrich, 1923. 215. V rokoch 1848–1860 bol Kanya opäť riaditeľom.

⁸⁴ EOL, pozostalosť Pála Kányu (sic!) a Emilie Kányu, pamäti Pála Kányu, 99–100.

šie prezentovaných prameňov naďalej slovenčina. Székács a Kanya podporovali používanie slovenčiny a nedel'nú školu. Farár sa domnieval – podobne ako kňazi, ktorí v PEIL publikovali po maďarsky –, že kodifikácia slovenského nárečia znamená zo Štúrovej strany odtrhnutie sa od Čechov a otvorenie sa voči politike, ktorá viac spolupracuje s Maďarmi. Vo verejnom živote bol tento názor všeobecne rozšírený, a to nezávisle od toho, ako bola táto otázka vtedy a neskôr individuálne posudzovaná na základe názorov a temperamentu konkrétneho jednotlivca.⁸⁵

Filantropická pedagogika

Vytvorenie a prijatie slovenského literárneho jazyka bolo dávno aktuálne. Aj evanjelická inteligencia si bola vedomá toho, že nie je dlho udržateľná prax, ktorá charakterizovala, napríklad, vydanie almanachu *Zora*: redaktori prijímali texty v oboch jazykoch, v slovenčine i češtine. Ani náboženský život peštianskeho slovenského cirkevného zboru už nedodržiaval stáročnú evanjelickú tradíciu: Kollár svoje kázne síce písal v bibličtine, no ak chcel, aby oslovili veriacich, predniesol ich po slovensky.⁸⁶ Stúpenci česko-slovenskej literárnej jednoty chceli ako spoločný jazyk zreformovať bibličtinu, presnejšie vytvoriť akúsi strednú cestu medzi oboma jazykmi. Tento plán však okrem iného znemožnili české jazykové reformy a aj samotný Kollár mal výhrady voči neologizmom a germanizmom v novej českej jazykovej norme.⁸⁷ Niektoré odborné práce dokonca sformulovali aj zjednodušujúcu predstavu, že Štúr sa pre kodifikáciu stredoslovenského nárečia rozhodol práve kvôli českej jazykovej reforme.⁸⁸ Výber bol zo strany Štúra racionálny, no nesporne svojvoľný krok. O stredoslovenskej jazykovej norme nepanoval konsenzus a nebol za ňou ani veľký spoločenský tlak. Úspech jazykovej reformy závisel od toho, či ju jej stúpenci dokážu presadiť v slovenských evanjelických cirkevných zboroch. Podľa odbornej literatúry a spomienok

⁸⁵ Vystúpenie proti štúrovčine ako jav historická veda démonizovala. Na jeden zo spomínaných článkov slovenských farárov v PEIL (Ujabb szózat a' Stúrisimus ellen a' magyarhoni ev. egyházban. PEIL, 27. 9. 1846, 928–929. Informuje Friedl, 1992.) odpovedal v *Slovenských národných novinách* Ctiboh Zoch. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia odpoveď parafrázoval Butvin, 1965. 343. Podľa neho slovenskí kňazi píšuci do PEIL generovaním náboženských polemík spustili útok proti myšlienke slovenskej národnej suverenity a národnej jednoty, čo bol deštruktívny zásah do konsolidácie slovenského národného života.

⁸⁶ Kabelik, 1928. 26.

⁸⁷ Vyvíjalová, 1998. 144–145.

⁸⁸ Sak, 2007. 209.

aktérov hnutia štúrovci považovali za jeden z nástrojov na presadenie tohto cieľa nedeľnej školy.⁸⁹

Vo vzťahu peštianskeho slovenského cirkevného zboru k nedeľnej škole sa odborná literatúra tradične koncentruje na otázku používania jazyka. V podstate právom, lebo rozdielne názory na používanie jazyka stáli aj v pozadí konfliktu s Kadavým. V roku 1844 bol Kollár s rodinou v Taliansku, vtedy sa Kadavý od neho odklonil. Učiteľ o tom A. V. Semberovi v lete 1844 napísal: „Sen a klam jest to, [...] že Slováci s Čechy mají jedno nářečí, že centrum literatury slovenské v Praze se nalézá. Slováci nemají žádné literatury. Slovák nemá žádné knihy, on nic nečítá. Jen několik napolo počestných slovenských evanjelických kněží čítá knihy české. I z těchto však nikto česky nemluví. Řeč takových Čecho-Slováků je hatlanina, ani česká, ani slovenská-míchanina z obojích.“⁹⁰ Ďalším neprekonateľným rozkolom v ich vzťahu bolo to, keď Kadavý v roku 1845 vydal čítanku v štúrovčine. Kollár bol nútený brániť sa pred výčitkou superintendenta Szeberinyho tým, že sa tak stalo bez jeho vedomia.⁹¹

V polemike medzi Kollárom a Kadavým zohrávali dôležitú rolu aj osobné motívy, čo sa dá vyčítať zo súkromnej korešpondencie. Ich interpretácia odbornou literatúrou isto reprezentuje názory členov hnutia a inteligencie, ktorá sa aktívne zapájala do verejného života. Takéto prejavy sú však zároveň motivované osobnými emóciami, rivalizovaním, často sú situačné, pričom historici sú náchylní prezentovať ich ako atitúdy. Z toho dôvodu teraz zdôrazním iný dôležitý faktor konfliktu medzi Kollárom a Kadavým.

Hlbší rozkol bol vo vzdelávacej koncepcii, no tá vyvolala menej emócií než osobné nezhody. Vrátiac sa k vyššie citovanému úryvku z listu považujem za možné, že Kadavého názory a aj jeho neskoršie predstavy o školskej reforme vyplývali – okrem iného – aj z jeho skúseností z nedeľnej školy, ktorá vtedy pracovala ešte ako čitateľský krúžok.

⁸⁹ Na Slovensku vznikli stovky spolkov miernosti a nedeľných škôl, ktoré mali knižnice a čitateľské krúžky. Zakladali sa aj gazdovské spolky. K národnému hnutiu sa pripojili aj slovenskí zemanovia, ktorí „... nazdávajúc sa predtým, že by pri češtine museli byť Česi a nikdy dobrí uhorskí vlastenci“. Dohnány, 1988. 26. Hurban píše, že nový jazyk, slovenčina, sa používala na zasadnutiach spolkov miernosti a gazdovských spolkov, na stretnutiach literárnych krúžkov, v nedeľných školách a, prirodzene, aj na zasadnutiach Tatrína. Hurban, 1953. 381. Podľa Hurbana Štúr už predtým, než sa zamyslel nad gramatikou, začal v korešpondencii a článkoch používať čistú slovenčinu. Prvými pokusmi používať slovenčinu boli spolky miernosti a gazdovské spolky. Hurban, 1953. 391.

⁹⁰ Cituje Tibenský, 1976. 44.

⁹¹ Hlasowé, 1846. 236.

Kadavého reformu elementárnej školy, ktorá je podobná Štúrovým predstavám o verejnom školstve, takisto motivovali pomery v školstve. Na stretnutiach spolku sa často diskutovalo o tom, aký môže byť dôvod toho, že slovenská škola počas vyše dvoch desaťročí svojej existencie dokázala vychovať len niekoľko riadnych členov cirkvi. Jednou z odpovedí bola odpoveď Kollára, ktorý korene problému hľadal v prístupe rodičov a v jazyku, ktorý používali, pričom tento svoj názor často zdôrazňoval aj z kazateľnice.⁹² Kadavý však prišiel k inému záveru: akceptoval nepriaznivé okolnosti, na ktoré sa odvolávali Kollár a Menich, no k problému pristupoval z praktického hľadiska. Podľa neho osvetu a školské vzdelávanie treba prispôbiť novej situácii, aby škola pripravila deti na samostatný a plnohodnotný život. Vo výučbe sa skutočne kládol dôraz na štúrovskú literárnu jazykovú normu, no vzrástol aj počet hodín maďarčiny a nemčiny, a vo všeobecnosti význam praktických znalostí. Tieto snahy sa objavili v Kadavého reforme elementárnych škôl, ktorú predložil práve v čase konfliktu okolo neďelnej školy. Kadavý na rozdiel od dovedejšej praxe bral vážne administratívu, dôsledne zapisoval do klasifikačných hárkov (predtým sa známky nezapisovali) a pripravil flexibilnejší rozvrh hodín, ktorý viac reflektoval záujmy detí. Obnova školy sa opierala aj o vonkajší faktor, ako som vyššie uviedol, vláda v roku 1844 zreformovala elementárne školstvo.

Kollár a vedenie slovenského cirkevného zboru vnímali ako veľký úspech samotný fakt, že slovenská škola funguje. Napriek stagnácii nevenovali pozornosť ani výberu učiteľa, ani hodnoteniu jeho práce počas záverečných skúšok, aby sa zvýšila kvalita školy a jej návštevnosť. Kadavý naopak venoval menšiu pozornosť náboženským a ideologickým faktorom, vychádzal z praktických otázok výučby. Na rozdiel od svojich predchodcov sa neuspokojil len s výročným výkazom počtu žiakov. Pomerne vysoké čísla sa totiž dosahovali tak, že počet zapísaných žiakov na oba polroky sa zrátal, pričom mnohí počas roka, no najmä pred skúškou zo školy odišli. Deprimujúce boli absencie a neskorý príchod do školy. Stávalo sa, napríklad, že v jeden deň zo štyridsiatich zapísaných detí doobeda v škole chýbalo alebo meškalo na vyučovanie dvadsaťdva, popoludní zasa dvadsaťštyri žiakov.⁹³ Kvôli nepravidelnej návšteve školy bola slabá platobná morálka. V lete 1846 Kadavý predložil slovenskému zhromaždeniu zoznam, v zmysle ktorého dvadsaťtri zapísaných detí vôbec nezaplatilo školné. Cirkevný zbor bol nútený platiť učiteľovi ročnú refundáciu, aby mu vynahradilo chýbajúci

⁹² Napr. Kollár, 1833.

⁹³ EOL PSZE, Školské zápisnice, 4. 11. 1845.

príjem.⁹⁴ Kadavý predstaviteľov cirkevného zboru zaplavil výkazmi a správami, ktoré vykresľovali situáciu. Pochyboval o rozvoji a rozkvetu školy a v júli 1845 presviedčal kollárovcov o tom, aby nebrali ohľad na staré zvyky a iné školy, ale na vlastné potreby a miestne osobitosti.⁹⁵

Kadavý predložil svoj návrh na jeseň 1846. Nový učebný plán, ktorý mal tri dôležité prvky, sa snažil brať do úvahy danosti viacjazyčného mestského prostredia.⁹⁶ Na jednej strane zvýšil denný počet hodín zo štyroch na päť, na druhej strane navrhol, aby menšie deti, sčasti kvôli jazykovým nedostatkom a sčasti kvôli rozličnej úrovni vedomostí, chodili do prípravnej triedy, kde by sa spočiatku učili náboženstvo, čítanie v troch jazykoch a počítanie. Osobitný dôraz kládol na jednotlivé predmety ako počítanie a písanie v nemeckom a maďarskom jazyku, lebo až potom budú deti dostatočne pripravené na ďalšie štúdium alebo akékoľvek remeslo. Nová idea elementárnej školy, ktorá využila skúsenosti z transformácie nedeľnej školy na jar 1846 a brala do úvahy praktické osvetové hľadiská, bola životaschopnejšia ako školská koncepcia, ktorá bola založená na tradičnom luteránskom chápaní Kollárovej generácie. Tá totiž multilokálne identity zatlačila do úzadia len dočasne, pričom nemala reálne predstavy o ich zjednotení. Prvá koncepcia sa však vzdala atitúdy uzatvorenia sa a neuspokojila sa len s obranou daných pomerov. Projekt verejného školstva štúrovcov, ktorého bol Kadavý dôležitou súčasťou, si osvojil snahu vlády iniciovanú ešte v 18. storočí zjednotiť a laicizovať ľudové školy a postavila ich nad náboženské záujmy. Ak za programom, ktorý charakterizuje odovzdávanie užitočných, praktických a ekonomických vedomostí, rozdelenie do skupín a dôraz na výučbu jazykov, hľadám ideové väzby, najľahšie si dokážem predstaviť „verejnoprospešného“ občana, ktorý koordinuje záujmy jednotlivcov so záujmami ostatných, teda filantropizmus ako ľudský ideál pedagogického smeru.⁹⁷ Hoci zástancom uvedených zásad bol aj samotný Kollár,⁹⁸ v činnosti elementárnej školy sa to neprejavilo a ani vo veci nedeľnej školy nedokázal prekonať jazykové a osobné nezhody.

⁹⁴ EOL PSZE, Zápisnice. 2. 7. 1846.

⁹⁵ EOL PSZE, Školské zápisnice. 2. 7. 1845.

⁹⁶ Starý vid': 1845/6 tanévi tanodai hirlemény (oskolai program) a Pesti Prot. Ev. Város-Esperess. Gyülekezet összes tanintézetéről... EOL AGE II. e. 17; 6.

⁹⁷ „Veľký, bezmierny je úžitok nedeľných škôl a s nimi spojených knihovní; ľud sa vzdeláva, od surovosti, neohrabanosti odstáva, hrubé výstupky opúšťa, sa zmravňuje a zlepšuje a miesto daromného alebo bezbožného času mrhania na dobré, užitočné práce navyká. Ľud vzdelanejší má vážnosť k vrchnosti, predstaveným, on obecné veci s radosťou a svoje povinnosti s vďačnosťou vykonáva...“ Štúr, 1845.

⁹⁸ Kollár, 1997. 183–184.

Konklúzie o slovenskej výučbe remeselníkov v Pešti

Peštianski Slováci založili v roku 1843 besedu. Kadavý ju na jeseň 1845 transformoval v nedeľnú školu, k čomu ho mohla okrem Štúrovho školského programu motivovať aj iniciatíva vlády z daného roka. Nedeľná škola ako inštitúcia českého pôvodu, ktorá bola rozšírená aj v rakúskych provinciách, bola súčasťou štátneho systému verejného školstva, jej cieľom bolo zabezpečiť vzdelávanie remeselníkov nižšieho stupňa, resp. doučovanie remeselníckych učňov. Mnoho takýchto škôl vzniklo a zaniklo pri školách evanjelických cirkevných zborov bez toho, aby ich charakterizovala akákoľvek skupinová alebo etnokultúrna identita či zámer sebaorganizovať sa.⁹⁹ Poslucháči chodili do školy najmä z praktických dôvodov. O jej absolvovaní dostali od kňazov a učiteľov potvrdenie, ktoré teoreticky potrebovali na to, aby sa stali majstrami.

Slovenský variant nedeľnej školy, ktorý ideálny typ vytvorili Štúr a Hurban, si môžeme predstaviť tak, ako ho Hurban opísal vo svojej viackrát citovanej knihe. Spoločenské dejiny by ho v každom prípade mali brať do úvahy, lebo na základe súčasného stavu výskumu sa zdá, že kým mnohé základné typy nedeľnej školy navštevovali len učni a tovariši, zatiaľ inštitúcia Štúra a Hurbana, ktorá mala znaky remeselnej a doučovacej školy, ako aj znaky spolku, bola slovenské špecifikum. Na jednej strane na základe toho, že štúrovci chceli z nedeľných škôl vytvoriť školskú sieť, na druhej strane na základe svojho normalizovaného štatútu bola nedeľná škola vhodná na realizáciu cieľov politiky identity, no pramene v prípade peštianskej nedeľnej školy o takýchto znakoch nehovoria. Samotný fakt, že sa vyučovalo po slovensky, je irelevantný, veď základné vedomosti sa všade učili v materinskom jazyku. Dôležitejšie je však to, že pokročilí žiaci okrem mnohých českých a niekoľkých nemeckých kníh, resp. časopisov od jesene 1845 čítali aj slovenské časopisy, kalendáre a knihy, ktoré reflektovali uhorské pomery, čo by v prípade, keby škola fungovala ďalej, pravdepodobne viedlo k akejsi orientácii v „slovenských záležitostiach“.

V skúmanej inštitúcii som však našiel vplyv Štúra a Hurbana len vo veľmi krátkom období. Od 24. apríla do 10. mája 1846 sa mohlo konať len jedno alebo dve zamestnania, no v pamätnej knihe o tom nie je zmienka, teda je možné, že sa v nej nikdy nestretli v duchu Štúrovej a Hurbanovej školy. Ak éru Štúrovho vplyvu rozšírimo aj na predchádzajúce obdobie, teda odkedy čitateľský krúžok a besedu nahradilo školské vyučovanie, tak prvý dátum je 16. november 1845. Pre toto obdobie je však ešte typické skôr uprednostňovanie praktických vedo-

⁹⁹ Napr. v roku 1836 v Nyíregyháze, kde však nedeľná škola fungovala len tri roky. Szélényi, 1917. 85.; Orosz, 2008. 185.

mostí ako vedomá orientácia. Pri obnovení nedeľnej školy koncom jesene 1846 sa nehovorilo o otázkach jazyka a identity, iba o praktických zručnostiach, ktoré sú potrebné pre existenciu v meste a na vykonávanie remesla. To sa zhodovalo s programom nedeľných škôl, ktorý propagovala vláda a Mednyánszkeho výbor, pričom samo o sebe aj toto bola hybná sila. Nedeľná škola, ktorá vznikla z besedy, teda nemala štatút v duchu Štúrových a Hurbanových zásad.

Ešte ťažšia je odpoveď na otázku, či sa dá peštianska nedeľná škola považovať za slovenskú „národnú“ školu, teda či ju charakterizovala slovenská spoločenská identita ako reflektovaná kolektívita. Inak: je autentické dokumentovať slovenskú národnú životaschopnosť modelom nedeľnej školy? Pripravovala neformálna slovenská spoločnosť virtuálne národné verejné školstvo? Niet nijakého signálu, že by návšteva nedeľnej školy demonštrovala nejakú slovenskú „národnú“ súdržnosť, zaregistroval som len to, že členovia sa chceli učiť slovenčinu a chceli sa učiť po slovensky. To, že popri maďarčine a nemčine sa vyučovala aj štúrovčina, si samo osebe nevyžaduje nijakú osobitnú ideologickú podperu, a ani ja som nepovažoval za odôvodnené ju prezentovať. V tejto súvislosti je významný fakt, že nemecký a maďarský cirkevný zbor bol otvorenejší voči školskému programu štúrovcov ako slovenský.¹⁰⁰ Ako som na to viackrát poukázal a ako som vyššie citoval pochybnosti spoločenských vedcov, na základe prameňov nemôžeme dôjsť k opodstatneným záverom ohľadne identity, a ani texty prameňov nespestrovala „národná“ rétorika. Z tohto hľadiska boli symbolické komunitné akty typické skôr pre začiatky, teda pre nedeľnú besedu podporovanú Kollárom (viď slávnostné stretnutie 1. januára 1844).

Na základe reformných krokov v slovenskej elementárnej škole v roku 1846 sa dajú načrtnúť Kadavého pedagogické zásady, ktoré aplikoval aj v nedeľnej škole. Domnievam sa, že je to dobrý príklad na to, ako a s akými obmenami mohol fungovať školský program štúrovcov. V Pešti sa ostrými kontúrami dá oddeliť od cirkevnej, defenzívnej školskej politiky staršej generácie, pričom sa to dá oprávnene interpretovať aj tak, že modernizáciu sa snažili využiť na budovanie komunity a integráciu. Na základe filantropizmu ako pedagogického smeru preferujúceho praktické znalosti sa dá pochopiť a vysvetliť otvorenosť neslovenských členov peštianskej cirkvi, ktorí nemali averziu voči štúrovčine, ku kooperácii, dokonca aj k prijatiu nedeľnej školy a učiteľa, ktorý bol nepo slušný voči slovenskému cirkevnému zboru. Jej význam by som však v nijakom prípade neprečenoval, keďže zostala len možnosťou. Slovenské elementárne

¹⁰⁰ Prirodzene, nemôžem zamlčať, že školský konflikt posilňoval pozície nemeckého a maďarského cirkevného zboru v rokovaní o rozdelení cirkvi, ktoré prebiehali už v tom čase. Zászkaliczky, 2011. 152–158.

vzdelávanie remeselníkov totiž nemalo taký potenciál presadzovať záujmy, aby prelomilo múr odporu slovenského cirkevného zboru. Od leta 1847 sa nedeľné slovenské vzdelávanie remeselníckych učňov a ich majstrov opäť obmedzilo na Kollárove bohoslužby.

Skratky a literatúra

1. Archívne pramene

EOL AGE – Evangélikus Országos Levéltár. Archivum Generalis Ecclesiae

EOL PEL – Evangélikus Országos Levéltár. Pesti Egyház Levéltára

EOL PSZE – Evangélikus Országos Levéltár. Pesti Szlovák Egyház

2. Publikované pramene

Ambruš

1991 Ambruš, Jozef: *Listy Jána Kollára. I. 1816–1839*. Martin, 1991.

Dohnány

1988 Dohnány, Mikuláš: *História povstania slovenského z roku 1848*. In: Dohnány, Mikuláš–Štefanovič, Samuel D.: *Slovenské povstanie 1848–1849*. Bratislava, 1988.

Hlasowé

1846 Hlasowé o potrebe jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky. *Spisů muzejních číslo XXII*. W Praze, 1846.

Hurban

1846 *Slovo o spolkách mjernosti a školách nedelních od M. J. Hurbana*. V B. Bistrici, 1846.

1959 Hurban, Jozef Miloslav: *Ludovít Štúr–Rozpomienky*. Bratislava, 1959.

1973 Hurban, Jozef Miloslav: *Životopisy a články*. Bratislava, 1973. Dostupné na internete:

http://zlatyfond.sme.sk/dielo/990/Hurban_Clanky/2#ftn.id2505559

Kollár

1833 Kollár, Ján: *Gako my tuto naši evangelisko–slowenskau Cjrkew rozmnožowati můžeme a máme? Kázeň při výroční pamatce posvěcenj chrámu evangelického pešfanského w druhau slavnost letnic roku 1833, od Jána Kollára kazatele téze cjrkw*. W Pešti, 1833.

1997 Kollár, Ján: *Pamäti z mladších rokov života*. Liptovský Mikuláš, 1997.

Kovács–Matus

2012 Kovács, Anna–Matus, László: *Jób megpróbáltatásai – egy evangélikus gyülekezet sorsfordulói. A pesti szlovák evangélikus gyülekezet emlékkönyve. Utrpenia Jóba – peripetie jedného evanjelického zboru. Pamätnica peštianskeho slovenského evanjelického zboru.* Budapest, 2012.

Kraus

1974 *Legenda o veľkom Slovanovi. Život a dielo Jána Kollára v dokumentoch.* Red.: Kraus, Cyril. Martin, 1974.

Lassú

1833 Lassú, István: *Ausztriai birodalomnak statisztikai, geographiai és históriai leírása.* Pest, 1833.

Rapant

1943 Rapant, Daniel: *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. Diel druhý. Dokumenty.* V Liptovskom Svätom Mikuláši, 1943.

Štúr

1845 Štúr, Ľudovít: *Nedeľné školy (1–2. časť)* In: *Slovenskje národňje novini*, 6. číslo, 19. 8. 1845.

Dostupné na internete: <http://www.stur.sk/clanky/4cl1.htm>

2012 Štúr, Ľudovít: *A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások.* Bratislava, 2012.

Szabó

1817 Szabó, János: *A' hazabeli kisebb Oskoláknak jobb lábön állításokról, nevezetesen, Hogy kellene azokat a' szorgalom (industriális) iskolákkal egybe kötni, Különös tekintettel a' protestánsok' oskoláira.* Pest, 1817.

3. Odborná literatúra

Asztalos

1996 Asztalos, István: *Az aszódi evangélikus középiskola.* In: *Művelődéstörténeti tanulmányok (Studia Comitatus 26.).* Red. Rozália Farkas. Szentendre, 1996.

Banáry

1984 Banáry, Boris: *K životopisu Jána Kadavého.* In: *Biografické štúdie*, 11. (1984)

Blaho

1893 Blaho, Pavel: *Ján Kollár v Pešti.* In: *Ján Kollár (1793–1852). Sborník statí o životě, působení a literární činnosti pčvoce „Slávy dcery“ na oslavu jeho stoletých narozenin.* Ed.: Pastrnek, František. Vídeň, 1893.

Butvin

1965 Butvin, Jozef: *Slovenské národnosťjdnocovacie hnutie (1780–1848)*. Bratislava, 1965.

Demmel

2009 Demmel, József: „Egész Szlovákia elért egy tutajon...” *Tanulmányok a 19. századi Magyarország szlovák történelméről*. Bratislava, 2009.

2011 Demmel, József: *A szlovák nemzet születése. Lúdvít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Bratislava, 2011.

Detre

1996 Detre, János: A Pest megyei evangélikus iskolák története. In: *Művelődéstörténeti tanulmányok (Studia Comitatusia 26.)*. Red. Rozália Farkas. Szentendre, 1996.

Domaniczky

2008 Domaniczky, Endre: *A jogállam és a civil szektor, különös tekintettel a helyi önkormányzatokra* (doktori értekezés). Pécs, 2008.

Dostupné na internete: http://doktori-iskola.ajk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Domaniczky_Endre_PhD_ertekezes.pdf

Dudeková

1998 Dudeková, Gabriela: *Dobrovoľné združovanie na Slovensku v minulosti*. Bratislava 1998.

Dostupné na internete: <http://www.dejiny.sk/eknihy/gd.htm>

Ferenčuhová

2000 Ferenčuhová, Bohumila: Megbékél Szlovákia a maga nacionalizmusával? In: *Kalligram*, 7. (2000) č. 1–2. Dostupné na internete:

<http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2000/IX.-evf.-2000.-januar-februar-OS/Megbekel-Szlovakia-a-maga-nacionalizmusaval>

Fericván

1999 Fericván, Kálmán: *Ósi fának ága-boga. A középszintű iparoktatási szervezet kialakulása és fejlődése Magyarországon. Mozaikok a nevelés történetéből IV*. Pécs–Budapest 1999.

Dostupné na internete: <http://mek.oszk.hu/01800/01898/html/osifa07.htm>

Franková

2007 Franková, Libuša: Osvetové a ľudovýchovné snahy slovenských vzdelancov v období národného obrodenia (1780–1848) In: *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2. (2007) č. 2. Dostupné na internete:

<http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-22007.html>

Frenyó

1899 Frenyó, Lajos: A középiskolai ifjúság istentiszteletei és lelki gondozása I-IV. In: *Evangelikus Egyház és Iskola* (1899), č. 45-47.

Fried

1992 Fried, István: Lelkészek vitája a szlovák irodalmi nyelvről 1846-ban. In: *Diakonia*, 14. (1992) č. 2.

Gaucsík

2012 Gaucsík, István: Történelem és mítoszteremtés. Karcolatok az első szlovák szövetkezetről. In: *Korall*, 13. (2012) 47.

Halkovics

1999 Halkovics, László: A magyar ipari szakoktatás és statisztikája 1945 előtt. In: *Statisztikai Szemle*, 77. (1999) č. 4.

Hittrich

1923 Hittrich, Ödön: *A Budapesti ágostai hitvallású evangélikus főgimnázium első száz esztendejének története*. Budapest, 1923.

Hodža-Škultéty

2008 Hodža, Milan-Škultéty, Jozef: *Polemika o československom rozkole*. Ved. red.: Rolková Natália. Zodp. red.: Rolková Božena. Bratislava, 2008.

Kabelík

1928 Kabelík, Jan: Rodina pěvce „Slávy dcery“. In: *Český Čtenář*, 20. (1928) zv. 1-2.

Kárpáti

1960 Kárpáti, Endre: Adalékok a magyarországi alkoholelles küzdelem történetéhez (1914-ig). In: *Communication esex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica – Az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei*, 19. (1960)

Kosáry

1980 Kosáry, Domokos: *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest, 1980.

Kováčová

2012 Kováčová, Anna: *Ludovít Izák. Emblematická postava peštianskej slovenskej spoločnosti*. Budapešť–Békešská Čaba, 2012.

Mannová

2006 Mannová, Elena: Spolky a národná emancipácia Slovákov. In: *Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe*. Ed.: Tatiana Ivan-tyšynová Slovanské štúdie. Zvláštné číslo 4. Bratislava, 2006.

Marosvári

1987 Marosvári, Attila: A szervezett iparostanonc-oktatás kezdetei Makón (1856–1884) In: *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 32. (1987) č. 1.

1991–1992 Marosvári, Attila: A szervezett alapfokú iparostanonc-oktatás kialakulásának első szakasza Magyarországon 1778–1849. In: *Móra Ferenc Múzeum évkönyve*, 36–37. (1991–1992) č. 1.

Martiš

1973 Martiš, Ján: Život a dielo Štefana Závodníka. In: *Biografické štúdie*, 4. (1973)

Orosz

2008 Orosz, Gábor: A nyíregyházi evangélikus tanítóképző szervezésének és indulásának története. 185. In: *Evangélikus tanítók, iskolák, tanítóképzés Nyíregyházán a XIX. században*. Red. Csoma József. Nyíregyháza, 2008.

Pajkossy

1993 Pajkossy, Gábor: Egyesületek a reformkori Magyarországon. In: *História*, 15. (1993) č. 2.

Pasiar

1975 Pasiar, Štefan: *Dejiny výchovy dospelých na Slovensku*. Bratislava, 1975.

Pichler

1998 Pichler, Tibor: Štúrovska romantickorealistickej koncepcia nacionalizmu. In: Tenže: *Národovci a občania: O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava, 1998.

2011 Pichler, Tibor: Uhorská politická kultúra a slovenské národné myslenie. In: Ivaničková, Edita a kol.: *Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí*. Bratislava, 2011.

Sak

2007 Sak, Robert: *Josef Jungmann. Život obrozence*. Praha, 2007.

Schwalm

1884 Schwalm: A gyermek-istentisztelet. In: *Evangélikus Egyház és Iskola* (1884) č. 16.

Szelényi

1917 Szelényi, Ödön: *A magyar evangélikus iskolák története a reformációtól napjainkig, különös tekintettel a középiskolákra*. Pozsony, 1917.

Szterényi

1897 Szterényi, József. *Az iparoktatás Magyarországon*. Budapest, 1897.

Tibenský

1976 Tibenský, Ján: Úloha Jána Kollára v slovenskom národnom obrodení a hnutí. In: *Biografické štúdie*, 6. (1976)

Tóth

2001 Tóth, Árpád: Önségélyezés és önszerveződés. Temetkezési és betegsé-
gélyező egyesületek a reformkori Pesten. In: *Korall*, 2. (2001) č. 5–6

Vári

2007 Vári, András: Nemzetek, szervezetek – és kutatóik. In: *Régió*, 18.
(2007) č. 2

Víg

1937 Víg, Albert: *Magyarország iparoktatásának története az utóbbi száz évben, különösen 1867 óta*. Budapest, 1937.

Vyvíjalová

1998 Vyvíjalová, Mária: *Alexander Rudnay v kontexte národnoobrodenského hnu-
tia*. Martin, 1998.

Zászkaliczky

2011 *Oltalom a zivatarban. Gyülekezet a világvárossá fejlődő Pesten*. Ed.: Zászka-
liczky, Péter. Budapest, 2011.

Preklad: Galina Šándorová

KRITIKA

TÓTH GERGELY (ED.)

Bel, Matthias:
Notitia Hungariae novae historico geographica
Budapest, 2011, 2012.

Roku 2011 vyšiel prvý zväzok rozsiahleho projektu, ktorého cieľom je postupne sprístupniť všetky nevydané časti monumentálneho diela Mateja Bela, ktoré historici stručne označujú len ako „Notície“.¹ Objemná publikácia, ktorá bola prezentovaná za veľkého záujmu odbornej verejnosti aj v Bratislave, predstavila dve stolice, Trenčiansku a Oravskú, ktoré sa rozprestierali plne na území dnešného Slovenska (s presahom časti Oravy do Poľska). Druhý zväzok, obsahujúci popisy Šopronskej, Vašskej, Zalianskej a Vesprémskej stolice vyšiel o rok neskôr.²

Dielo Mateja Bela (1684–1749) nie je neznáme ani laickej verejnosti. O jej autorovi sa všeobecne vie, že bol polyhistorom a zanechal po sebe významné dielo o geografii a histórii Uhorska, popisujúce aj národy, obývajúce krajinu a ich zvyky, ako aj mestá, dediny, hrady a kaštiele. Počas života autora však vyšla tlačou len časť plánovaného monumentálneho diela a odvtedy jeho práce vychádzali v čiastočných prekladoch (slovenských i maďarských), ktoré sú často poznačené nesystematickosťou a žiaľ, aj slabou úrovňou prekladu a spracovania. Tento dlh voči nenaplneným snahám autora sa podujal splatiť mladý vedecký pracovník *Historického ústavu Filozofického vedeckého centra Maďarskej akadémie vied* Gergely Tóth so svojimi spolupracovníkmi.

¹ Bel, Matthias: *Notitia Hungariae novae historico geographica... Comitatum ineditorum tomus primus, in quo continentur Comitatus adhuc in mss. haerentes Partis Primae Cis-Danubialis, hoc est, Comitatus Arvensis et Trentsiniensis*. Edendo operi praefuit et praefatus est Gregorius Tóth; textum recensuerunt notisque instruxerunt Ladislaus Glück-Zoltanus Gózszy-Gregorius Tóth. Budapestini 2011.

² Bel, Matthias: *Notitia Hungariae novae historico geographica... Comitatum ineditorum tomus secundus, in quo continentur comitatus adhuc in mss. haerentes partis secundae Trans-Danubianae, hoc est Comitatus Soproniensis, Castriferrei, Szaladiensis et Vesprimiensis*. Operi edendo praefuit et praefatus est Gregorius Tóth. Textum recensuerunt notisque instruxerunt Bernadett Benei-Blasius Déri-Niclaus Stehphanus Földváry-Ladislaus Glück-Zoltanus Gózszy-Rudolphus Jarmalov-Gregorius Tóth. Budapestini, 2012.

Matej Bel skôr, ako začal pracovať na *Notíciách*, oslovil po celej krajine množstvo vzdelancov a učencov, ktorých získal pre spoluprácu. Oni podávali prostredníctvom Belom zostaveného podrobného dotazníka informácie, ktoré Bel sumarizoval a jednotil, vďaka svojej erudícii a širokému záujmu, ale aj vyspelelému kritickému úsudku upravoval a opravoval. Plánoval pôvodne popísať 53 stolíc, v štyroch veľkých celkoch, z ktorých niektoré by mali viac zväzkov. Tri zväzky prvého celku – Preddunajska (Hungaria Cis-Danubiana) mali obsahovať aj stolice na území dnešného Slovenska (Bratislavskú, Nitriansku, Trenčiansku, Turčiansku, Tekovskú, Komárňanskú, Novohradskú, Hontiansku, Zvolenskú, Liptovskú a Oravskú, okrem nich aj stolicu Pešť-Piliš-Šoltiansku). Druhý celok mal popísať Zadunajsko (Hungaria Trans-Danubiana) vrátane slavónskych stolíc. Všetky mali byť v jednom zväzku. Tretí, jednozväzkový celok Predtisie (Hungaria Cis-Tibiscana) by obsahoval okrem iných aj stolice Spišskú, Šarišskú, Zemplínsku, Užskú, Abovskú, Gemerskú a Turniansku. Štvrtý celok Zátisie (Hungaria Trans-Tibiscana) nemal naplánovaný počet zväzkov.

Nakoniec sa Matejovi Belovi podarilo vydať opisy 11 stolíc: Spišskej, ktorú vydal v rámci práce *Prodromus* – vydanej roku 1723,³ kde zároveň opísal aj svoj celkový plán. Ďalších desať stolíc (Bratislavská, Turčianska, Zvolenská, Liptovská, Pešť-Piliš-Šoltianska, Novohradská, Tekovská, Nitrianska, Hontianska, Mošonská) vyšlo v piatich zväzkoch v rokoch 1735–1749. Ostatné zostali v rukopise, z rôznych dôvodov: či to boli problémy s vytlačením, alebo s Miestodržiteľskou radou či Uhorskou dvorskou kanceláriou alebo predstavenými stolíc, ktorí museli dielo schváliť... Belovo dielo tak zostalo doteraz nenaplnené, neukončené, a to napriek tomu, že sa myšlienka vydania viackrát objavila, ale väčšinou z rôznych príčin aj zapadla prachom. Najväčším problémom bola roztratenosť diela – po Belovej smrti sa rukopisy dostali čiastočne do vlastníctva kaločského a neskôr ostrihomského arcibiskupa Jozefa Batthyány, ktorý ich roku 1769 zakúpil. Lenže pri prevoze materiálu na Dunaji došlo k ich vážnemu poškodeniu. Ďalšou sťažujúcou okolnosťou bolo aj to, že z jedného opisu stolice sa zachovalo aj viacero exemplárov – z čoho potom vznikli ťažkosti pri identifikácii, ktoré sú „autentické“ – teda napísané Belom, a ktoré sú len odpisy – dielo si totiž často opisovali aj súkromné osoby pre vlastnú potrebu a nie vždy kompletne, ale selektívne, a samozrejme aj nepresne. Aj tie kópie, ktoré vypracoval sám Bel, sa líšili – najmä preto, že svoj rukopis neustále dopĺňal a vylepšoval, dopisoval k nemu poznámky a nové údaje. Ďalšou vážnou prekážkou bolo, že rukopisy sú roztratené po rôznych archívoch, knižniciach, rodových fondoch. Tento závažný problém sa

³ Bel [Belius], Mathias: *Hungariae antiquae et novae prodromus, quomodo in singulis operis partibus elaborandis, versari constituerit, auctor...* Norimbergae, 1723.

podarilo vyriešiť roku 1984, keď László N. Szelestei vypracoval kompletný katalóg zachovaných Belových spisov,⁴ a o niekoľko rokov neskôr vydal aj jeho korešpondenciu.⁵ Tým sa podarilo identifikovať aj Belových spolupracovníkov, ktorí mu pomáhali pri práci vyplnením dotazníkov a poskytovaním informácií. Gergely Tóth vyhotovil katalóg Belových rukopisov v knižnici bratislavského Evanjelického lýcea⁶ a roku 2008 obhájil dizertačnú prácu, v ktorej analyzoval Belovo dielo z filologického hľadiska.⁷ V tomto momente bola pripravená základňa na to, aby sa mohlo prikročiť k prípravám na vydanie.

Hoci vydanie Belovho diela je kolektívnou prácou, predsa má na nej leví podiel Gergely Tóth. Už vo svojej dizertačnej práci si stanovil jednoznačný cieľ: sústrediť všetky dostupné dokumenty k jednotlivým stoliciam, rekonštruovať históriu ich vzniku a identifikovať ten rukopisný exemplár, ktorý je najúplnejší, ale zároveň vznikol ešte za života Mateja Bela. Pri práci si autor vytvoril akýsi „rodostrom“, na ktorom znázornil jednotlivé exempláre aj s ďalšími súvisiacimi dokumentmi. Po ich dôkladnej analýze bolo možné pristúpiť k vysloveniu ucelenej histórie vzniku *Notícií*. Ak by si však niekto myslel, že sledovanie takejto genézy vzniku vedeckého diela môže byť nudné, je predsa len na omyle. Prekážky, ktoré úrady Belovi kládli do cesty, sú pre dnešného človeka až neuveriteľné. Napríklad len spomenutie príslušnosti niektorého rodu k evanjelickej viere mohlo vyvolať ich nevôľu.⁸

Práce na obrovskom edičnom počine pokračujú aj naďalej prípravou ďalších zväzkov na vydanie. Snahou editorov je pridržať sa v čo najväčšej možnej miere pôvodnému zámeru slávneho polyhistora a odovzdať odbornej verejnosti dielo najviac podobné jeho predstavám. Východiskom je jeho plán z roku 1732, pretože vznikol ešte jeden ďalší – neskorší, v rokoch 1742–1749. V tomto Bel nechával inštrukcie svojim nasledovníkom, pretože videl, ako pomaly sa práca rodí a mal obavy, že už svoj plán v celej jeho šírke nestihne zrealizovať. Tento plán je však oproti predchádzajúcemu menej systematický a preto sa autorský kolektív novej edície pridržiava pôvodnej koncepcie. V niektorých detailoch však predsa len

⁴ Szelestei, N. László: *Bél Mátyás kéziratok hagyatékának katalógusa*. Budapest, 1984.

⁵ *Bél Mátyás levelezése*. Ed. Szelestei N. László. Budapest, 1993. (Edícia *Commercia litteraria eruditum Hungariae – Magyarországi tudósok levelezése III.*)

⁶ Tóth, Gergely: *Bél Mátyás kéziratái a pozsonyi evangélikus líceum könyvtárában (katalogus)*. *Catalogus manuscriptorum Matthiae Bel, quae in bibliotheca Lycei Evangelici Posoniensis asservantur*. Budapest, 2006.

⁷ Tóth, Gergely: *Bél Mátyás „Notitia Hungariae novae...” c. művének keletkezéstörténete és kéziratának ismertetése*. I–II. Doktori disszertáció. ELTE BTK Történeti Könyvtár. Budapest, 2007.

⁸ Podrobnejšie pozri štúdiu Tóth, Gergely: *Theatrum Nobilitatis Hungariae*. Genealogické výskumy Mateja Bela, so zvláštnym zreteľom na rod Thurzo. In: Lengyelová, T. a kol.: *Thurzovci a ich historický význam*. Bratislava, 2012. 203–215.

nie je možné, aby sa plne rešpektovala Belova predstava, preto sa vypracovalo nové rozdelenie stolíc do jednotlivých zväzkov. Naplánovaných je desať zväzkov, keďže rukopisná pozostalosť je podstatne rozsiahlejšia, ako pôvodne Bel predpokladal.

Vydanie sa dôsledne pridržiava prísnych edičných pravidiel, aby sa čo najviac zachoval Belov „duch“ – to znamená, že texty sa prepisujú maximálne presne, a to vrátane Belovej charakteristickej interpunkcie. Texty sú opoznámkované, a to hneď tromi rôznymi druhmi poznámok: prvé patria Belovi, teda také, ktoré tam on sám dodal, druhé sú opravy, doplnky jednotlivých slov a doplnenie textu a tretí druh sú vecné poznámky, identifikácia Belom použitej literatúry, prípadne opravy evidentných omylov či chýb.

Pôvodný plán Bela zahŕňal aj uverejnenie máp ku každej stolici. Dal ich vyhotoviť najvýznamnejšiemu kartografovi svojej doby – Samuelovi Mikovínymu. Mikovíny vyhotovil podstatne viac máp, než koľko bolo napokon uverejnených, teda aj k tým stoliciam, ktoré sa vydania nedočkali. Vzhľadom na problematickosť uverejnenia týchto máp autori plánujú samostatné vydanie v elektronickej podobe na DVD.

Ďalším bodom úvah autorského kolektívu je aj osud tých stolíc, ktoré vyšli ešte za čias Mateja Bela. Vzhľadom na to, že nové vydanie publikácie naráža na problém financií, je s veľkou pravdepodobnosťou najvhodnejšie riešenie naskenovanie pôvodných zväzkov a ich vydanie v elektronickej podobe.

Pri záverečnom zhodnotení vydavateľského počinu Gergelya Tótha a jeho spolupracovníkov je potrebné v prvom rade vyzdvihnúť obrovskú prácu, ktorú tento kolektív vykonáva. Vysoká náročnosť na jazykovú pripravenosť sa nekladá len na dokonalom ovládaní latinčiny, ale na precíznom spoznaní charakteristík Belovej reči a jeho vyjadrovania, rovnako, ako aj jeho spolupracovníkov. Historická práca sa tu teda pevne skĺbila s prácou filologickou, ale aj geografickou, topografickou a kompletnou sústavou pomocných vied historických.

Každý zväzok má úvodnú štúdiu, ktorá približuje vznik diela o konkrétnych stoliciach. Text úvodných častí je paralelne maďarský a anglický, publikácia je samozrejme vybavená pomocným aparátom – bibliografiou, indexom miestnym a osobným. Snáď nie je zveličené konštatovanie, že projekt a jeho úspešné dokončenie bude prinajmenšom takým odvážnym počinom, ako bola predstava samotného Mateja Bela, „veľkej ozdoby Uhorska“.

Tünde Lengyelová

ZÁSZKALICZKY PÉTER (ED.)

**Oltalom a zivatarban.
Gyülekezet a világvárossá fejlődő Budapesten
[Ochrana pred búrkou.
Zbor v rozvíjajúcej sa metropole – v Budapešti]
*Budapest, Pesti Evangélikus Egyház–Deák Téri Egyházközség,
2011. 304 p.***

V dejinách evanjelickej cirkvi v Uhorsku zohrávalo 19. storočie kľúčovú úlohu. Táto publikácia, ktorá sa zameriava na spomínané storočie, si zobrala pod drobnohľad evanjelický cirkevný zbor v Budapešti. V tomto období sa domáca evanjelická cirkev vykryštalizovala na viacjazyčnú, čo viedlo k určitým problémom. Popri snahách jednotlivých jazykových skupín, ktoré sa snažili presadiť svoje záujmy, bola medzi veriacimi prítomná aj potreba vytvárať v zbore harmóniu a súdržnosť. Tibor Fabinyi st. spracoval v práci s názvom *Az első kövek* (Prvé kamene) dejiny zboru od jeho vzniku v roku 1787 až do roku 1811, kedy sa postavil kostol. Táto práca venuje pozornosť udalostiam a dejinám cirkevného zboru od postavenia kostola do roku 1900. Kapitoly nasledujú v chronologickom slede. Vymedzujú ich prelomové udalosti a míľniky v dejinách cirkevného zboru. Jedine revolúcia v rokoch 1848–1849 predstavuje taký politický medzník a prelomový okamih, ktorý zohráva kľúčovú úlohu pri členení a koncipovaní kapitol. V publikácii sú spracované dejiny všetkých troch skupín v zbore, ktoré sa od seba líšili materinským jazykom. Nemecké pramene spracovala Enikő Böröczová, dejinami Slovákov, ktorí neskôr tvorili samostatnú skupinu, sa zaoberal László Matus a o živote maďarských členov zboru písal Péter Zászkaliczky. Ide o šťastné riešenie, pretože vplyv rozvíjajúceho sa nacionalizmu sa nedá obísť. Ten totiž priniesol so sebou akési nové sebaurčenie a diferenciáciu na jazykovom základe. Aj Ján Kollár, jeden z hlavných aktérov slovenského národného hnutia, začínal svoju profesionálnu dráhu v Pešti. Preto priblíženie rokov, ktoré tu strávil, sú dôležitým prínosom pre historiografiu venujúcu sa slovenskému národnému hnutiu. Obohatením pre ňu je aj podrobné objasnenie Kollárovej činnosti v zbore, jeho krokov, ktoré súviseli so slovenským sebaurčením a z toho vyplývajúcich konfliktov.

Prvá kapitola knihy hovorí o založení a výstavbe školy pri cirkevnom zbore. Druhá kapitola sa zaoberá činnosťou kňaza Jánosa Molnára v cirkevnom zbore, napr. jeho pastoračnou prácou. Ďalšia kapitola obsahuje životopis druhého a

tretieho hlavného zborového inšpektora – Pétera Balogha Ócsaiho a baróna Sándora Prónayho. Po tom nasleduje objasnenie vzťahu Márie Doroty, manželky katolíckeho palatína Jozefa s evanjelickým cirkevným zborom v Pešti. Táto arcivojvodkyňa z Württembergu totiž po manželovej smrti ostala členkou a patrónkou cirkevného zboru. Navyše, vďaka svojmu spoločenskému postaveniu mala veľký vplyv na rozhodnutia, ktoré sa prinášali v zbere a na interné zborové záležitosti. Piata kapitola sa zaoberá kňazom Józsefom Kalchbergerom. Do zboru ho prizvali vďaka jeho vynikajúcej znalosti nemčiny, ktorá bola potrebná kvôli Márii Dorote. Kalchberger však nevedel po slovensky a nepoznal ani biblickú češtinu. Starostlivosťou o duchovný život Slovákov bol poverený János Molnár a jeho nový pomocný kňaz. Toto rozhodnutie však vyvolalo vo vnútri cirkevného zboru konflikt, ktorý vznikol na jazykovom základe.

János Molnár totiž prijal za svojho pomocného duchovného mladého Jána Kollára, ktorý prišiel do Uhorska z Jeny. Vzťahu Kollára a cirkevného zboru sa v štyroch kapitolách venuje László Matus. Životné dielo J. Kollára sa kvôli úlohe, ktorú zohral v dejinách, môže ľahko prisvojiť. Preto je mimoriadne dôležité, aby sa autor postavil k téme odborne a nezaujato a na ilustráciu háklivosti otázky uvedie aj príklady z historiografie. Tie totiž veľmi dobre dokážu načrtnúť rozdiely medzi prístupom slovenskej a maďarskej historiografie.

Z prvých dvoch kapitol sa dozvedáme o tom, ako sa duchovný dostal do Pešti a o sporoch, ktoré vznikli kvôli jeho činnosti. Kollár sa totiž so svojimi snahami ocitol v pozícii nepriateľa skupiny, ktorá mala dovtedy prvenstvo a naďalej si chcela zachovať svoju prestíž. V tých časoch sa okrem jazykových práv viedol boj aj o vedenie cirkevnej obce, ktorý sa podarilo ukončiť až po 13 rokoch za pomoci panovníka.

V časti s názvom *Szlovákok a háromnyelvű gyűlekezetben 1834–1848 (Slováci v trojjazyčnom zbore 1834–1848)* sa môžeme oboznámiť s ďalšou etapou udalostí, ktoré viedli k vzniku samostatného slovenského zboru a ktorú prerušili udalosti rokov 1848–1849. Kollárovým cieľom bolo postaviť novú školu i kostol a zriadiť nový, slovenský cirkevný zbor. Zaumienil si teda vybudovať spoločenstvo na jazykovom základe, a preto zaktivizoval svoje kontakty s Poliakmi, Čechmi a Srbmi. Pešť považoval za centrum, z ktorého by sa dala koordinovať súdržnosť Slovanov žijúcich v Uhorsku. Pozemok, ktorý získali slovenskí členovia zboru na účely výstavby kostola a školy, po právnej stránke patril cirkevnému zboru, čo vyvolalo ďalšie názorové nezhody. Tieto spory prehĺbili už existujúce rozpory. Dokonca názorové nezhody boli aj medzi Slovákami. Kollár sa dostal do konfliktu aj s Jánosom Petóm a učiteľom Jánom Mastisom. S prvým to bolo kvôli protislovenským výrokom, s druhým preto, že vo vnútri zboru vystupoval proti Kollárovi. Po tom, ako odišli, sa na ich miesto dostal istý učiteľ českého pôvodu.

Ten podporoval stredoslovenské nárečie, no z praktických dôvodov sa vyslovil aj za vyučovanie nemeckého a maďarského jazyka. Avšak v Kollárovej stratégii budovania národa a v plánoch, ktoré mal so zborom, zohrávalo ústrednú úlohu vybudovanie slovanskej identity a protiasimilačné snaženia. Do tohto rámca však v žiadnom prípade nepatrila výučba nemeckého a maďarského jazyka, resp. ani vyučovanie niektorých predmetov v týchto jazykoch. Okrem toho nepodporoval stredoslovenské nárečie, ale biblickú češtinu. V záujme toho, aby sa predišlo rozkolu a mohol sa založiť samostatný cirkevný zbor, sa prípad uzavrel kompromismi, ktoré si vyžiadali isté ústupky.

Dnešná odborná literatúra hodnotí Kollárov postoj k revolúcii 1848–1849, ako aj k Maďarom ako portirečivý. V periodikách a v niekoľkých kázňach podporoval snahy Maďarov, no na základe niektorých jeho listov môžeme predpokladať, že maďarskej vláde nedôveroval. Bol však toho názoru, že Maďari by sa proti Nemcom mali spojiť so Slovanmi. Počas revolúcie sa Kollár zúčastnil príprav na obranu pred Jellačicovou armádou. Jeho postoje sa predsa môžu javiť ako protirečivé, keďže na jar 1849 sa odsťahoval do Viedne, kde ho pozvali ako odborníka na národnostnú otázku. Následne získal miesto na tamojšej univerzite.

O okolnostiach vzniku samostatného slovenského cirkevného zboru sa dozvedáme z posledných dvoch podkapitol tejto kapitoly. Pred kapitolou, ktorá sa zaoberá vplyvom udalostí rokov 1848–1849 na cirkevný zbor, sa môžeme oboznámiť s portrétom Mihálya Langa, so začiatkami života maďarského zboru, s plánmi zjednotenia protestantizmu v Uhorsku a s úlohou, ktorú v procese zjednotenia zohrával József Székács. Ďalej sa dočítame o okolnostiach vzniku cirkevného zboru v Budíne.

Lang, ktorý slúžil 42 rokov v cirkevnom zbore v Pešti, patril k liberálnemu krídlu vtedajších evanjelikov, no ovplyvňovala ho aj činnosť vnútornej misie. Lang hovoril a kázal iba po nemecky a mal čisto nemeckú identitu. Portréty kňazov (a tak aj jeho) nie sú dôležité iba z hľadiska detailného oboznámenia sa so zborom. Prostredníctvom nich sa totiž vykresľuje, aké rôzne teologické a politické názory sa objavujú v jednom cirkevnom zbore, ale aj to, že všetko zastrešovali kresťanské princípy.

V dôsledku ďalších prisťahovalcov a kvôli rozšíreniu sa idey uhorského národa bolo potrebné organizovať život v maďarskom zbore. Okrem detailného náhľadu na to, čo obnášal post maďarského duchovného, sa zoznámime aj so situáciou maďarského zboru. Prvým kňazom cirkevného zboru sa stal neskorší biskup József Székács. Autor Péter Zászkaliczky zachytil dejiny zriadenia maďarského farského úradu a zároveň aj Székáčsov portrét. Okrem životopisných údajov však podal aj analýzu jeho vynikajúcich cirkevných prejavov a publikovaných prác. Môžeme sa dozvedieť aj o tom, ako sa správal Székács počas jazy-

kových sporov, ktoré prebiehali v zbore. Je pravdou, že životný príbeh a myšlienky tohto neskoršieho biskupa sú už spracované. Jeho pamäti vydal v roku 2008 Botond Kertész.¹

V kapitole s názvom *Küldetés az egyház egésze felé* (Poslanie k celej cirkvi) sa dozvedáme o úsilí zjednotiť protestantské cirkvi. Myšlienku protestantskej únie nastolil Károly Zay, ale podporoval ju aj Lajos Kossuth. V dôsledku týchto snáh vznikol pod vedením Józsefa Székácsa a Pála Töröka časopis *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* (Časopis protestantskej cirkvi a školy), ktorý počas dlhého obdobia patril medzi najvýznamnejšie protestantské periodiká. Autor predstavil aj plány na založenie protestantskej vysokej školy a poručenského ústavu.

Hlavným prameňom kapitoly s názvom *A gyülekezet az 1848–49-es szabadságharc és a megtorlások idején* (Zbor počas revolúcie 1848–49 a v časoch represálií) je časopis *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*. Archívne materiály cirkevného zboru z roku 1848 sa totiž nezachovali. Zrejme ich zámerne zničili. Kňazi evanjelickej cirkvi v Pešti víтали revolúciu a jej myšlienky, ako aj zákon z roku 1848, ktorý normalizoval vzťah štátu a cirkvi. Represálie, ku ktorým došlo po porážke revolúcie, sa dotkli aj evanjelickej cirkvi. Maďarský duchovný peštianskeho zboru József Székács a duchovný zboru v Budíne György Bauhofer museli ujsť. Nakoniec im pomohla Mária Dorota a peštiansky nemecký kňaz Michal Lang.

Následne sa môžeme dočítať o dejinách vzniku maďarsko-nemeckého bratského cirkevného zboru. Ďalšia kapitola pojednáva o bojoch za patent a o udalostiach roku 1860. Publikácia ponúka aj portréty nemeckých a maďarských kňazov a kroniku konca 19. storočia. Po porážke revolúcie protestantské cirkvi stratili svoju autonómiu. V dôsledku toho došlo k celkovej reorganizácii protestantských cirkvi a ich riadenia. Boli totiž podriadené panovníkovi, ktorý vládol absolutisticky. Protestantský patent vydaný v roku 1859 vyvolával ďalšie názorové nezhody. Popri konfliktoch spojených s patentom bolo potrebné riešiť aj vnútorný rozvoj náboženstiev. Székács a reformovaný kňaz Pál Török založili nástupcu časopisu *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, ktorý začal vychádzať pod názvom *Protestáns Lelkészi Tár* (Zborník protestantských kňazov). V roku 1855 sa otvoril *Spojený protestantský teologický inštitút* (Egyesült Protestáns Teológiai Intézet), ktorý sa síce dlhodobo plánoval, no nemal dlhé pôsobenie. Okrem toho sa v tejto kapitole môžeme oboznámiť aj s dejinami vzniku spolku s názvom *Mesterlegény-egylet* a *sirotinca*.

Kapitola s názvom *A táguló látóhatár* (Rozšírenie obzoru) prezentuje udalosti obdobia rokov 1860–1867. Po tom, ako sa v kruhoch protestantských cirkvi opäť nastolil ústavný poriadok, zriadil sa evanjelický poručnícky ústav (*Evangélikus*

¹ Kertész, Botond: *Székács József püspök visszaemlékezései*. Budapest, 2008.

Egyetemes Gyámintézet) a kresťanský ženský spolok s názvom *Tabitha Jótékony Keresztény Nőegylet*. Vznik oboch týchto inštitúcií je spojený so Székácsovým menom, ktorý už v tom čase pôsobil ako biskup banského dištriktu. V tomto období sa postavila aj nová budova gymnázia a vtedy došlo aj k vyčleneniu sa dcérskej cirkvi v obci Újpest.

Ďalšia kapitola podáva portrét dvoch paralelne pôsobiacich kňazov – Jánoša Schranza a Sándora Doleschalla. Sándor Doleschall svojou prácou významne prispel aj k cirkevným dejinám. Ako kňaz a vedec spracoval dejiny evanjelickej cirkvi v Uhorsku a dejiny cirkevného zboru v Pešti.

Predposledná kapitola publikácie prezentuje nástupcu Józsefa Székácsa, v poradí druhého maďarského kňaza cirkevného zboru. Život Vilmosa Győryho je úzko spätý s peštianskym zborom. Navštevoval evanjelické gymnázium v Pešti. Konfirmoval ho Székács, ktorý si ho dokonca pozval k sebe za kaplána, pretože mal výborné jazykové znalosti (hovoril po nemecky, latinsky, grécky, francúzsky, taliansky, španielsky, anglicky ako aj po hebrejsky, švédsky, dánsky a portugalsky).

V poslednej kapitole sa môžeme oboznámiť s udalosťami, ku ktorým došlo na prelome storočí. Hovorí sa v nej o pôsobení kňaza Sándora Horvátha, ktorý bol Győryho nástupcom. Okrem nemecko-maďarských vzťahov sa publikácia venuje začiatkom obnovy cirkevného zboru. Zaoberá sa starostlivosťou o kňazov, pestovaním náboženského života, systematickejším organizovaním veriacich i tým, že kňazi a katechéti zboru sa snažili na viacerých miestach v meste konať bohoslužby.

Kniha poskytuje pohľad na udalosti storočia, ktoré patrí v dejinách evanjelickej cirkvi v Uhorsku medzi najvýznamnejšie a najbohatšie na udalosti. Prostredníctvom histórie tohto cirkevného zboru môžeme nazrieť do dejín evanjelickej cirkvi v celom Uhorsku. Vytváranie mocenských pomerov v zbore a spoločné ciele zboru alebo aj ciele jednotlivých jazykových skupín veľa prezrádzajú o výzvach, pred ktorými cirkevný zbor stál. Zároveň reflektujú aj dobové myslenie ako aj náboženské či politické hodnoty, ktoré vplývali na vytýčené ciele. Práca ponúka pohľad na výzvy, ktorým čelil trojjazyčný evanjelický zbor, ale zároveň aj na problémy, ktoré vyplývali z multietnického charakteru krajiny. Je prínosná nielen pre tých, ktorí sa zaujímajú o dejiny evanjelickej cirkvi, ale aj pre tých, ktorí skúmajú slovenské národné hnutie. Z tohto hľadiska je táto publikácia neodmysliteľná aj pre bádateľov, ktorí sa venujú problematike Slovákov v Pešti a Budíne (v Budapešti). Táto odborne a dôsledne napísaná práca sa predovšetkým vďaka životopisom a mennému indexu môže používať aj ako príručka.

Diána Bozó-Szűcs

Preklad: Angelika Šrámková

DUŠAN SEGEŠ-MAROŠ HERTEL-VALERIÁN BYSTRICKÝ (EDS.)

Slovensko a slovenská otázka v poľských a maďarských diplomatických dokumentoch v rokoch 1938–1939.

Bratislava, Spoločnosť Pro Historia 2012. 576 p.

V dejinách Československa sa vznik prvého samostatného slovenského štátu a obdobie necelého roka a pol, ktoré tomu predchádzalo, zvyklo označovať za osudový medzník. Obdobie od začiatku roka 1938 do jari 1939 predstavuje z pohľadu domácej politiky jednotlivých štátov ako aj z hľadiska diplomatických kontaktov skutočne jedno z najzložitejších a najzaujímavejších období stredo- a východoeurópskeho regiónu. V stredobode stála Československá republika a v rámci nej snahy Slovenska o získanie samostatnosti. Tieto snahy však nemohli ostať iba záležitosťou česko-slovenskej vnútornej politiky. Krajinu totiž zo západu ohraničovalo Nemecko, ktoré sa pripravovalo na vojnu, zo severu Poľsko, ktoré považovalo existenciu Československa len za dočasnú a z juhu Maďarsko, ktoré túžilo po revizionizme. Zároveň však česko-slovenský spor o autonómiu nemohol ostať iba v medziach štátu ani z toho dôvodu, že slovenskí autonomisti hľadali podporu voči Prahe v zahraničí.

Spracovanie dejín poľsko-slovensko-maďarského „trojuholníka“ sa nezačalo iba teraz. Stačí snáď spomenúť monografiu Ladislava Deáka¹ alebo zborník štúdií zostavený pracovníkmi *Historického ústavu Slovenskej akadémie vied*, ktorý sa pokúsil podať dejiny takým spôsobom, že pri prezentovaní témy zohľadňuje vonkajšie ako aj vnútorné činitele.² Okrem toho svetlo sveta uzrelo niekoľko pamätí, prameňov, monografií a štúdií napísaných v slovenskom aj v maďarskom jazyku.

Autori tejto publikácie sa podujali odkryť a uverejniť poľské a maďarské archívne pramene, ktoré sa týkajú obdobia od januára 1938 do 15. marca 1939. Vybrali také dokumenty, ktoré obsahujú informácie týkajúce sa vyslovene Slovenska, slovenského vnútropolitického vývoja, úsilia o získanie autonómie pre Slovensko ako aj slovensko-poľských a slovensko-maďarských vzťahov. V prvom rade sa do výberu dostali spisy politického a diplomatického charakteru. V týchto dokumentoch sa preto neobjavujú hospodárske, kultúrne a ani vojen-

¹ Deák, Ladislav: *Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1938–1939*. Bratislava, 1991.

² Bystrický, Valerián-Michela, Miroslav-Schvarc, Michal a kol: *Rozbitie alebo rozpad? Historické reflexie zániku Česko-Slovenska*. Bratislava, 2010.

ské otázky. Napriek tomu traja zostavovatelia odvodili veľký kus práce. Vybrali a uverejnili 271 prameňov. Štruktúrovanie práce je netradičné, pretože každý dokument uverejnili v originálnom jazyku (poľština alebo maďarčina), resp. vslovenskom preklade. Zo slovenského hľadiska sa to mohlo javiť ako dobrý nápad. Avšak z poľského a najmä z maďarského je to problematické, ak čitateľ nepozná niektorý z ďalších dvoch jazykov. Vážnejším problémom však je to, že pri výbere dokumentov sa stretávame s nepomerom. Spomedzi 271 dokumentov iba 61 pochádza z *Maďarského národného archívu* v Budapešti. Ostatné, poľské pramene, sú predovšetkým z archívu *Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, z *Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego* v Londýne a zo zbierok *Archiwum Instytutu Hoovera*, ktoré sú dostupné aj online. Žiaľ, zostavovatelia v úvode neuviedli, čo je príčinou tohto nepomeru, preto môžeme vysloviť iba dohady. Je možné, že maďarských prameňov, ktoré sa dajú použiť, je oveľa menej, pretože počas 2. svetovej vojny sa maďarský archív značne poškodil. Aj to si viem predstaviť, že slovenskí historici lepšie poznajú maďarské pramene ako poľské, a preto bolo dôležitejšie publikovať poľské pramene. Napokon ani to nie je vylúčené, že poľské pramene boli v porovnaní s našimi doterajšími poznatkami obsahovo bohatšie. Každý argument je prijateľný, ale bolo by prínosné, keby autori informovali o metodike výberu svojich prameňov.

Obsahovo je kniha mimoriadne dôležitá nielen pre historikov, ale zrejme aj pre širšiu čitateľskú verejnosť. Dokumenty, ktoré sú v nej uverejnené, nielenže potvrdzujú a dopĺňajú existujúce poznatky, ale z mnohých pohľadov prinášajú aj nové informácie. V nejednom prípade precizujú často čierno-bielym spôsobom prezentované udalosti, rozhodnutia alebo konanie ľudí.

Hlavnými postavami dokumentov sú vedúci činitelia *Hlinkovej slovenskej ľudovej strany* (HSLS), predovšetkým Josef Tiso a Karol Sidor. Ďalej sú to: politický vodca maďarskej menšiny žijúcej na Slovensku János Esterházy, poľský minister zahraničných vecí Józef Beck, maďarský minister zahraničných vecí Kálmán Kánya, poľský a maďarský veľvyslanec v Prahe (Kazimierz Papée a János Wettstein), poľský a maďarský veľvyslanec v Bratislave (Wacław Łaciński a György Petravich), poľský veľvyslanec v Budapešti (Leon Orłowski) a maďarský veľvyslanec vo Varšave (András Hory). Na stránkach knihy sa samozrejme z času na čas objavujú nemeckí a talianski vedúci činitelia a niektorí vedúci českí politickí predstavitelia. Príbeh sa teda odohráva v spletitej sieti vzťahov medzi Bratislavou-Varšavou, Bratislavou-Budapešťou, Bratislavou-Prahou a Bratislavou-Berlínom. Východiskovým bodom je poľské a maďarské hodnotenie činnosti HSLS, ktorá požadovala autonómiu, respektíve aj možnosť nadviazať s ňou kontakty. Záverečným bodom je uznanie samostatného slovenského štátu.

Príbeh sa odohráva na viacerých úrovniach. Na jednej strane môžeme sledovať, ako hodnotili slovenské autonomistické snahy od roku 1938 vo Varšave alebo v Budapešti. Na základe prameňov sa dá jednoznačne konštatovať, že Varšava a Budapešť nielenže sympatizovali s myšlienkou slovenskej autonómie, ale v rámci svojich možností ju aj aktívne podporovali. Budapešť v tejto politickej hre použila Jánoša Esterházyho, politického vodcu maďarskej menšiny na Slovensku. O Esterházyho úlohe sa predovšetkým v kruhoch slovenských historikov dodnes vedú diskusie. Dokumenty uverejnené v tejto knihe ju však upresňujú. Esterházy naozaj úzko spolupracoval s maďarskou vládou v boji za slovenskú autonómiu, respektíve za pripojenie Slovenska k Maďarsku. V júni 1938 viedol Esterházy rokovania vo Varšave s Janom Szembekom a Józefom Beckom. Snažil sa presvedčiť poľských diplomatov, aby prijali pripojenie Slovenska k Maďarsku. Slovákom za to sľuboval autonómiu (samostatné zákonodarstvo a rozpočet, vlastná armáda). Poľsko žiadalo o to, aby poskytlo garanciu na autonómiu, ktorú poskytnú Maďari, čiže o to, aby znížilo strach Slovákov (pozri dokumenty 65, 66, 67, 68 a 69).

Esterházyho ceste do Varšavy však v máji predchádzali rokovania Kálmána Kányu a Josefa Tisa, kde Kánya ubezpečoval slovenských predstaviteľov, že v prípade pripojenia Slovenska k Maďarsku Slováci dostanú širokú formu autonómie. Tiso prejavil ochotu pokračovať v rokovaní (pozri: 60, 61, 63). Navyše, Esterházy nebol jediný, kto v podobnej záležitosti navštívil Varšavu. Karol Sidor, prominentná osobnosť HSL'S a veliteľ Hlinkovej gardy sa v máji 1938 stretol vo Varšave s ministrom zahraničných vecí Józefom Beckom. Na stretnutí konštatoval, že budovať vzťahy s Esterházym je dobré, ale pripojenie Slovenska k Maďarsku zo psychologických príčin považoval za negatívum. Zároveň si Sidor vedel predstaviť aj vznik maďarsko-slovenskej federácie, pričom by Poľsko zohrávalo úlohu hlavného garanta (pozri: 48). Sidor išiel dokonca ešte ďalej. Kým Esterházy uvažoval nad spojením Slovenska a Maďarska, Sidor navrhoval slovensko-poľskú úniu. Dňa 28. septembra 1938 odovzdal v Prahe veľvyslancovi Papéemu deklaráciu, ktorá hovorila o vzniku poľsko-slovenskej alebo poľsko-slovensko-maďarskej únie. Veľvyslanec poslal dokument do Varšavy, ale odpoveď naň nedostal (pozri: 127). Sidor neskôr nadhodil aj možnosť, že by sa Slovensko dostalo pod poľský vojenský protektorát. Nazdával sa, že jedine Poľsko môže ochrániť Slovensko od prehnaného vplyvu Nemecka a Maďarska.

Poľsko ako garant bolo stálou témou slovensko-poľských rozhovorov bez ohľadu na to, či išlo o autonómiu Slovenska v Maďarsku alebo o samostatný slovenský štát. Poľská diplomacia viackrát dala vedúcim slovenským činiteľom najavo, že voči Slovensku nemá územné nároky, garantuje slovensko-poľské hranice a ak sa Slováci dohodnú s Maďarmi, tak budú pre ich dohodu plniť úlo-

hu garanta. Postoj Poľska sa v sledovanom období v podstate zmenil iba ohľadom jednej otázky. Po Mníchovskej dohode aj Varšava vyrukovala s územnými požiadavkami. Dňa 11. októbra 1938 poskytol Józef Beck podrobné inštrukcie poľskému veľvyslancovi v Prahe ohľadom toho, aké úpravy hraníc požadovať od Slovenska (pozri: 145, 192). Zároveň Varšava podporovala aj Budapešť v jej úsilí získať späť Podkarpatskú Rus. Poľsko podporovalo vznik spoločnej poľsko-maďarskej hranice, o čom informovala aj Slovensko.

V publikácii je niekoľko poľských dokumentov o slovensko-maďarských rokovaniach v Komárne, ktoré prebiehali od 9. do 13. októbra 1938 (pozri: 150-156). Vyplýva z nich aj to, že po neúspechu týchto rokovaní slovenská strana rákala s tým, že Varšava sa podujme na úlohu sprostredkovateľa či rozhodujúceho sudcu. Beck však oznámil Horymu, že ak o slovensko-maďarskom spore budú rozhodovať mocnosti, tak Poľsko sa nebude angažovať v tejto veci (pozri: 161). Varšava však pomáhala Budapešti aj v inej rovine. Vedúcich maďarských činiteľov ubezpečovala, že presvedčí rumunské vedenie, aby Rumunsko nezasahovalo, keď maďarská armáda vstúpi na územie Podkarpatskej Rusi (pozri: 135, 136). Vysvitlo aj to, že ani slovenské vedenie si nerobilo nároky na Podkarpatskú Rus. Dňa 7. októbra o tom Papéeho informoval sám Tiso (pozri: 139, 140).

Táto zbierka dokumentov poukazuje na to, že pri vzniku prvého samostatného Slovenského štátu poľská a maďarská diplomacia zohrala aspoň natoľko významnú úlohu, ako nacistické Nemecko. Slovenskí autonomisti vnímali Poľsko ako svojho najväčšieho garanta, pričom vedúci poľskí činitelia si robili nároky predovšetkým na český Tešín (Cieszyn) a potom na menšie slovenské oblasti. Slovákom pripisovali dôležitú úlohu pri zániku Československa, aby tak mohli ľahšie uplatniť svoje územné požiadavky. Je prekvapujúce, že slovenskí autonomisti sa nesprávali nepriateľsky ani k Maďarsku. Neodmietali sľub eventuálnej autonómie v hraniciach maďarského štátu. Z tejto publikácie sa to síce nedozvedáme, no zdá sa, že pod vplyvom Berlína sa rozhodli tak, že si radšej vytýčia za cieľ vznik samostatného slovenského štátu. A to aj vtedy, ak musia obetovať svoju územnú integritu a stratia niektoré významné územia. Kniha sa síce nezameriava na rolu Nemcov, no na niekoľkých miestach vidieť, že pre Berlín nebolo dôležité ani Slovensko, ani územie Podkarpatskej Rusi. Nemci však kládli dôraz na to, aby v regióne vznikli stabilné vlády a aby bola spoločnosť spokojná. V ťažení proti Sovietskemu zväzu totiž pripisovali dôležitú úlohu tomuto regiónu. Rozpad Československa teda bezprostredne predchádzal 2. svetovej vojne, a to aj napriek tomu, že si to neuvedomovali všetci zaangažovaní.

Nakoniec je potrebné zmieniť sa aj o niektorých nedostatkoch publikácie. Na jednej strane by som si v úvodnej štúdii knihy bol rád prečítal aj o medzinárodných súvislostiach týchto udalostí. Čitateľ by sa lepšie orientoval pri čítaní do-

kumentov, keby boli situované v medzinárodnom kontexte. Na strane druhej si myslím, že sledované obdobie sa mohlo posunúť až po september 1939. Bolo by zaujímavé oboznámiť sa aj s postojom Poľska z obdobia tzv. „malej vojny“, ktorá prebiehala od 23. marca 1939 do 4. apríla 1939, respektíve o maďarských prameňoch týkajúcich sa slovensko-poľskej vojny, ktorá vypukla v septembri 1939. Samozrejme, že to vôbec neznižuje význam práce, ktorú zostavovatelia odvedli. Myslím si, že by sme potrebovali veľa ďalších takýchto zbierok dokumentov vydaných v slovenskom i v maďarskom jazyku, aby sme spoločnú slovensko-maďarskú minulosť poznali tak, ako sa naozaj odohrala.

Miklós Mitrovits

Preklad: Angelika Šrámková

ANDREJ FINDOR

Začiatky národných dejín

Bratislava, Kalligram, 2011. 264 p.

Český spisovateľ Josef Václav Frič, ktorý bol oduševneným stúpencom Ľudovíta Štúra, navštívil na jar 1848 Uhorsko. Zastavil sa aj neďaleko Bratislavy, na nižšom evanjelickom gymnáziu v Modre. Tam sa započúval do hodiny dejepisu profesora Jána Kalinčiaka, blízkeho priateľa L. Štúra. Frič vo svojich pamätiach o 40 rokov neskôr napísal: „Bylo mně podivno u srdce, když, vyhledav horlivého stoupence Štúrova v posluchárně, zaslechl jsem, jak v jadrné, nejpyšnější maďarštině vykládá svym čteným, povíce slovenským žákum, o Arpádech a Kolomanech.“¹ Tento príbeh, ktorý Frič (zo slovenského, prípadne českého uhla pohľadu) vnímal ako smutný, je dobrým príkladom toho, že sa za ostatné roky vo výskume nacionalizmu nie náhodou venuje mimoriadna pozornosť školským inštitúciám, ktoré sa dajú pokladať za miesto národnej socializácie.² Veď predsa po tom, ako vznikli moderné národné štáty a zaviedla sa povinná školská dochádzka, sa výučba dejín zamerala na to, aby si žiaci osvojili „národné dejiny“ a aby sa s nimi stotožnili. Ako to vyplýva aj z Fričovho príbehu, tento jav viedol v strednej Európe k tomu, že výučba „národnej minulosti“, resp. učebnica dejepisu napísaná v duchu národných záujmov väčšiny, poskytla priestor pre národné naratívy, ktoré vyvolávali medzi sebou napätie.

Andrej Findor (1975) si zvolil neuveriteľne zaujímavú tému, ktorá je ešte aj dnes vysoko aktuálna. Vo svojej knihe hľadá odpoveď na otázku, ako sa objavovalo „rané obdobie národných dejín“, čiže obdobie medzi prvým slovanským štátnym útvarom a zrodom uhorského štátu v celkovo 83 učebniciach dejepisu, ktoré sa používali v Československu a na Slovensku v rokoch 1920 až 2001. Re prezentácia týchto storočí je veľmi dôležitá z toho dôvodu, že vo veľkých národných naratívach vždy zohrával mýtus založenia spoločnosti úlohu, ktorá definovala identitu. „Začiatky národných dejín“ alebo „zlatá éra“ totiž poukazuje na autentickosť danej spoločenskej identity a dáva odpovede na kľúčové otázky „kto sme“, „odkiaľ pochádzame“? Dokonca „začiatky národných dejín“ prispie-

¹ Frič, Jozef Václav: *Emlékeim*. Budapest, 1951. 59–60.

² Nedávno vyšla v Maďarsku výborná a rozsiahla monografia o zobrazovaní národa v učebniciach dejepisu pred rokom 1848, ktorej autorom je L. László Lajtai. Metodikou a metodológiou, nastoľovaním otázok ako aj štruktúrou sa jeho monografia podobá Findorovej práci, ktorú tu analyzujeme. Lajtai L., László: *„Magyar nemzet vagyok“*. Az első magyar nyelvű és hazai tárgyú történelemtankönyvek nemzetdiskurzusa. Budapest, 2013.

vajú aj k tomu, aby v národnej naratívne od seba jasne oddelili skupinu „my“ a skupinu „oni“, prípadne posilnili aj vzťah medzi „národom“ a „historickou vlasťou“. Niet pochýb o tom, že učebnice vydané pred rokom 1920, teda tie, ktoré boli v obehu v časoch uhorského školského systému a používali sa aj v oblastiach obývaných Slováckmi, alebo aj učebnice napísané v slovenčine, sa od učebníc dejepisu vydaných po roku 1920 najviac líšili práve v týchto otázkach. Nepriamo sa v nich totiž kládli otázky „kto tu bol skôr“ a „kto má viac územných práv“.

Findor, ktorý pôvodne vyštudoval spoločenské vedy a politológiu (a okrem iného študoval aj na CEU v Budapešti) pracuje so súborom metód, ktoré patria medzi najmodernejšie v oblasti teórie dejín a teórie nacionalizmu. Konštatuje, že do práce sa pustil s kritikou „fetišovania faktov“. V náväznosti na Luciena Febvrea, Marca Blocha a ďalších historikov školy Annales zastáva názor, že historický fakt nie je daná, ale vytvorená entita a historik počas svojej práce nerekonštruuje dejiny, ale ich konštruuje. Findora teda nezaujíma to, že aké fakty sa z obdobia Veľkomoravskej ríše v spomínaných učebniciach dejepisu objavujú. Sledoval, akým spôsobom vytváral zostavovateľ učebnice obraz o tejto etape dejín, aké rétorické postupy uplatnil, na čo kládol dôraz pri zostavovaní učebnice alebo o čom sa vôbec nezmienil pri jej tvorbe.

Findor argumentuje okrem ním zvolenej metodiky dôkladnými kapitolami z teórie nacionalizmu a teórie reprezentácie, podľa ktorých sa vo svojej knihe chce zamerať na skúmanie tých javov a skutkov, ktoré sa uskutočnili na základe národnej reprezentácie. Po metodologických úvahách sa v nasledujúcej kapitole zaoberá učebnicami, vydanými v rokoch 1918 až 1938. V tejto kapitole zdôrazňuje, že autori učebníc dejepisu neostali len pri tom, že reagovali na nové politické vzťahy, ktoré sa budovali medzi národmi novovzniknutého štátu, teda medzi Čechmi a Slováckmi, alebo medzi menšinami v štáte a susednými národnými štátmi, ale aktívne sa podieľali na vytváraní týchto vzťahov a na vytýčení hraníc medzi jednotlivými skupinami. Findor si zobral pod drobnohľad najprv texty, ktoré prezentujú špecifiká a povahu „národa“, jeho pôvod podobný biologickému organizmu a jeho starobylosť. Analýza textov sa však vtedy stáva skutočne zaujímavou, keď sa medzi kategóriami objaví „druhý národ“. Na jednej strane sa ukázalo, že zostavovatelia učebníc skúmaného obdobia väčšinou ani nespomenuli civilizačný vplyv, ktorý vyvíjali germánske kmene na Slovanov. No takmer všade vyzdvihovali, že „barbarské maďarské kmene“ si osvojili prostredníctvom Slovanov dôležité kultúrne a civilizačné výdobytky (poľnohospodárstvo, priemysel, štátne hospodárstvo, náboženstvo). Dokonca sa aj samotný pojem barbarstvo objavuje v rôznom chápaní: podľa autorov učebníc germánske kmene a Slovania boli „barbarmi“ preto, že ide o mladé národy. Maďarské kmene označovali za „barbarov“ z dôvodu, že rabujú a správajú sa nekultúrne.

Rozdiely, ktoré vyplývali z týchto formulácií, slúžili autorom učebníc ako prostriedok na to, aby mohli vytýčiť hranicu medzi „vlastným“ a tým „druhým“ národom.

Findor zdôrazňuje aj to, že po roku 1918 sa v Československu (a samozrejme aj v učebniciach) zneužívala spolupatričnosť českého a slovenského národa, dochádzalo k ignorovaniu rozdielov medzi nimi a k vyzdvihovaniu ich podobností na vysoko aktuálne ciele. Aktuálna politická potreba zjednotenia dvoch národov vplývala na jazyk, ktorým autori učebníc hovorili o tejto potrebe. Niektorí napríklad písali, že po tom, ako Avari a neskôr Maďari oddelili od seba české a slovenské kmene, viedli až do vzniku Československej republiky, teda počas takmer jedného tisícročia „boj“ za svoju slobodu „na dvoch frontoch“. Iní upozorňovali na to, že už samotné územie neskoršieho Československa ako zemepisný celok vzniklo tým spôsobom, aby napomohlo vzniku politického celku vytvoreného jediným národom. Keď sa stalo, že autori učebníc boli konfrontovaní s asymetrickou situáciou, napríklad s tým, že názvy českých a moravských kmeňov sa zachovali, ale starobylé mená slovenských kmeňov nie, tak niektorí autori utvárali názvy kmeňov zo slovenských zemepisných názvov (Nitrana, Važania, Pohronci). V súvislosti s témou vzniku Uhorska písali o „tisícročnej maďarskej nadvláde“, čo ako prostriedok slúžiaci na ochranu pred národným útlakom takisto posilňovalo legitimitáciu novovzniknutého štátu.

V tejto kapitole Findor poukazuje na to, že autormi učebníc, ktoré sa používali v slovenských školách po roku 1920, boli (kvôli nedostatku kvalifikovaných slovenských pedagógov) takmer výlučne Česi. Českí učitelia a profesori navyše (niekedy sami a niekedy za pomoci slovenského spoluautora) často iba „slovakizovali“ učebnice dejepisu, ktoré sa používali pred rokom 1920. Avšak, ako uvádza Findor, „československá dejepisecká perspektíva vôbec nebola samozrejmosťou, zostávalo na slovenských a českých „spoluautoroch“, aby pôvodné práce českých autorov vhodne upravili a doplnili o slovenské prvky a akcenty.“ (100). Táto eventuálnosť potom často viedla k ambivalentným, protichodným interpretáciám a k spretreniu pojmového systému (107). Stálou súčasťou týchto učebníc bolo, že autori sa na československý národ nepozerali ako na občiansku, ale ako na etnickú spoločnosť. Takto totiž Čechov a Slovákov jasne oddelili od národnostných menšín v štáte a vykonštruovali vzťah podradenosti a nadržanosti medzi väčšinovým národom a menšinami.

Ďalším obdobím, ktorému sa Findor venoval, je obdobie Slovenskej republiky v rokoch 1939 až 1945. Profesionálni slovenskí historici hodnotia tieto roky vyslovene negatívne. Platí to aj o historiografii tohto obdobia, ktorú charakterizujú atribúty ako „mytológia, falšovanie dejín, nacionalizmus“ (115). Je pravdou, že toto je to obdobie, keď niektorí autori označovali Ľudovíta Štúra za slovenského

Hitlera 19. storočia (a mysleli to ako chválu...). Z tohto dôvodu je dôležitým a vyslovene prekvapujúcim výsledkom Findorovho výskumu to, že „reprezentácie „začiatkov národných dejín“ v učebniciach používaných počas existencie vojnovnej slovenskej republiky neznamenal radikálny odklon a markantný pokles odbornej úrovne v porovnaní s reprezentáciami toho istého obdobia v učebniciach z predmníchovského Československa.“ (147). Síce registruje nejaké tematické rozdiely (napr. paralely medzi Svätoplukovou ríšou a Slovenskou republikou alebo to, že medzi národnými špecifikami intenzívnejšie zdôrazňuje kresťanstvo), z porovnaní predsa vyplýva, že na základe skúmaných hľadísk sa tieto dve dejinné etapy od seba nelíšili. Findor však nezabudol vyzdvihnúť to, že na pozadí nacionalizmu, ktorý sa v učebniciach objavuje, stojí v protiklade s demokraciou medzivojnového obdobia hrôza holokaustu a zavraždenie takmer 70 000 slovenských občanov.

Po preskúmaní učebníc, ktoré sa používali v krátkom období od ukončenia 2. svetovej vojny do nástupu komunizmu (1945–1948), Findor vyzdvihol tri charakteristické javy. Išlo o kritiku toho, že sa bratské národy od seba vzdialili; o upustenie od pojmu „československý národ“ a o významný nárast prestíže slovenskej strany (vdďaka povstaniu v roku 1944); respektíve aj o to, že na rozdiel od predchádzajúcich období sa v týchto rokoch neobjavuje kultúrna nadradenosť Slovákov voči Maďarom. Žiaľ, Findor nehľadá na tento vyslovene prekvapujúci jav vysvetlenie. Pritom by bolo zaujímavé aspoň si položiť otázku, prečo boli učebnice najtolerantnejšie voči Maďarom práve v období, keď maďarskú menšinu na Slovensku postihla zo strany štátu najsilnejšia represia v 20. storočí?

Pri analýze učebníc nasledujúceho obdobia dejín Findor dospel k zisteniu, že autori učebníc napriek komunistickej rétorike a prevzatiu pojmového systému nepristúpili k začiatkom národných dejín ako k dejinám triedneho boja. Reprezentovali ich ako „národné“ dejiny. Navyše, v porovnaní s predchádzajúcimi etapami sa v tomto období ešte intenzívnejšie objavuje kultúrna a civilizačná prevaha Slovanov nad Maďarmi.

V posledných dvoch kapitolách nasleduje analýza učebníc, ktoré boli vydané v rokoch 1993 a 2001. Findor konštatuje, že síce aj tu je kľúčovým pojmom „národ“ a Veľkomoravská ríša i Nitrianske kniežatstvo sa podobne ako za vojnovnej slovenskej republiky dostali do rámca referenciálnych národných dejín, autori však v súvislosti so sledovaným obdobím nehovoria o „Slovákoch“ alebo o „Slovenskej ríši“, ale korektným spôsobom píšú o „predkoch Slovákov“. Toto obdobie je iné aj z didaktického hľadiska, pretože takmer každý autor zdôrazňuje, že sa na národnú minulosť nedá pozeráť iba z jedného pohľadu. Konštatujú i to, že nedisponujú dostatočnými informáciami (prameňmi) zo skúmaného obdobia. Avšak kultúrna a civilizačná nadradenosť predkov Slovákov voči Maďarom aj

naďalej figuruje v týchto učebniciach. Dôležitou zmenou v tomto smere však je to, že sa vytratil tisícročný národný útlak Slovákov. Autori učebníc dokonca vyzdvihli aktívnu účasť predkov Slovákov pri budovaní uhorského štátu.

Celou knihou sa vinie ako červená niť otázka, ktorá je pre maďarského čitateľa asi najzaujímavejšia. Cítiť však, že pre autora je to otázka, ktorá ho najviac znepokojuje. Ide o učebnicové zobrazenie slovensko-maďarského vzťahu, ktorý je asymetrický a v ktorom sa prejavuje vzťah podradenosti a nadradenosti. Findor aj v doslove vyzdvihol, že „žiaci a žiačky slovenských škôl sa počas celého 20. storočia učili, že ich „národná kultúra“ je na vyššej úrovni ako kultúra susedných národov či národnostných menšín, pretože už „naši predkovia“ pred viac ako tisíc rokmi civilizovali a skulturňovali predkov „našich“ susedov a menšín.“ Navyše položil aj znepokojujúcu otázku, či sa aj budúce generácie budú učiť o „začiatkoch národných dejín“ tak, že si osvoja prezentovanie podradenosti a nadradenosti medzi Slovákami a Maďarmi?

Findorova kniha predstavuje oveľa viac, než len odbornú historickú monografiu. Pomocou precíznych historiografických metód, dôslednou metodikou, prísnyim dodržiavaním odborných predpisov a tým, že je dobre čitateľná, poukazuje na jav, ktorý aj v súčasnosti môže určovať osudy širších vrstiev, negatívne vplývať na medziľudské vzťahy a nálepkovať spoločnosť.

József Demmel

Preklad: Angelika Šrámková

ADAM HUDEK ET AL.

Overcoming the Old Borders. Beyond the Paradigm of Slovak National History

*Bratislava, Institute of History,**Slovak Academy of Sciences in Prodam, 2013. 214 p.¹*

V polovici prvého desaťročia tohto storočia uzrelo svetlo sveta niekoľko štúdií, ktoré sa venovali slovenskej historiografii desiatich až pätnástich rokov, ktoré uplynuli od zmeny režimu, resp. od získania samostatnosti.² Tieto texty vykreslili veľmi podobný obraz o slovenskej historiografii a jej výsledky väčšinou označili za dosť skromné. Kritici upozorňovali predovšetkým na metodologické nedostatky. Keďže slovenská historická veda nebola dostatočne začlenená do európskej, ledva sa v nej objavili nejaké teoretické reflexie. Z tohto dôvodu si dominantné postavenie naďalej zachovala (pozitivistická) faktografia a politické dejiny, ktoré sú dedičstvom komunizmu. Druhým znepokojujúcim javom bola nacionalistická (novoľudácka) historiografia, ktorá prekvitala najmä v 90. rokoch 20. storočia. Opierala sa o ahistorickú koncepciu slovenského národa. V Strednej Európe, ktorá sa vymanila z okov socializmu, boli síce tieto dva javy prítomné, ale v 90. rokoch sa na Slovensku prejavili mimoriadne silne. Samozrejme, že aj na Slovensku sa objavili sofistikovanejšie metódy historiografie (sociálne dejiny a dejiny myslenia v najširšom slova zmysle), ale v prvom desaťročí tohto storočia sa ešte vôbec nedalo hovoriť o nejakom prelome. Dokonca v roku 2002 Roman Holec, ktorý patrí medzi najinovatívnejších slovenských historikov, ešte nevidel novú generáciu, ktorá by mohla presadiť v slovenskej historiografii metodologické inovácie.³

Odvtedy ubehlo takmer jedno desaťročie a na scéne sa objavila generácia, ktorá sa narodila v 70. rokoch 20. storočia a univerzitné štúdiá ukončila už v časech demokratického Slovenska. Autori zborníka príspevkov s názvom *Overcoming the Old Borders*,⁴ ktorý zostavil Adam Hudek, sú členmi tejto generácie a

¹ Recenzia sa zrodila v rámci OTKA pod podporovanom výskumnom projekte K 108670 nadpisom *Umenie a veda v službe výstavbe národa v 19. storočí v Uhorsku*.

² Hlavičková, Zora: Wedged Between National and Trans-National History: Slovak Historiography in the 1990s. In: *Narratives Unbound: Historical Studies in Post-Communist Eastern Europe*. Ed.: Antohi Sorin-Trencsényi, Balázs-Apor, Péter. Budapest, 2007. 249–310. Elena Mannová: Clio auf Slowakisch. Probleme und neue Ansätze der Historiographie in der Slowakei nach 1989. In: *Bohemia*, 44. (2003) 316–325. Peter Haslinger, Nationale oder transnationale Geschichte? Die historiographie zur Slowakei im europäischen Kontext. *Bohemia*, 44. (2003) 326–341.

³ Cituje Hlavičková, 2007. 264.

⁴ <http://www.forumhistoriae.sk/documents/10180/285989/hudek-borders.pdf>

pracovníkmi vlajkovej lode slovenskej historiografie, *Historického ústavu Slovenskej akadémie vied*. Vedome sa podujali na to, aby namiesto historiografie, ktorá je prežitkom socialistického obdobia alebo neonacionalistického hľadiska, nadviazali na výsledky súčasných trendov a metodológiu európskej historiografie, a hľadali tak pre slovenské dejepisectvo nové cesty či prezentovali niečo z už existujúcich výsledkov. V predslove Hudek jasne uviedol, že cieľom autorov je prekročiť metodológiu národcentrickej, faktografickej politickej histórie (s. 7).

Prvý z troch blokov zborníka sa zaoberá s pojmom národ a dejinami budovania národov v 19. storočí. V úvodnej štúdií sa László Vörös zaoberá pojmom národ, pričom vychádza z najnovšej odbornej literatúry. Opiera sa o Rogersa Brubakera a elegantne argumentuje proti chápaniu národa ako statického a hmatateľného javu. Namiesto toho poňal národ s koncepciou spoločenskej praxe, čo je oveľa pružnejšie. Štúdia Petra Šoltésa je venovaná používaniu národných kategórií v uhorskej štátovednej (*Staatskunde*) a štatistickej literatúre v období od konca 18. storočia do polovice 19. storočia. V čase, keď sa veda objavila v Uhorsku, autori ešte nepoužívali dôsledne pojmy ľud a národ, resp. názvy rôznych skupín. Podľa koncepcie *Hungarus*, ktorá sa objavila na začiatku 19. storočia, bol pojem národ čoraz viac jednoznačný a definoval sa na etnickom základe (teda podľa hovoreného jazyka). Mnohotvárnosť krajiny sa v tých časoch ešte považovala za vzácnosť. Od polovice 19. storočia však už viacjazyčnosť predstavovala slabosť či hrozbu. Tretia kapitola, ktorá je z pera Karola Hollého, porovnáva historický obraz politických programov Slovákov z rokov 1848 a 1861–1862. Kým v roku 1848 sa Maďari objavujú ako nepriatelia a celým textom sa vinula myšlienka 900-ročného útlaku Slovákov, v roku 1861 vedúci činitelia Slovákov vyzdvihli vzájomné úspechy. Blok uzatvára štúdia Petry Rybářovej, ktorá skúma vzťah antisemitizmu v Uhorsku na konci 19. storočia a asimiláciu židovského obyvateľstva z hľadiska budovania slovenského a maďarského národa.

Druhý veľký chronologický blok sa zaoberá medzivojnovým Československom a Slovenskou republikou. Juraj Benko analyzuje vo svojej štúdií propagandu v novovzniknutom Československu, čiže proces, v ktorom štát, ktorý sa zrodil z ničoho, sa pokúsil postaviť obyvateľstvo na svoju stranu. Benkova práca jednoznačne poukazuje na mantinely tohto procesu, obzvlášť na nezáujem nižších vrstiev slovenského obyvateľstva. Matej Hanula odкрýva úlohu organizácie občianskej spoločnosti, jazdeckého spolku *Sedliacka jazda*, ktorý združoval bohatších členov agrárnej strany. Zistil, že *Sedliacka jazda* ostalo organizáciou vidieckej elity strany, a to aj napriek snahám o aktivizáciu v širšom meradle. Miroslav Michela sa zaoberá svätoštetanským kultom, ktorý sa nachádza v centre budovania maďarského národa. V Československu sa striktne zakazoval kult svätého Štefana, o ktorom, podľa Michela, vznikla homogénna maďarská naratíva. Zá-

roveň však v Michelovej štúdií nedostali priestor sociálnodemokratické a komunistické interpretácie, prípadne ponímania maďarských židov alebo protestantov, ktoré by zrejme spestrili historickú naratívu kresťanskej strednej vrstvy. Michal Schvarc písal o nemeckej menšine v Bratislave, resp. o jej vytratení v období po druhej svetovej vojne. Pozornosť venoval najmä politickým procesom. V jeho texte nepadlo ani slovo o nemecky hovoriacom židovskom obyvateľstve. Schvarc sa ledva zmieňuje o vysídlení obyvateľstva po roku 1945. Podľa neho to bol priamy dôsledok nemeckého nacionalizmu, ale toto zostručnené tvrdenie nepodkladá podrobnejšou argumentáciou. Miroslav Sabol sa zaoberá hospodárskymi stratami po roku 1938, a to väčšinou na základe štatistických údajov. Štúdiá Dušana Segeša o dejinách diplomacie dáva pod drobnohľad poľsko-maďarské vzťahy počas druhej svetovej vojny s mimoriadnym zreteľom na predstavy, ktoré sa týkali Slovenska. Prvotne vychádza z poľských prameňov.

Obdobiu po roku 1945 venujú pozornosť dvaja autori. Ako prvé si môžeme prečítať výbornú štúdiu Maríny Zavackej, v ktorej píše o straníckych členoch komunistickej strany v rannom období komunizmu, ktorí pochádzali z nižších vrstiev obyvateľstva. V protiklade s výkladmi, ktoré chápu komunistickú diktatúru ako monolitickú jednotku, Zavackej text diferencuje úskalia fungovania režimu na nižšej úrovni. Poukazuje na príbehy, ktoré pôsobia až komicky, ale sú skutočné a pravdivé. Napríklad to, že ako spôsobuje oduševnená činnosť v komunistickej strane nepokoj v rodine, keďže oberá o čas na rodinné povinnosti. V záverečnom príspevku zborníka sa Adam Hudek zaoberá rôznymi interpretáciami zmeny režimu v roku 1989 a jej vzormi, ktoré medzi sebou súperia.

Dvanásť štúdií, ktoré zborník obsahuje, sa teda venujú rôznorodým témam. Aj širšej verejnosti sa tak ponúka reprezentatívna vzorka z práce mladej generácie slovenských historikov. Texty sa výrazne odlišujú nielen svojou tematikou, ale aj aplikovanými metódami. Žiaľ, tieto rozdiely sú však také veľké, že pôvodne vytýčený cieľ, vyhnúť sa národnej apologetike a metódam opisnej faktografie, sa miestami ani nepodarilo naplniť. Je isté, že väčšina príspevkov zborníka sa dobre vyrovnala s touto prekážkou. Veľmi dobre to ilustrujú štyri príspevky prvého bloku. Vörösove teoretické úvahy o nacionalizme výborne diskreditujú ahistorický, národocentrický pohľad na históriu. Šoltésova a Hollého práca sa opiera o metódy dejín myslenia. Rybářová vo svojich úvahách o sociálnych dejinách elegantne umiestnila dejiny slovenskej spoločnosti do širších, teda uhorských procesov. V treťom bloku príspevkov sa Zavackej text opiera a metódy dejín mentalít a mikrohistórie, a tak podáva presvedčivú analýzu. Hudek charakterizuje protirečenia výkladov dejín v dnešnej slovenskej spoločnosti.

Škoda, že texty druhého chronologicky zostaveného bloku už vôbec nevytvárajú takýto jednotný obraz. Benkov a Michelov text jednoznačne vyhovuje

medziam zborníka. V stredobode ich štúdií vždy stojí nejaký problém. V metodologickej inovácii, resp. v snahe odmietnuť sústredenosť na národ však osfatní autor čiastočne alebo úplne zlyhali. Príspevky od Hanulu a Segeša sú faktografické a vyznačujú sa metódami pozitivizmu. Väčšinou sa zameriavajú iba na objasnenie archívnych prameňov a spôsob, akým kladú otázky, nie je veľmi diferencovaný. Metodologické nedostatky sa najvýraznejšie prejavili v Schvarcovom texte. V jeho štúdií je takmer výlučne aplikovaná iba metóda popisu politických udalostí. Prevláda v nej ahistorická a konštantná interpretácia národa, ako napríklad na strane 117: „The Germans alone could not have been blamed for their indifferent approach to their own ethnicity.“ Dokonca predpokladá, že už pred rokom 1918 existovala v Uhorsku nemecká komunita (German community). Tento predpoklad zrejme vychádza z toho, že Nemci mali akúsi „spiacu“ národnú identitu, ktorú „len“ bolo treba zobudiť. V akom ostrom kontraste je to s tým, ako priblížil chápanie národa Vörös...

Okrem Schvarca sa otázka, či sa podarilo prekročiť staré hranice, nastoľuje najmä v prípade štúdie Miroslava Sabola. Sabol sa netrápi s tým, aby kládol skutočné otázky a jeho text sa obmedzuje na suché objasnenie štatistických údajov. Hoci sa venuje téme, ktorá je bezpochyby zaujímavá, z textu sa nedozvedáme, ako riešila Slovenská republika po strate časti svojho územia hospodársku situáciu. Napríklad nevieme, či v hospodárskej oblasti došlo k posilneniu závislosti Slovenskej republiky na Nemecku. O nedostatku diferencovaného prístupu jasne svedčí to, že autor vôbec nespomína, že po zániku Československa ostalo české hospodárstvo za hranicami štátu. Namiesto toho prakticky zostavil katalóg krívd. Podľa neho Maďarsko, otvorene označené za zlomyseľné, sa usilovalo o dosiahnutie svojho blaha tým, že zbaví slovenský národ jeho zdrojov. Sabolova štúdia teda ani po metodologickej stránke, ani tým, ako chápe národ, neodzrkadľuje nejaký posun vpred v porovnaní s diskurzom 70.–80. rokov 20. storočia, alebo v porovnaní s novoľudáckou naratívou.

Kde sa teda nachádza slovenská historiografia v procese hľadania nových ciest? Na základe publikácie *Overcoming the Old Borders* je jej výsledok trochu rôznorodý, ale tendencia je jednoznačná. Pohľad, ktorý v prvých rokoch 21. storočia ešte vôbec neprevládal, dnes už jednoznačne dominuje, hoci ešte nezískal úplné víťazstvo. Zároveň sa však vynára otázka, že ako rýchlo sa objaví zmena paradigmy na univerzitách a v ďalších inštitúciách, ktoré majú menej možností ako *Slovenská akadémia vied*, keď v tejto vrcholovej inštitúcii slovenskej historickej vedy zmena prebieha pomaly.

Bálint Varga

Preklad: Angelika Šrámková

PORTRÉT

**Od košickej kráľovskej zbrojnice po bratislavské korunovácie.
Predstavujeme historika Gézu Pálffyho**

www.mult-kor.hu¹

Historik Géza Pálffy (1971), doktor vied, vedecký poradca Historického ústavu Filozofického výskumného centra Maďarskej akadémie vied a vedúci Výskumného tímu Svätá koruna. Vo svojom výskume sa zameriava najmä na dejiny Uhorska a Habsburskej monarchie v 16.–18. storočí. Je autorom dvadsiatich kníh a dvesto štúdií, je členom redakčných rád viacerých domácich a zahraničných odborných časopisov.

Predstavte sa slovenským čitateľom. Čo treba vedieť o vašom zázemí a počiatkoch vašej kariéry? Čo vás nasmerovalo na štúdium histórie?

Pochádzam z rodiny, ktorá sa orientovala na prírodné vedy. Narodil som sa v biskupskom meste Veszprém neďaleko Balatonu, kde obaja moji rodičia pracovali na vtedajšej Univerzite chemického priemyslu. V meste som absolvoval aj

¹ Ďakujeme hlavnému redaktorovi, Csabovi Bartalovi, že povolil uverejnenie fotky.

stredoškolské štúdium, a to na jednom z najlepších reálnych gymnázií v krajine, na Gymnáziu László Lovassyho, kde som študoval v matematickej triede. Istý čas som kráčal v šľapajach svojich rodičov, podobne ako moja dvojička Zoltán, ktorý je pedagógom so špecializáciou na matematiku, chémiu a výpočtovú techniku, a dnes pôsobí v našej bývalej alma mater ako zástupca riaditeľa. V roku 1986 som na Celoštátnej chemickej súťaži Jánosa Irinyiho skončil na 3. mieste, vďaka čomu ma prijali na univerzitu na štúdium chémie. Moju učiteľku chémie, prirodzene, nepotešilo, keď som jej povedal, že viac ma zaujíma história. V detstve som totiž v nezabudnuteľnej detskej čítárni mestskej knižnice hltal historické romány. Hoci dodnes mám veľmi rád aj matematiku, na gymnáziu už bolo jasné, že budem študovať históriu. Pod toto moje rozhodnutie sa podpísal aj môj vynikajúci učiteľ dejepisu János Homonnai, no viedol ma k tomu aj môj veľmi rozhládený učiteľ geografie Géza Horváth. No matematike a chémii dodnes za veľa vďačím: na jednej strane aj historik podľa mňa nevyhnutne potrebuje logické myslenie, na druhej strane ma naučili riešiť problémy, a to je potrebné aj pri historických výskumoch. Otvorenosť voči iným vedným odborom je totiž dôležitá.

Ako a prečo ste sa rozhodli, že vašou výskumnou oblasťou bude raný novovek? Ktorí učitelia a mentori vám v počiatkoch pomáhali?

Aj o tomto sa rozhodlo už v matematickej triede gymnázia. Podobne ako u iných kolegov, ktorí skúmajú toto obdobie, aj vo mne záujem o tureckú nadvládu v 16. a 17. storočí prebudil hlboký zážitok z čítania románu Gézu Gárdonyiho *Jágorské hviezdy*, ako aj knihy vychádzajúce vo vtedajšej edícii Delfin. Pravda, svoju rolu zohral aj nádherný hrad v mojom rodnom meste, ktorý bol významnou súčasťou protitureckého obranného opevnenia. Dovoľte mi, aby som spomenul, že považujem za Boží dar, že som ako prvý zostavil dokumentačný archív hlavných kapitánov a podkapitánov vo Veszpréme, dokonca som nedávno v jednom viedenskom kódexe objavil najstarší autentický farebný pôdorys pohraničného hradu z roku 1570.

Môj gymnaziálny záujem o raný novovek neskôr na univerzite upevnilo viacero vynikajúcich pedagógov. Mal som skvelých učiteľov, bez ktorých by som sa nikdy nestal úspešným bádateľom. Semináre osmanistu Gábora Ágostona, ktorý dnes učí na *Georgetown University* vo Washingtone, ma definitívne utvrdili v záujme o 16. a 17. storočie, v tom čase najmä o výskum protitureckých bojov. Éve H. Balázs – bol som jedným z jej posledných seminaristov – zasa vďačím za to, že som si uvedomil význam uvažovania v medzinárodnom kontexte a budovania kontaktov so zahraničnými kolegami. Na odborných seminároch venovaných

čítaniu maďarských, resp. nemeckých spisov, ktoré viedla Borbála Bak a medzinárodne uznávaný profesor Károly Mollay, som získal vedomosti potrebné na základný archívny výskum. Keďže na univerzite som pôvodne začal študovať odbor história–ruština, následne som v štúdiách pokračoval v odbore história–archívniectvo–turečtina, na rozdiel od väčšiny maďarských historikov nemám problém čítať slovanskú odbornú literatúru susedných krajín. Vďaka otvorenosti, ktorú mi dala matematika, som už ako vysokoškolský študent najprv korešpondenčne, neskôr aj osobne nadviazal kontakt s medzinárodne uznávanými expertmi, ktorí sa venujú výskumu mojej vednej oblasti, ako Robert Evans z Oxfordu, Thomas Winkelbauer z Viedne, Jaroslav Pánek z Prahy alebo Domokos Kosáry z Maďarska.

Už v mladom veku ste vydali svoju prvú publikáciu, po absolutóriu ste sa hneď zamestnali v Historickom ústave Maďarskej akadémie vied. Aké máte spomienky na toto obdobie?

Nemalú rolu v tom zohralo aj šťastie. Okrem Gábora Ágostona som mal dvoch ďalších učiteľov, Ferenc Szakály a Lajosa Gecsényiho, ku ktorým ma priviedla náhoda. Tej vďačím aj za svoje zamestnanie v *Historickom ústave*, v ktorom pôsobím už – ani sa mi nechce veriť – dvadsiaty rok. Svoju prvú seminárnu prácu, ktorá bola založená na archívnom výskume, som venoval dejinám hradu v Szigetvári v polovici 16. storočia. Gábor Ágoston moju prácu poskytol Ferencovi Szakályovi, ktorý bol najväčším odborníkom na túto problematiku. Szakály bol v tom čase v *Historickom ústave* vedúcim oddelenia raného novoveku. Nikdy na to nezabudnem: moja práca bola ocenená v celoštátnej študentskej súťaži, no keď mi ju Szakály vrátil, takmer som ju nespoznal, tak mi ju zoškrtal a popísal. Hneď však dodám, že mal vo všetkom pravdu. Naučil ma teda základné zásady historiografického remesla, ktoré sa dnes, žiaľ, poslucháči na univerzite naučia len zriedka. Neskôr sa stal najoddanejším čitateľom a kritikom mojej doktorandskej dizertácie, ktorú som vo veku dvadsaťštyri rokov napísal a publikoval o vojenskom súdnictve v 16. a 17. storočí v Uhorsku. Veľké zásluhy na publikovaní tejto práce mal Lajos Gecsényi, riaditeľ župného archívu v Gyóri, ktorý mi predtým ako maďarský delegát viedenského archívu pomáhal pri prvých výskumoch v tomto cisárskom meste. Vďaka nim som sa vydal na cestu, po ktorej kráčam aj dnes. Na základe tohto krátkeho príbehu je vám už jasné, ako som sa dostal do *Historického ústavu*: úspešná práca o Szigetvári a osudové stretnutie s Ferencom Szakályom mi umožnili, aby som sa stal akademickým pracovníkom a aby sa môj koníček stal mojím povoláním.

Vo vašej výskumnej oblasti sa po istom bode dajú historické otázky zodpovedať len v medzinárodnom kontexte. Kedy ste začali smerovať na medzinárodné vody?

Ako som spomínal, v podstate od počiatkov. Na jednej strane som už ako študent bádal v zahraničí, po prvý raz v lete 1992 v Košiciach, o rok neskôr som zasa mesiace bádal v zbierkach viedenského *Österreichisches Staatsarchiv*, kde som počas uplynulých dvadsiatich rokov celkovo bádal (práve nedávno som to rátal) takmer tri roky. Na druhej strane to pre mňa – na rozdiel od mnohých kolegov – bolo vďaka chápaniu, ktoré som si osvojil od Évy H. Balázs a Gábora Ágostona, vždy prirodzené. Pod medzinárodnými kontaktmi však nemám na mysli len západoeurópsky a americký rámec, ale aj kontext Karpatskej kotliny. Na Slovensku som najmä bádal v rôznych archívoch, po chorvátskej línii bola pre mňa rozhodujúca účasť vo veľkom chorvátsko-rakúskom projekte (príprava dokumentačného archívu venovaného usídleniu Chorvátov v západo Uhorsku v 16. storočí), veď ma zaviedla do oblastí, do ktorých by som sa inak sotva zatúlal.²

Bez znalosti týchto kontextov sa totiž naše dejiny raného novoveku nedajú interpretovať, veď vnútropolitickým hlavným mestom Uhorsko-chorvátskeho kráľovstva, ktoré tvorilo prevažnú časť stredoeurópskej Habsburskej monarchie, bola Bratislava (Prešporok). Aj tento príklad dobre ukazuje, že rakúski, maďarskí, chorvátski a slovenskí výskumníci môžu spoločné dejiny odkryť len spoločne. V tejto súvislosti uvediem ešte jeden názorný príklad: pozývací list predchodcu súčasného chorvátskeho parlamentu, chorvátsko-slavónskeho spoločného krajinského snemu (*sabor*) som nenašiel v Záhrebe alebo Budapešti, no ani vo Viedni, ale pred desaťročím v bratislavskom Slovenskom národnom archíve, v pozostalosti rodiny Erdődyovcov.³ Myslím, že to hovorí samé za seba.

Predpokladom uvažovania v spoločnom rámci je však to, že vzájomne poznáme výsledky svojich výskumov, čítame o nich, dokonca úzko spolupracujeme. Je známe, že som zanietným zástancom spolupráce, a verím, že mladšie generácie v tejto oblasti podniknú maximum, a to ako v Maďarsku, tak aj na Slovensku.

² Pálffy, Géza–Pandžić, Miljenko–Tobler, Felix: *Odabrani dokumenti o seobi Gradišćanskih Hroata u 16. stoljeću*. Eisenstadt–Željezno, 1999.

³ Jedan od temeljnih izvora hrvatske povijesti: Pozivnica zajedničkog hrvatsko-slavonskog sabora iz 1558. godine. In: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 23. (2005) 47–61.

Som optimista napriek tomu, že sa niekedy s úžasom dopočujem, že na slovenskej univerzite alebo vo výskumnom ústave niekto – napríklad v súvislosti s dejinami Uhorského kráľovstva v 17. storočí – rozlišuje maďarské a slovenské výskumné témy. Podľa môjho názoru treba do roku 1918 všetky témy považovať za spoločné, nemôže si ich privlastňovať historiografia ani jedného štátu, pričom bez výsledkov výskumu toho druhého sa nedajú ani interpretovať.

Vaše výskumy prezentovali mnohé otázky histórie Uhorska z nového aspektu. Uveďte niektoré z nich, ktoré môžu byť zaujímavé aj pre slovenských čitateľov.

Ako príklad u viem dve problematiky. Prvá: keďže celé územie dnešnej Slovenskej republiky patrilo v 16. a 17. storočí do Uhorského kráľovstva, ktoré spravovali Habsburgovci, domnievam sa, že bez novej interpretácie systému vzťahov medzi Habsburgovcami a Uhorskom, ktorú som načrtol vo viacerých prácach, nemôžu slovenskí kolegovia, no vo všeobecnosti ani slovenskí občania, chápať našu spoločnú minulosť. Zhrniem to: zostávajúci uhorský štát nebol kolóniou a nárazníkovou zónou Habsburskej monarchie, ako sa o tom uvažovalo v minulosti, ale bol obrannou baštou strednej Európy, jej zásobárňou, určujúcim zdrojom príjmov a dôležitým trhom vojenského priemyslu. V tejto súvislosti stačí, napríklad, pomyslieť na poprednú vojenskú rolu Nových Zámkov, tisíce kusov uhorského stepného dobytku, ktoré boli hnané cez tridsiatkové stanice Považia na rakúsko-nemecké územia, významnú ťažbu medi a razenie mincí v pohronských baníckych mestách. A to všetko sa za spolupráce stredoeurópskych habsburských krajín realizovalo tak, že Uhorské kráľovstvo zostávalo stavovským štátom. Silná centralizácia teda nevylučovala silné stavy. To celkovo vytvára úplne iný obraz aj v porovnaní s tým, čo som sa učil na gymnáziu.

Po druhé: chcel by som vyzdvihnúť rolu Bratislavy (Prešporka). V tom, že sa toto mesto v súčasnosti stalo hlavným mestom Slovenska, zohrala svoju rolu aj z dlhodobého hľadiska určujúca jedinečná situácia: po strate hlavného mesta stredovekého uhorského štátu (Budína) sa v druhej polovici 16. storočia stala hlavným mestom zachovaného Uhorského kráľovstva a bola ním takmer tri storočia. Bola však len jedným z hlavných miest, konkrétne tzv. vnúropolitickým hlavným mestom (teda sídlom snemu, Uhorskej komory, celoštátneho súdництва a dejiskom korunovácie uhorských panovníkov), veď rolu Budína prevzala spolu s druhým hlavným mestom, Viedňou (rezidencia panovníka a sídlo ústredných vládnych orgánov). Existenciu dvoch hlavných miest dokáže ťažko akceptovať aj časť maďarských historikov, no kým neuvažujeme v týchto rámcoch, zatiaľ nemôžeme pochopiť ani dobové dejiny Uhorska, ani mesta Bratislava. O tejto

téme mi čoskoro vyjde rozsiahla štúdia v treťom zväzku *Dejín Bratislavy*,⁴ toto nové dielo by podľa plánov malo mať päť zväzkov. Verím, že aj na Slovensku prispeje k diferencovanejšej interpretácii tejto problematiky. Slovenský čitateľ v nej nájde aj najnovšiu rekonštrukciu bratislavských zasadnutí Uhorského snehu, čo je jeden z mojich najmilších posledných objavov.⁵ Zараďujem sem aj nájdenie „návrhu scenára“ uhorských korunovácií v Bratislave v ranom novoveku (1561), ktorý v roku 2006 vyšiel v jednom z popredných slovenských historických časopisov.⁶

Nadviažem na predchádzajúcu otázku: Habsburgovci sú v novovekej histórii strednej a východnej Európy všade faktorom, ktorý sa nedá obísť. Oficiálna historiografia mnohých krajín však o nich dlho pojednávala v negatívnom zmysle, takmer ich až demonizovala. Dnes sa to už zmenilo. Ako vnímate túto otázku? Čo si o tom ako historik myslíte?

Na túto otázku som už sčasti odpovedal, no ešte sa oplatí zasvätiť jej niekoľko slov. Našťastie, v uplynulých desaťročiach sme svedkami mnohých pozitívnych zmien, no na Slovensku i v Maďarsku dodnes prežíva národné romantické a autonomistické chápanie histórie, ktoré sa zrodilo v 19. storočí. Najväčší problém je ten, že je snaha toto chápanie premietnuť aj na obdobie pred zrodom národných štátov, čo je obrovská chyba. Nie je to len anachronistické, ale aj ahistorické. Rozhodne teda odmietam také slovenské chápanie histórie, žiaľ, aj dnes sa s ním stretávame pomerne často, ktoré aj v súvislosti so 16. a 17. storočím uvažuje pri analýze javov raného novoveku takmer výlučne v rámci územia súčasnej Slovenskej republiky (a nie bývalého Uhorského kráľovstva), akoby toto územie už aj v tom čase tvorilo nejaký organický útvar. Podobne však odmietam aj koncepciu maďarských historikov o národnej nezávislosti, ktorá prezentuje uhorské dejiny raného novoveku ako národné boje za slobodu voči Habsburgovcom.

Obe chápania nie sú len ahistorické, ale sú aj veľkým sebaklamom, pričom nevedú k jasnému pohľadu. A to ani v prípade, že aktuálna politika ako v Ma-

⁴ *Dejiny Bratislavy 3. Pressburg – hlavné mesto Uhorska. Od začiatku 16. do konca 18. storočia*. Eds.: Šoltes, Peter-Kušniráková, Ingrid.

⁵ Porov. Miesta konania uhorských snemov v Prešporku a Šoprone v 16.–17. storočí. K ranonovovekým dejinám symbolickej politickej komunikácie. In: *WOCH: Ročenka pre genealógiu a regionálne dejiny Bratislavy*, 1. (2013) č. 1. 16–35.

⁶ Návrh uhorských radcov na bratislavský korunovačný ceremoniál z roku 1561: Doteraz neznámy zásadný prameň k uhorským kráľovským korunováciám. In: *Historický časopis*, 54. (2006) č. 2. 201–216.

d'arsku, tak aj na Slovensku často stavia na národných emóciách. Je však veľkou chybou zneužívať alebo využívať históriu na aktuálne ciele. Buďme hrdí na našu spoločnú minulosť, buďme v dobrom slova zmysle patrioti, no nevyhýbajme sa ani chúlостivým otázkam našej histórie. A na záver ešte jedna myšlienka: spolunažívanie s Habsburgovcami v rokoch 1526–1918 by – najmä Maďari – nemali posudzovať z hľadiska pokusov o odtrhnutie (1703–1711, 1848–1849, 1918). Tieto necelé štyri storočia boli totiž obdobím vzájomnej odkázanosti, vzájomného odriekavania, počas ktorého sa striedali obdobia roztržiek a vyrovnaní.

O vás je všeobecne známe, že ste bádali v mnohých slovenských archívoch. Dôvod je zrejmý, veď pramene sú podmienkou výskumu histórie 16. a 17. storočia. Povedzte nám, ako sa váš výskum na Slovensku začal?

V rámci univerzitného seminára som sa začal venovať dejinám hornouhorského hlavného kapitanátu so sídlom v Košiciach, teda paralelne s výskumom v Maďarskom krajinskom archíve som bádaj aj v Košiciach, kde som v lete 1992 pol-druha mesiaca pracoval v *Archíve mesta Košice*. Bol to nezabudnuteľný zážitok, získal som cenné skúsenosti, navyše som vďaka Marike Hajdu a jej kolegom pracoval vo veľmi dobrej atmosfére. Výsledky svojho vtedajšieho výskumu som následne zúročil v štúdiách, ktoré vyšli po slovensky, maďarsky, nemec-ky, anglicky a francúzsky. Podarilo sa mi totiž odkryť najdôležitejšie aspekty dejín hraničného hlavného kapitanátu, zostaviť zoznam košických generálov a prezentovať dejiny košickej kráľovskej zbrojnice v 16. storočí,⁷ ako aj históriu hornouhorského vojenského súdnictva v ranom novoveku.

V ktorých slovenských archívoch ste doteraz pracovali?

Po Košiciach som čoskoro bádaj v archívoch v Levoči, Prešove, potom v Bratislave a Bytči. V prvých mestách som bádaj v bohatom archívnom materiáli bývalých slobodných kráľovských miest, v *Slovenskom národnom archíve* v Bratislave a Bytči som skúmal najmä pozostalosť známych uhorských aristokratických rodín (Erdődy, Esterházy, Pálffy, Révay, Serényi, Zay, respektíve Thurzo). Časom sa

⁷ Košická kráľovská zbrojnica v druhej polovici 16. storočia [Príspevok k vojensko–hospodárskym stykom Habsburskej ríše s protitureckou sústavou hraničných hradov]. In: *Historica Carpatica: zborník Východoslovenského múzea v Košiciach*, 33. (2002) 7–27.

totiž môj záujem o hlavných kapitánov, ktorí usmerňovali obranu hraníc pred Turkami, rozšíril o aristokratické rodiny, ktoré zohrali určujúcu rolu v správe Uhorského kráľovstva.

Z predchádzajúcej otázky vyplýva, že ste boli v kontakte s mnohými slovenskými kolegami. Ako vnímate tieto vzťahy, aké sú vaše osobné vzťahy so slovenskými historikmi?

Áno, je to tak. Osobné vzťahy považujem za mimoriadne dôležité, a to nielen s historikmi maďarskej národnosti zo Slovenska, ale aj s rodenými slovenskými bádateľmi. Pri nadväzovaní osobných vzťahov ma vždy motivovalo najmä to, kto je najväčším odborníkom v danej oblasti. Pravda, z istého hľadiska som to nemal ťažké, veď na *Oddelení novovekých dejín Historického ústavu Slovenskej akadémie vied* som našiel vynikajúcich kolegov, s ktorými som udržiaval úzke pracovné vzťahy. Už v roku 2003 som spoločne s Annou Fundárkovou pripravil publikáciu o Pálffyovcoch,⁸ nedávno sme podobné dielo publikovali s Tünde Lengyelovou o Thurzovcoch.⁹ Azda bez preháňania môžeme obe publikácie považovať za akýsi prelom, veď predtým slovenskí a maďarskí kolegovia nikdy podobne nespolupracovali vo výskume uhorských aristokratických rodín.

S vynikajúcou bratislavskou kunsthistoričkou Zuzanou Ludikovou sme spolu s mojim kolegom Árpádom Mikóm v rámci veľkého projektu venovali mnoho spoločných štúdií náhrobkom zo 16. a 17. storočia v kostoloch, ktoré stoja v mestách na súčasnom území Slovenska (Bratislava, Levoča, Spišská Kapitula, Martin). Popredné miesto spomedzi nich patrí registru náhrobkov v bratislavskej korunovačnej Katedrále svätého Martina, ktorý však, žiaľ, vyšiel len v maďarčine. Zuzana je aj dnes kľúčovou členkou môjho novšieho veľkého projektu, stretnutia s ňou sú pre mňa vždy veľkým duchovným zážitkom.

Okrem toho som s radosťou uvítal, že som mal možnosť publikovať štúdiu v slovenskej publikácii o Révayovcoch¹⁰ alebo nedávno v kvalitnom zborníku,¹¹

⁸ *Pálffyovci v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu. Zborník z vedeckej konferencie Bratislava 20. mája 2003.* Bratislava-Budapest, 2003.

⁹ *Thurzovci a ich historický význam.* Bratislava, 2012.

¹⁰ Zvláštna cesta medzi aristokraciou Uhorského kráľovstva: rod Révai v 16. storočí. In: *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. 16.-17. septembra 2008, Martin.* Eds.: Kovačka, Miloš-Augustínová, Eva-Mačuha, Maroš. Martin, 2010. 63-84.

¹¹ Baróni a magnáti v Uhorskom kráľovstve v 16. storočí. In: *Federmayer, Frederik a kol.: Magnátske rody v našich dejinách 1526-1948. Almanach Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti 2012.* Martin, 2012. 17-28.

ktorý redigoval môj bratislavský priateľ, vynikajúci slovenský historik a heraldik Frederik Federmayer, resp. v dvojjazyčnej publikácii o Balassim.¹² Domnievam sa totiž, že každá významná novinka z maďarského výskumu by mala vyjsť aj v slovenčine, veď veľká časť slovenských kolegov, žiaľ, nečíta po maďarsky, nehovoriac o študentoch alebo o slovenskej verejnosti, ktorá sa zaujíma o dejiny. Bez znalosti maďarčiny sa však naša spoločná história spred roku 1918 nedá meritorne skúmať, teda každý slovenský kolega – historik, ktorý sa venuje výskumu raného novoveku, by mal vedieť po maďarsky aspoň do tej miery, aby dokázal v tomto jazyku čítať. No hneď aj dodám, že my, Maďari, by sme zasa mali vedieť čítať po slovensky, veď je neprijateľný názor, ktorý, žiaľ, v Maďarsku nie je výnimočný, že slovenská veda nedosiahla relevantné výsledky. Stačí, keď v súvislosti so 16. a 17. storočím – okrem statí slovenských autorov, ktoré vyšli v našich vyššie spomínaných spoločných publikáciách – ako príklad uvediem základnú príručku Frederika Federmayera o topografii Bratislavy a mešťanoch (2003) alebo najnovšie monografiu Diany Duchoňovej o Mikulášovi Esterházym (2013).

Aké sú podľa vás vzťahy medzi maďarskými a slovenskými historikmi, ktorí sa venujú ranému novoveku?

Podľa môjho názoru sú celkovo vyslovene dobré, hoci niekedy niektorý z maďarských alebo slovenských nacionalistických politikov týmto plodným vzťahom výrazne uškodí, no pokaziť ich nevedia. Sám mám šťastie, veď spolupracujem s vysokokvalifikovanými a otvorenými kolegami. Prirodzene viem, že v Maďarsku a Slovensku to nie je typické pre všetkých. No s kolegami, ktorí v súvislosti so 16.–18. storočím neakceptujú rámce Uhorska a ich výskum sa sústreďuje výlučne na územie dnešného Slovenska alebo slovenského etnika, čo je – ako som už povedal – úplne ahistorické, by sa mi ťažko vecne spolupracovalo. Verím však, že nadíde čas, kedy budú v menšine, väčšinu budú tvoriť bádatelia, ktorí spolupracujú, vzájomne ovládajú svoje jazyky a poznajú svoje výskumy. Inú cestu, vedúcu k vysokokvalitnému vedeckému odkryvaniu spoločnej histórie, si totiž neviem predstaviť. Som veľmi rád, že podobný pocit majú mnohí, a to nielen v našej profesii. Signalizuje mi to fakt, že som v roku 2011 – na základe občianskej iniciatívy – dostal titul Rytier maďarskej kultúry práve za rozvoj vedeckej a kultúrnej spolupráce medzi národmi Karpatskej kotliny.

¹² Účasť rodiny Balašovcov na protitureckej obrane hraníc pozdĺž riek Ipel' a Hron v 16. storočí. In: *Zborník z medzinárodnej konferencie Modrý Kameň, jún 2012 – Rod Balašovcov v 13. až 19. storočí*. Zost. Ferencová Helena–Antolová Erika. Modrý Kameň, 2013. 147–158.

Spoločné dejiny sú zjavne určujúci faktor: v tom lepšom prípade spájajú, a nie rozdeľujú. Na akých témach z oblasti raného novoveku by mohli obe krajiny ďalej spolupracovať?

Krokom vpred by podľa môjho názoru malo byť pokračovanie úspešnej odbornej spolupráce, ktorá sa začala pred vyše desaťročím, a to najmä vo forme nových vedeckých konferencií, spoločných projektov a publikácií. Historiografie oboch krajín sa podľa mňa v minulosti míňali a takmer nebrali na vedomie existenciu toho druhého. Spoločné konferencie a publikácie v uplynulých pätnástich rokoch, realizované najmä vďaka úspešnej organizačnej práci maďarsko-slovenskej zmiešanej komisie historikov, môžeme teda považovať za míľniky. Bez nároku na úplnosť uvediem dejiská úspešných konferencií a ich tematiku: 2001, Bratislava: armáda, mesto, spoločnosť; 2002, Smolenice: ženy a právo; 2003, Bratislava: rod Pálffyovcov; Košice: dejiny miest v ranom novoveku a Smolenice: kráľ Ferdinand I.; 2004, Bratislava: dejiny Bratislavy; 2008, Košice: protihabsburské povstania a Martin: rod Révayovcov; 2009, Győr: šľachta a Sereď: rod Thurzovcov, napokon 2012, Modrý Kameň: rod Balassiovcov a Smolenice: panovnícke a aristokratické dvory v strednej Európe.

Okrem toho je druhou základnou úlohou pravidelné zverejňovanie najdôležitejších výsledkov vedeckého výskumu v druhom jazyku, na Slovensku je vzorom takéhoto postoja internetový časopis *Forum Historiae* a stránka <http://www.forumhistoriae.sk>, v Maďarsku zasa práve tento časopis, *Kor/ridor*. Za pozitívnu iniciatívu môžeme označiť aj cyklus prednášok pracovníkov *Historického ústavu Slovenskej akadémie vied na Katolíckej univerzite Pétera Pázmánya v Pilišskej Čabe*. Z dlhodobého hľadiska môže byť z hľadiska premostenia problémov určujúce to, že si navzájom – ako som už spomínal – osvojíme svoje jazyky (aspoň na tej úrovni, aby sme v druhom jazyku dokázali čítať), budeme publikovať v popredných odborných časopisoch susedných krajín alebo vydávať spoločné zborníky. V opačnom prípade totiž pre slovenských bádateľov neovládajúcich maďarčinu ani v budúcnosti nebudú existovať dôležité maďarské monografie a štúdie a pre významnú časť maďarskej historiografie zasa vynikajúce slovenské práce.

Naliehavou potrebou je aj to, aby sa najdôležitejšie maďarské a slovenské práce dostali do veľkých knižníc druhej krajiny (aspoň do národných knižníc), veď dnes to neplatí ani v prípade najrelevantnejších súborných prác, nehovoriac o textoch, ktoré čoraz častejšie vychádzajú v slovenských odborných a miestopisných publikáciách, ktoré sú, žiaľ, v Maďarsku nedostupné. To však vyžaduje ešte väčšiu otvorenosť a spoluprácu vedy a kultúrnej politiky oboch krajín. Sebakriticky však zároveň musím dodať, že prístupní tejto myšlienke nie sú z jazykových a iných dôvodov ani všetci kolegovia v Maďarsku...

Vaše najnovšie výskumy sa zameriavajú na Svätú korunu a dejiny uhorských korunovácií. Ako ste sa k tejto tematike dostali?

Som historik, pre ktorého boli vždy určujúce pramene. Aj k mojej doktorandskej práci o vojenskom súdnictve v 16. a 17. storočí alebo k prácam o dobovej vojenskej kartografii ma v podstate priviedli novoobjavené kľúčové pramene, čo platí aj o tejto téme. Pred vyše desaťročím sa totiž v mníchovskom *Bayerisches Staatsarchiv* našiel zasadací poriadok korunovačnej hostiny Ferdinanda I. Habsburského, ktorá sa konala 3. novembra 1527 v Stoličnom Belehrade.¹³ V tom čase som si ani ja nemyslel, že sa na základe toho zrodí text rozsahu menšej monografie,¹⁴ no počas bádania širšieho kontextu som si uvedomil, že v ranom novoveku nie sú systematicky zmapované ani dejiny uhorských korunovácií, ani Svätej koruny. Na základe archívneho výskumu som zistil, že máme k dispozícii množstvo prameňov nielen vo viedenských, budapeštianskych a bratislavských archívoch, ale aj v archívoch v Benátkach, Ríme, Španielsku a iných európskych krajinách. Navyše aj to je spoločná téma, keďže – ako je to z knihy¹⁵ Štefana Holčíka všeobecne známe – v ranom novoveku sa väčšina uhorských korunovácií konala v Bratislave a od roku 1608 do roku 1784 sa Svätá koruna väčšinou uchovávala v Korunnej veži Kráľovského paláca na Bratislavskom hrade.

Aké sú rámce výskumu?

Veľmi ma potešilo, že pred vyše poldruha rokom bol v rámci programu „Lendület“ v Maďarskej akadémii vied úspešný päťročný výskumný projekt, ktorého cieľom je systematický výskum tejto témy. V lete 2012 vznikol medzinárodný interdisciplinárny tím MTA BTK TTI „Lendület“ Szent Korona Kutatócsoport (Výskumný tím Svätá koruna), ktorý vediem. Členmi tímu sú totiž nielen historici a filológovia, ale aj numizmatici a kunsthistorici, vrátane Zuzany Ludikovej zo *Slovenskej národnej galérie*, ktorú som spomínal vyššie. Dejiny koruny a koru-

¹³ Porov. Korunovačné hostiny uhorských kráľov. Tradície a zmeny v etikete stolovania. In: *História: Revue o dejinách spoločnosti*, 5. (2005) č. 4. 4–6.

¹⁴ Koronázási lakomák a 15–17. századi Magyarországon. Az önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének kora újkori továbbéléséről és a politikai elit hatalmi reprezentációjáról. In: *Századok*, 138. (2004) č. 5. 1005–1101.

¹⁵ *Korunovačné slávnosti. Bratislava 1563–1830*. 4. vyd. Bratislava, 2005., porov. Pálffy, Géza: Staré tradície a nové zvyky v novom hlavnom meste Uhorského kráľovstva: korunovácia Maximiliána Habsburského v Bratislave 1563. In: Rusina, Ivan a kolektív: *Dejiny slovenského výtvarného umenia. Renesancia. Umenie medzi neskorou gotikou a barokom*. Bratislava, 2009. 151–161, 932–933.

novácií v ranom novoveku totiž dôkladne spoznáme len vďaka spolupráci výskumníkov mnohých profesií z domova a zahraničia, jeden človek na to nemá kapacity. Navyše maďarská veda má voči tejto téme veľké podľžnosti, je pre nás až hanbou, že naši slovenskí kolegovia dosiahli vo výskume tejto oblasti oveľa väčšie výsledky ako my. Som veľmi šťastný, že to v budúcnosti – okrem iného aj v spolupráci s nimi – môžeme zmeniť.

Aké sú doterajšie najdôležitejšie výsledky výskumu Svätej koruny a korunovácií?

Členovia nášho výskumného tímu v uplynulom vyše roku realizovali základný výskum v archívoch a múzeách v mnohých maďarských inštitúciách (v mestách Budapest, Sopron, Esztergom, Eger, Kalocsa, Szeged, Vác, Pannonhalma atď.) a v archívoch viacerých európskych krajín (Rakúsko, Francúzsko, Taliansko, Španielsko a, prirodzene, Slovensko). Počas výskumu sa podarilo objaviť doteraz úplne neznáme dokumenty nesmiernej hodnoty, ktoré sa týkajú dejín našej najväčšej maďarskej národnej relikvie, dokonca sa podarilo objaviť takrečeno národný poklad. Môžeme sem zaradiť dva inventáre korunovačných insígnií z roku 1551 a 1622, posledný sa navyše zrodil v Bratislavskom hrade, ako aj objavenie záznamov o vystaveniach Svätej koruny zo 17. storočia. Stalo sa tak počas takmer zabudnutých kráľovských korunovácií v Soproni (1622, 1681), na ktoré zabudol ako maďarský, tak aj slovenský výskum. Vďaka tomu sa bude musieť maďarská a slovenská verejnosť naučiť, že do radu uhorských korunovačných miest patrí popri Stoličnom Belehrade, Bratislave a Budíne aj Sopron.

V prvom roku výskumu sme úspešne zozbierali spisový materiál týkajúci sa Svätej koruny a korunovácií, pripravili sme ich databázu, spracovali sme aj dielo Petra Révayho o dejinách koruny a krajiny (1659), ktoré vyjde v kritickom vydaní, a pripravili sme aj katalóg korunovačných medailí. To, že práce v poslednej oblasti pokročili, ilustruje aj fakt, že v apríli 2014 – v spolupráci so slovenskými kolegami – otvoríme v zrenovovanom Bratislavskom hrade výstavu medailí a žetónov, ktoré boli vyrobené pre bratislavské korunovácie. Veľmi ma potešil aj fakt, že v uplynulých týždňoch sa nám podarilo rekonštruovať príbeh vzniku doteraz najstaršieho známeho autentického zobrazenia Svätej koruny z polovice 16. storočia, teda historický výskum splatil svoj ďalší dlh.

Napokon medzinárodnú pozornosť získal môj výskumný tím vďaka tomu, že sa mu podarilo identifikovať v uhorských dejinách doteraz najstaršiu uhorskú korunovačnú zástavu, ktorá sa zachovala v pôvodnej podobe. Zástavu na bratislavskej korunovácii Ferdinanda II. v júli 1618 držal neskorší palatín Mikuláš

Esterházy (1625–1645) a uchoval ju v známej rodinnej zbierke na hrade Fraknó (dnes Forchtenstein v Burgenlande). Aj osud zástavy signalizuje vzájomnú odkázanosť historiografií v stredoeurópskych krajinách, ktorú som už viackrát spomínal. Uhorská historická relikvia, ktorú na korunovácii panovníka z habsburského rodu v bývalom hlavnom meste Uhorského kráľovstva a súčasnom hlavnom meste Slovenska použil uhorský šľachtic, sa dnes uchováva v Rakúsku. Aj preto som veľmi šťastný, že o histórii korunovačných zástav som nedávno publikoval rozsiahlu štúdiu aj v slovenčine.¹⁶

Na záver sa vás opýtam, aké sú vaše budúce plány?

V nasledujúcich rokoch bude, prirodzene, mojou hlavnou úlohou úspešne koordinovať projekt venovaný korune a korunováciám, ktorý potrvá do roku 2017. V rámci projektu vyjde mnoho publikácií a verím, že nás čakajú aj ďalšie objavy, ktoré môžu zaujať aj slovenských výskumníkov, keďže v Bratislave sa zanietene uchovávajú korunovačné tradície. Po skončení tohto veľkého výskumu by som rád pripravil do tlače biografický lexikón uhorskej vojenskej elity v 16. a 17. storočí (vrátane novozámockých a košických generálov), materiál som začal zbierať v roku 1992 počas spomínaného výskumného pobytu v Košiciach. Okrem toho plánujem samostatnú knihu o dejinách grófskeho stavu v 16. a 17. storočí, ktorá môže vďaka Jurajovi Thurzovi vzbudiť záujem aj na Slovensku. Napokon chcem v rozsiahlej práci určenej pre maďarskú a medzinárodnú odbornú verejnosť sumarizovať systém vzťahov medzi Habsburgovcami a Uhrami v rokoch 1608–1711, čím nadviažem na svoje monografie o 16. storočí, ktoré už vyšli po maďarsky a anglicky.¹⁷

Ďakujeme za odpoveď!

Zhováral sa Csaba Katona

Preklad: Galina Sándorová

¹⁶ Korunovačné zástavy krajín Uhorskej koruny od neskorého stredoveku do začiatku 20. storočia.

In: *Galéria: Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*. (2011/2013) 7–30.

¹⁷ *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century*. New York, 2009.

GÉZA PÁLFFY

A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században

[Uhorsko a habsburská monarchia v 16. storočí]

(*História Könyvtár. Monográfiák 27.*)

MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2010. 564 p.

The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century

(*East European Monographs 735; CHSP Hungarian Studies Series 18.*)

*Social Science Monographs, Boulder – Center for Hungarian Studies
and Publications, Wayne, Colorado–New Jersey. Distributed by Columbia
University Press, New York, 2009. xviii + 410 p.¹*

Nová monografia Gézu Pálffyho zaujíma medzi odbornými historickými publikáciami skutočne popredné miesto. Dôvod nespočíva iba v tom, že je zaujímavá, že otvára nové interpretačné a bádateľské obzory a tému opisuje z viacerých hľadísk. Významná je aj preto, že je napísaná iným tónom, než na aký sme si pri tomto žánri zvykli. Čitatelia, ktorí sú zbehlí v anglosaskej odbornej literatúre, poznajú charakteristické prvky tohto štýlu. Sú to: *a priori* definovanie a vysvetlenie základných pojmov, resp. použitej terminológie, pričom sa môže ísť aj do otvorenej konfrontácie; jednoznačné a jasné formulácie, ktoré sú pre čitateľa prínosné a vysoký stupeň otvorenosti výsledkom dobre zmapovanej zahraničnej odbornej literatúry.²

Monografia s názvom *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században (Uhorsko a habsburská monarchia v 16. storočí)* vychádza z dizertačnej práce autora. Ako pracovník Historického ústavu Maďarskej akadémie vied ju obhájil v roku 2010. Pálffy špecifikoval tému práce hneď v prvej vete: „Po bitke pri Moháči (1526) a dobytí Budína (1541) sa uhorsko-chorvátska stredná mocnosť

¹ Pôvodná publikácia: Réthelyi, Orsolya: Az 1526 utáni Magyar Királyság. Újragondolt történelem. In: Korall, 12. (2011) 45. sz. 215–219.

² V súvislosti s tým pozri prácu Katalin S. Németh na recenznom portáli Literárnovedného ústavu Maďarskej akadémie vied: <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti/Members/szerk/PALFFY-Geza-A-Magyar-Kiralysag-es-a-Habsburg> (Posledné stiahnutie: 6. novembra 2011).

(inak povedané Ríša svätého Štefana) rozdelila na tri časti. Táto kniha hovorí o fungovaní časti, ktorá sa pripojila k habsburskej monarchii a o jej právnom nástupcovi – Uhorsku (teda svätoštefanskom štáte) v 16. storočí, o mieste, ktoré Uhorsko zaujalo v stredoeurópskom konglomeráte habsburských štátov ako aj o jeho vzťahoch“ (s. 9). Na nasledujúcich stranách nasleduje zhrnutie témy a detailné objasnenie prakticky všetkých pojmov, ktoré s problematikou súvisia. Autor postavil na tento pevný základ zložitú nadstavbu, ktorej predmetom je forma a fungovanie jedného administratívneho celku (habsburská monarchia). Hoci ide o zložitú tému, vďaka týmto pevným základom a prehľadnej štruktúre sa ľahko sleduje a je pútavá. Samozrejme, že opis štruktúry znamená aj interpretáciu. Autor to jednoznačne vyjadril už v predslove, keď uviedol, že jeho „cieľom bolo skoncovať s niektorými, v historickom vedomí dodnes prítomnými, predsudkami a mýtami o Habsburgovcoch a uhorskej politickej elite, ktorá s nimi spolupracovala“ (s. 9).

Každé obdobie musí nanovo interpretovať kritické etapy vlastnej minulosti. U Pálffyho bolo východiskovým bodom tohto procesu presvedčiť čitateľa o tom, že obdobie, ktoré si zvolil, teda etapa od osudovej porážky pri Moháči do vypuknutia Bocskaiovho povstania skutočne priniesla Uhorsku a strednej Európe závažné a ďalekosiahle zmeny. Uvádza, že na tieto zmeny rozhodnú mierou vplývali dva procesy. Jedným z nich, dobývaním Osmanskej ríše a dôsledkami nepretržitých bojov, sa už historická veda podrobne zaoberala. Avšak z dlhodobého hľadiska aj druhý proces, ktorý sa zároveň stal predmetom Pálffyho knihy, mal na dejiny tohto obdobia a regiónu prinajmenšom takýto vplyv. Ide o proces, počas ktorého sa Uhorsko pripojilo k práve vznikajúcemu, zložitému štátnemu útvaru, k stredoeurópskej habsburskej monarchii. Po roku 1526 sa Uhorsko stalo súčasťou monarchie riadenej zo zahraničia, čo pre elitu prinieslo značnú stratu pozícií. Na druhej strane, ako to autor v jednotlivých kapitolách vyčerpávajúco prezentuje, sa Uhorsko stalo veľmi významným štátom habsburskej monarchie. Malo popredný význam z vojensko-obranného aspektu, pretože vojenskou pomocou podporovalo obranný systém hraníc monarchie. Dôležitú úlohu zohrávalo aj z hospodárskeho pohľadu, keďže predstavovalo významný zdroj príjmov. Malo tiež istú politickú a reprezentatívnu váhu. V poslednej kapitole monografie s názvom *Poučenia: zmeny po roku 1526, ktorých dôsledky trvali niekoľko storočí* (Tanulságok: évszázadokra kiható változások 1526 után) autor formou prehľadnej tabuľky podal zmeny, ku ktorým došlo v spomínaných oblastiach (s. 409–410). Jeho výsledky významnou mierou modifikujú a precizujú v historickom vedomí ešte aj dnes živo uchovávaný negatívny obraz, podľa ktorého by Uhorsko v podstate nebolo ničím iným ako nárazníkovým štátom Habsburgovcov a ich hospodárskou kolóniou. Základným poučením Pálffyho

publikácie je, že tento zjednodušený obraz (tak ako vo všeobecnosti schematizovanie historických procesov a situácií) už neobstojí.

Analýzy Gézu Pálffyho sú založené na dôslednom domácom a zahraničnom archívnom výskume a na komplexnom podaní vydaných prameňov. Výsledky svojho výskumu už niekoľko rokov pravidelne publikuje. Ich prezentovanie v tomto súhrnnom diele však má mimoriadny význam. Okrem toho je v práci vykreslený aj dôležitý obraz stredoeurópskej štruktúry vzťahov 21. storočia. V prípade autora, ktorý sa venuje výskumu vzťahov v 16. storočí v Uhorsku, to ani nie je veľmi prekvapujúce. Z toho vyplýva, že okrem nemeckých a anglických vedeckých výsledkov zohráva dôležitú úlohu aj oboznámenie sa s chorvátskou, českou, slovenskou a inojazyčnou odbornou literatúrou ako aj s národnou historiografiou okolitých štátov. Aj z tohto pohľadu patrí Pálffy do novej generácie bádateľov, ktorá dokáže preklenúť jazykový a národný rámec a takýmto spôsobom sa snaží skúmať dejiny regiónu zaťaženého rôznymi konfliktami.³

Tie metodologické a didaktické prvky v Pálffyho práci, ktoré osobne považujem za najlepšie, spočívajú v opätovnom aplikovaní česko-uhorskej a chorvátsko-uhorskej paralely. Porovnanie vývoja uhorských, resp. českých dejín po roku 1526 je dosť opodstatnené. Oba národy sa totiž zo „zloženého štátu“ (*composite state, zusammengesetzter Staat*), ktorý mal centrum v Budíne a riadili ho Jagelovci, dostali do novej, spojenej monarchie Habsburgovcov približne v tom istom čase. Takto je jednoznačné, že synchronne skúmanie integrácie týchto dvoch štátov, ktorá prebiehala vo väčšom útvare a v rámci nej úloha a počet aristokracie na dvore ponúka z hľadiska orgánov a symbolov suverenity príležitosť na to, aby sa zistili pozoruhodné rozdiely. Tento prístup je predsa len dosť moderný. Kvôli jazykovým prekážkam a dodajme aj problémom spočívajúcich v prístupoch sa výskum podobných procesov v širších vedeckých kruhoch začal realizovať len nedávno. Príkladom toho je aj spolupráca a výsledky výskumu Gézu Pálffyho a Václava Bůžeka. Predstavme si, aké zaujímavé výsledky by priniesol podobný, rozsiahlejší výskum, v rámci ktorého by sa vedecké tímy zaoberali staršími obdobiami, napr. obdobím vlády Jagelovcov alebo Mateja Korvína. Uhorsko-chorvátske porovnanie autor zároveň aplikuje aj pri mapovaní štruktúry vzťahov „zloženého štátu“. S výbornou znalosťou problematiky a so širokým historickým prístupom analyzuje význam tohto obdobia pre vznik juhoslovanských štátov. Avšak ešte dôležitejšie je, že štruktúra vzťahov personálnej únie Uhorska a Chorvátskeho kráľovstva, ktorá existovala už pred rokom 1526 a mala sídlo v Budíne, je mimoriadne vhodná na objasne-

³ Porovnaj: Trencsényi, Balázs–Zászkaliczky, Márton: *Whose Love of Which Country? Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*. Leiden, 2010.

nie jednotlivých otázok zloženej monarchie v období po roku 1526, ktorá mala centrum najprv vo Viedni, neskôr v Prahe. Zároveň sa dá povedať, že obrovské množstvo prezentovaného historického materiálu je pre čitateľa celkom prijateľné. Obsiahlejšie témy, prípadne kapitoly (miesto habsburského dvora, jeho finančná a hospodárska úloha v rámci väčšieho administratívneho celku, charakteristika nového systému pohraničnej stráže na uhorskom a chorvátskom území alebo inštitúcie a symboly štátnej správy) autor rozdelil názvami a podnázvami, ktoré vzbudzujú zvedavosť čitateľa. Ako príklad spomeniem „*Krajina, ktorú je nutné dobyť*“ („Egy meghódítandó ország“), „*Očakávaný trón*“ („Egy hön vágyott trón“), alebo „*Dôležitá, ale nebezpečná frontová krajina*“ („Igen fontos, ám veszélyes frontország“).

Každú kapitolu uzatvára dvoj-trojstranové zhrnutie, čo veľkou mierou prispieva ku komplexnému prijatiu materiálu. Zároveň sa tak jednotlivé kapitoly môžu používať nezávisle od seba. Publikácia však venuje osobitnú pozornosť aj inštitúciám suverenity (parlament, korunovácie, stolice) a jej symbolom (koruna, erby, vlajky, pečate). Prezentuje, ako bolo napriek silnej centralizácii na viacerých miestach možné zachovať suverenitu kráľovstva a vplyv uhorských rádov, čiže ako mohlo Uhorsko zostať najsamostatnejším štátom stredoeurópskej habsburskej monarchie. Zvlášť treba vyzdvihnúť tabuľky, farebné mapy a ilustratívny obrazový materiál, ktoré prispievajú k tomu, aby bol tento bohatý text prehľadný. Okrem toho sa publikácia stáva pre čitateľa prístupnou aj vďaka mennému a miestnemu registru. Pri práci takéhoto rozsahu sa nedá vyhnúť tomu, aby sa do nej nedostali menšie nepresnosti, prípadne chyby. Mám na mysli napr. to, že pri spomínaní sídla habsburskej monarchie autor uvádza, že v prospech Prahy slúžilo aj to, že „Anna Jagelovská bola úzko spätá so svojim rodným mestom“ (s. 94). Anna Jagelovská sa však narodila v Budíne. České rády sa aj cítili byť dotknuté tým, že jej matka, kráľovná Anne de Foix, počas svojho krátkeho života nikdy nenavštívila Prahu a ani nebola v Čechách korunovaná.⁴ Najmä vzhľadom na politické súvislosti nie je šťastným riešením ani to, že matka cisára Karola V. je v dynastickej tabuľke uvedená svojou prezývkou „Jana Šialená“ (s. 45). Odhliadnuc od toho však čitateľ môže siahnuť po súhrnnej práci, ktorá svedčí o obrovskom množstve informatívnych vedomostí.

S akou cieľovou skupinou čitateľov môže monografia Gézu Pálffyho rátať? Určite, že okrem historikov môže počítať s tým, že záujem o ňu prejaví akademická obec, niektorí stredoškolskí pedagógovia ako aj laici, ktorí sa zaujímajú o ranný novovek. Títo laici majú veľký význam v krajine, kde sa výsledky histo-

⁴ Wenczel, Gusztáv: II. Ulászló magyar és cseh királynak házasságának élete, 1501–1506. In: *Századok*, 11. (1877) č. 10. 822.

rických výskumov pomerne pomaly stávajú predmetom populárnych historických poznatkov a myslenia. Už viackrát spomínané jasné formulácie, členenie a čitateľsky príťažlivý charakter práce výrazne prispievajú k tomu, aby knihu prijala aj širšia čitateľská verejnosť.

V roku 2009, teda ešte pred maďarským vydaním knihy, text vyšiel v anglickom preklade. Preložili ho Thomas J. DeKornfeld a Helen D. DeKornfeldová z neziskovej organizácie *Center for Hungarian Studies and Publications* (CHSP). Takto sa práca dostala aj do rúk medzinárodnej čitateľskej verejnosti, čo je v prípade výsledkov maďarského historického výskumu (hoci počet cudzojazyčných publikácií rastie) ešte pomerne zriedkavé. Každopádne ide o radostnú skutočnosť. Anglická verzia knihy ponúka čitateľovi približne ten istý obsah ako maďarský originál. Členenie kapitol je rovnaké, aj keď v preklade (vydavateľ mal zrejme odlišnú predstavu o rozsahu diela v angličtine) chýbajú krátke súhrnné podkapitoly, ktoré nájdeme na konci maďarských kapitol. Chýba aj väčšina tabuliek, ktoré sa nachádzajú v texte. V anglickom preklade sú taktiež dosť skrátené aj odkazy na literatúru. No v súlade s čoraz viac rozšírenou medzinárodnou praxou autor odporúča čitateľovi, ktorý má záujem o bibliografiu, aby navštívil internetovú stránku *Inštitútu habsburských dejín* (Habsburg Történeti Intézet)⁵ a stránku CHSP.⁶

V súvislosti s anglickým vydaním je potrebné vyzdvihnúť vysokú úroveň prekladu. Škoda, že pri prácach, ktoré sa z maďarčiny prekladajú do iných jazykov, to ešte stále nie je samozrejmosť. Neraz sa stane, že radosť z vydania nejakej vynikajúcej monografie v cudzom jazyku je zatienená nízkou úrovňou a odbornou nepresnosťou prekladu. Žiaľ, vidíme to aj na príklade nedávno publikovanej knihy Andrása Kubinyiho o Matejovi Korvínovi.⁷ Preklad Thomasa J. a Heleny D. DeKornfeldovcov je však presný a verne odzrkadľuje výborný štýl pôvodného textu, pričom berie do úvahy poznatky a orientačné body maďarskej cieľovej skupiny. Vytrhnutým, ale názorným príkladom je preklad časti textu, kde Pálffy v súvislosti s dvomi nedávno objavenými slovenskými historickými prácami vysvetľuje, že „v rannom novoveku Slovensko neexistovalo ani ako geografický pojem, ani ako štát“ (s. 26). Do anglického textu prekladateľa

⁵ K dispozícii je na: www.habsburg.org.hu/files/konyvek/palffy_kingdom_of_hungary_16th_4_bibliography.pdf (Posledné stiahnutie: 6. novembra 2011).

⁶ Zoznam literatúry sme našli na internetovej stránke <http://ungarianpublications.org/> (posledné stiahnutie: 6. november 2011), no odtiaľto sa snažia presmerovať čitateľa na Inštitútu habsburských dejín, pretože ten na úvodnej stránke predstavuje jeden z prístupných prameňov.

⁷ Kubinyi, András: *Mátyás király.*, Budapest, 2001. Kritika o anglickom preklade knihy – pozri recenziu Jánosa M. Baka. Bak, M. János: The Legacy of King Matthias Reconsidered. In: *The Hungarian Quarterly*, 194. (2009) č. 2. 130–132.

doplnili niekoľko viet. Sú nasledovné: „To speak of Slovakia in the sixteenth century context is just as much an anachronism as talking of the thirteenth century history of the United States. Assessment of the documents in the above two works is made difficult by the fact that the authors appear to be unfamiliar with the substantial Hungarian professional literature dealing with the period. The result is as if somebody wanted to write the history of the United Kingdom or the United States of America, being unfamiliar with any language except Spanish.“⁸ (Anglické vydanie: s. 11). Predpokladám, že prekladatelia ich doplnili po konzultácii s autorom. V každom prípade ide o úspešné riešenie. Takto totiž nedošlo len k jazykovému, ale aj k informačnému transferu, ktorý zohľadňuje vedomostné pozadie čitateľov. Ak všetko zhrnieme, môžeme povedať, že vydanie monografie Gézu Pálffyho v maďarskom a anglickom jazyku je radostnou udalosťou. Prostredníctvom interpretácie (z historického hľadiska) krátkeho obdobia rokov 1526–1606 ponúka možnosť prehodnotiť minulosť i súčasnosť.

Orsolya Réthelyi

Preklad: Angelika Šrámková

⁸ „Hovoriť o Slovensku v kontexte 16. storočia je aspoň natoľko anachronizmom, ako v súvislosti s 13. storočím spomínať Spojené štáty. Hodnotenie prameňov vyššie uvedených dvoch diel je sťažené skutočnosťou, že autori zrejme nepoznajú významnú maďarskú odbornú literatúru zaoberajúcu sa týmto obdobím. Výsledok je potom približne taký, akoby niekto chcel napísať dejiny Spojeného kráľovstva alebo Spojených štátov amerických, ale okrem španielčiny by žiadny iný jazyk neovládal.“

SUMMARY

The Korridor, Slovak-Hungarian Historical Journal has come to existence as a result of cooperation between the Research Institute of the National Self-Government of Slovaks in Hungary, the Institute of History of the Slovak Academy of Sciences, the Forum Minority Research Institute and the Institute of History of the Research Center of Humanities of the Hungarian Academy of Sciences. The founders' intention through the journal is to create a professional forum between the two countries and nations, a bilingual, permanent platform, which provides the continuation of the dialogue, a better understanding of each other's historical researches and an efficient exploration of our shared past. The first volume of our journal is opened by the study of Štefan Sutaj, the Slovakian co-president of the Hungarian-Slovakian Historians' Mixed Committee, which has been written as the methodological introduction to the common Hungarian - Slovakian History book, and it is first readable in our journal. The author analyzes the history of relations in Slovak and Hungarian historiography and the possibility of writing common historical works. László Matus's study is devoted to the Sunday school of the Slovak Lutheran congregation in Budapest, acting in the middle of the 1840's. The author examines the school's foundation, function and cessation and searches for answers to the following questions: how did the function of the Slovak Sunday school fit in to the national and the Lutheran educational system, or had it been connected to the self-organizations and educational aspirations of L'udovít Štúr and his contemporaries?

In our Critique column we present an anthology of systematically new studies of young Slovak historians, the new critical edition of Matthias Bel's great work *Notitia Hungariae*, a memoranda about the 1938-1939 period in Slovakia, a monography of the history of the German-Slovak-Hungarian Lutheran Church in Budapest, as well as a volume analyzing the historical view of the 20th century Slovak history books. Finally, we would like to present one of the most significant Hungarian researchers of early modern Hungary; Géza Pálffy.

Preklad: Rita Hornok

AUTORI

Bozó-Szűcs, Diána (1986) historička, PhD. poslucháč, Doktorská škola historickej vedy Vysokej školy Károlya Eszterházyho, výskumná oblasť: maďarská sociálno-spoločenská história 19. storočia. Publikácie: Tóth Árpád: Polgári Stratégiák (recenzia). In: Levéltári Szemle, 61. (2011) 3. sz.; Nagy Péter Tibor: Utak felfelé. Oktatás és társadalmi mobilitás a 19–20. századi Magyarországon. Budapest, 2010. (recenzia). In: Levéltári Közlemények, 81. (2010).

Demmel, József (1982) historik, pracuje vo Výskumnom ústave Celostátnej slovenskej samosprávy, výskumná oblasť: spoločenskovedná história Slovákov 19. storočia. Dôležitejšie práce: Egész Szlovákia elfért egy tutajon. Pozsony, 2009.; A szlovák nemzet születése. Pozsony, 2011.

Tünde Lengyelová (1960) historička, vedecká pracovníčka oddelenia novovekých dejín Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. Zaoberá sa problematikou spoločenských dejín 16.–18. storočia a dejinami rodov. Najdôležitejšie publikácie: Báthory. Život a smrt'. Praha, 2009 (spolu s Gáborom Várkonyim, v maďarskom preklade Báthory Erzsébet – egy nő élete. Budapest, 2010).; Bosorky – strigy – čarodejnice. Bratislava, 2013.

Matus, László (1966) historik, archivár (Maďarské štátne železnice s. r. o., Centrálny archív) Oblasť záujmu: cirkevné dejiny evanjelickej cirkvi 19. storočia, vrátane skúma peštianske pôsobenie (činnosť) Jána Kollára. Je spoluautorom monografie spracujúcej históriu 19. storočia pešť-budínskej evanjelickej cirkvi a spoluautorom zbierky prameňov spracujúcej históriu budapeštianskeho evanjelického zboru.

Mitrovits, Miklós (1978) historik, pracovník Ústavu politických dejín. Oblasť záujmu: história Stredo-východnej Európy v druhej polovici 20. storočia. Dôležitejšie práce: A remény hónapjai... A lengyel Szolidaritás és a szovjet politika (1980–1981). Budapest, 2010.; Kádár János és a 20. századi magyar történelem. Szerk.: Földes György–Mitrovits Miklós. Budapest, 2012.

Réthelyi, Orsolya (1970) odborný asistent Univerzity ELTE Katedry nederlandistiky, vyučuje starovekú a modernú literatúru, jej súčasná výskumná oblasť je zoskupená okolo tém recepcie a transfer literatúry a kultúry. Dôležitejšie publikácie: *Buda visszafoglalása (1686) a korabeli holland drámairodalomban*. In: *Történetek a mélyföldről. Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*. Szerk. Bozzay Réka. Debrecen, 2014. 464–496.; *Maria von Ungarn, eine europäische Persönlichkeit zu Anbruch der Neuzeit*. Eds.: Fuchs, Martina–Réthelyi Orsolya. Münster, 2007. Series *Geschichte in der Epoche Karls V*, vol. 8.

Šutaj, Štefan (1954) historik, pracovník Katedry histórie Filozofickej fakulty UPJŠ v Košicích a vedúci Oddelenia histórie Spoločenskovedného ústavu SAV v Košicích. Najvýznamnejšie publikácie: *Maďarská menšina na Slovensku v 20. storočí*. Bratislava, 2012.; *Magyarok Csehszlovákiában 1945–1948 között*. Budapest, 2008.; *Magyar minority in Slovakia before and after the Second world war*. In: *Slovakia in History*. Edited by Mikuláš Teich, Dušan Kováč and Martin D. Brown. Cambridge–New York, 2010. 269–284.; *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Bratislava, 1993.; *Občianske politické strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*. Bratislava, 1999.

Varga, Bálint (1983) historik, Historickovedný inštitút centrálného výskumu filozofickej vedy/humanitných vied, pri Maďarskej akadémii vied. Výskumná oblasť: nacionalizmus, spoločenské a intelektuálne dejiny politizujúcej histórie v Strednej Európe.

Croatica Nonprofit Kft., Budapest

Felelős vezető:

Horváth Csaba ügyvezető igazgató